COLECȚIE COORDONATĂ DE **BOGDAN-ALEXANDRU STĂNESCU**

Anansi
CONTEMPORAN

JOSÉ LUÍS

PEIXOTO

Autobiografia

Traducere din portugheză de

Simina Popa

PANDORA

EDITORI:
Magdalena Mărculescu
Vasile Dem. Zamfirescu
Silviu Dragomir

FONDATOR:
Ion Mărculescu, 1994

DIRECTOR EDITORIAL:
Bogdan-Alexandru Stănescu

REDACTOR:
Carmen Eberhat

DESIGN:
Andrei Gamarț
Foto Saramago: © Fundação Saramago

DIRECTOR PRODUCȚIE:
Cristian Claudiu Coban

DTP:
Mihaela Gavriloiu

CORECTURĂ:
Irina Mușătoiu
Oana Apostolescu

ISBN (print): 978-606-978-325-2
ISBN (PDF): 978-606-978-339-9

Titlul original: Autobiografia
Autor: José Luís Peixoto

Copyright © José Luís Peixoto, 2019
By arrangement with Literarische Agentur Mertin Inh. Nicole Witt e.K.,
Frankfurt am Main, Germany.

Copyright © Pandora M, 2020
pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90 ; Fax: +4 0372 25 20 20
www.pandoram.ro

Pandora M face parte din Grupul Editorial TREI

Am scris cândva că totul e autobiografie, că fiecare ne povestim viața prin tot ce facem și spunem, prin gesturi, prin felul în care ne așezăm, în care mergem și privim, în care întoarcem capul sau luăm un obiect de pe jos. Ce voiam eu să spun atunci e că, trăind înconjurați de semne, noi înșine suntem un sistem de semne. Oricum ar fi, cititorii pot sta liniștiți: acest Narcis care se contemplă azi în apă va desface, cu mâna lui, imaginea pe care o contemplă.

José Saramago, *Cadernos de Lanzarote*[1], 1997

[1] *Cadernos de Lanzarote* (Caietele din Lanzarote) — o serie de șase jurnale care cuprind perioada 1993–1998, publicate de José Saramago după ce s-a mutat din Portugalia în Spania, pe insula Lanzarote. *(N.t.)*

1

Saramago a scris ultima frază din roman.

Absorbită, privirea sa a intrat în fiecare dintre acele cuvinte, le-a evaluat pe dinăuntru ca un arhitect, ca și cum ar fi fost case; Se poate trăi aici? a întrebat în liniștea din interior, interiorul lui și al caselor, primind doar răspunsul ecoului, dovadă optimistă a unui loc creat, spațiu viabil, habitat. Apoi, pe drumul pe care acea frază îl trasa, s-a plimbat pe dinaintea cuvintelor, stradă cu fațade demne și solide, a măsurat spațiul dintre ele, a comparat nuanțele de culoare pe care le înfățișau, reflexiile unui soare care strălucea din centrul romanului.

Încă atent la acel peisaj, și-a îndepărtat mâinile de la tastatura calculatorului, puteau fi două păsări, dar erau chiar mâinile unui bărbat de șaptezeci și patru de ani, mâini din piele de om, temporar fără greutate, nemaiamintindu-și de gravitație. Le-a așezat pe blatul de lemn al mesei, de o parte și de cealaltă a tastaturii, iar degetele și-au găsit odihna individuală, unele mai întinse, altele mai încovoiate. Sub masă, în umbră, și-a scos picioarele afară din papuci, doar pe jumătate, încă în confortul textil, dar deja în libertate. Însă toate astea erau străine de voința scriitorului, corpul uman își vede de o existență independentă când e abandonat, e o binecuvântare că inima nu așteaptă ordin ca să bată, că plămânii se organizează autonomi în graba lor de a respira, până și cel mai anonim fir de păr știe să albească singur. În spate, cărțile din bibliotecă păreau să i se aplece peste umeri, avide să nu piardă

nimic, iscoditoare, și ele fuseseră așa, înainte de tipar și de lecturile critice, înainte de lume, protejate de zelul creatorului lor. De cealaltă parte a biroului, ieșind din rădăcini obișnuite cu pământul domestic, imitație de câmpuri la ghiveci, plante mute se întindeau spre lumină, iar efortul era cel care le făcea să crească. Poate n-ar fi imposibil de crezut că și acele frunze cărnoase făceau să crească lumina, într-atât de mare era belșugul cu care întregul iulie se revărsa pe fereastra aceea, începutul de iulie prin acele ochiuri de geam, ziua de 2 iulie 1997 ţâșnea cu totul prin acea fereastră. Pe peretele rămas, ușa închisă, zgomote precaute pe care alții le-ar putea defini drept liniște.

Printr-o mișcare a gâtului, aproape imperceptibilă, s-a întâmplat sau nu, Saramago își ridică privirea. N-avea s-o cheme pe Pilar imediat, își reținea încă impulsul acesta, l-a anticipat luni întregi și acum voia să-i simtă gustul. Printre gânduri, putea să-și audă propria voce chemând-o, avea un fel special de a-i articula numele lui Pilar în astfel de momente, putea deja să-i vadă trăsăturile feței când el îi va da vestea. Însuflețise imaginea asta între capitole și zile întregi de scris, încât nu de puține ori acesta i s-a părut cel dintâi motiv, cel mai real, își dăduse osteneala să scrie romanul ca să vadă chipul lui Pilar în momentul în care avea să-l termine. Fără să fie nevoie să-și schimbe expresia feței, ideea aceasta juvenilă îl făcea să zâmbească. În același timp, personajele încă se mișcau pe dinăuntrul lui, umblau de jur împrejur nesigure de viitor, le lipseau cuvintele, începeau să se destrame; și din această cauză, scriitorul mai avea nevoie de puțin timp singur cu ele, trebuia să se ocupe de neliniștea lor; Și acum?, Și acum? întrebau personajele fără încetare. Mai avea nevoie de timp să le explice că acum începe de fapt viața lor.

Exista acel birou, și în capul lui Saramago mai exista un birou, la fel se întâmpla cu cartea pe care tocmai o scrisese și cu întreaga insulă Lanzarote, cu Oceanul Atlantic. Nu se poate ști ce e mai mare, sunt multe tipuri de mărimi, așa cum cartea se afla înăuntrul insulei, și insula se afla înăuntrul

*

S-a auzit soneria de la interfon. S-a gândit imediat la mandatul poștal, oare asta era? Avea mare nevoie de banii aceia, dar nu-i convenea să-și întrerupă agilitatea rară, atât de rară a scrisului. José a închis ochii, a învârtit arătătorul deasupra tastaturii până a pierdut noțiunea localizării literelor. Va merge pe mâna ordinii alfabetice, dar a dezechilibrat probabilitățile, o să deschidă ușa dacă pică mai jos de H, rămâne pe loc dacă iese o literă din restul alfabetului. A pus degetul, a ridicat pleoapele, curiozitate de șoarece, a picat B. S-a desprins de pe canapeaua care-l înghițea într-o adâncitură din tapițerie, arcuri rupte, și a făcut șase pași medii, străbătând încăperea. La jumătatea acestui drum, s-a auzit un ciocănit în ușă, os pe lemn. Nu s-a mirat, José locuia la parter, intrarea în clădire era la mică distanță de ușa lui.

Convins că o să dea de poștaș, a tras de clanță dintr-o singură mișcare, își compusese un chip aspru și avea dojana pregătită, dar, până să deschidă gura, unul dintre bărbați l-a înșfăcat de gât și l-a împins înăuntru, l-a ridicat în aer, vârfurile picioarelor atingând pământul, balerină neinteresată de grație; celălalt i-a urmat și a închis ușa. Imobilizat în strânsoarea acelei mâini, brațul întins, José n-a știut ce să zică sau ce să facă, cu toate că n-ar fi putut să scoată niciun piuit cu gâtlejul prins ca într-un laț și că, din același motiv, n-ar fi avut autoritatea niciunui fel de gest. Știi cine ne-a trimis? Pumnul primit în splină după această întrebare ar fi fost de ajuns pentru José. N-a căzut în genunchi pentru că era ținut de gât în aer. Poate bărbatul era stângaci, dacă lovea cu atâta tărie în stânga, dar, în acel caz, era impresionantă priceperea cu care sufoca cu dreapta. Oricum ar fi fost, cert era că avea mai multă furie într-un braț, oricare dintre ele, decât avea José în tot scheletul.

~

Încrețindu-și fața pentru a face loc amintirilor, José deslușea doar bucăți, momente incomplete trecând prea rapid, fără început,

pornite din mijloc, fără sfârșit, terminate în aer, dintr-odată. Poate angoasa tăia crâmpeie la întâmplare. Chiar și în amintire, după ce a trecut înecăciunea sperieturii, acele imagini au rămas însoțite de o apăsare în piept.

Bartolomeu s-a ocupat de băutură. Whisky?, nu; vin roșu?, nu; coniac?, nu, am zis că nu. José a regretat că-i povestise, dar, de la un moment încolo, nici el n-a mai știut ce să creadă, a avut îndoieli. Cu toate astea, atunci când judeca limpede, când reușea să vadă un deget ridicat la două palme de față, credea că fusese vorba de o extenuare, o oboseală a capului, n-a mai suportat presiunea pe care cuvintele o puneau ca să-i traverseze porii. Pe atunci încă mai credea că, dacă insistă mult, ar putea avansa cu romanul. Acasă, zile în șir, aduna sudoare, resturi de mâncare stricată și, ore întregi, ținea caietul deschis în fața lui, ~~cuvinte tăiate~~, cuvinte scrise ~~și tăiate~~. Avea dureri de cap de-l dureau ochii, își simțea globii oculari definiți clar în interiorul craniului, două sfere cu vinișoare zvâcnind. Zi sau noapte, adormea pe canapea, fără simțire. Nu-și amintește cum a ieșit din casă în acea după-amiază, din fericire îmbrăcat și încălțat; își aduce aminte străzile, poate cartierul Olivais, poate Chelas, poate Alcântara sau Telheiras, poate oricare cartier din Lisabona cu clădiri și trafic. Își amintește și de câteva glasuri care încercau să vorbească cu el, care înțelegeau că e dezorientat, care-l numeau *băiete*, în ciuda bărbii. Nu i-a mai fost cu putință să organizeze momentele pe care și le aduce aminte, înainte și după se amestecă până când nu mai există; pierdut în memorie la fel cum, în acea după-amiază, s-a pierdut în Lisabona.

În unele momente, nu știe prin ce fel de asociere sau lipsă de concentrare, ajunge să confunde întâmplarea aceea cu cea în care s-a pierdut de mama lui pe Rua Augusta. Era un băiețel de patru ani, s-a desprins din mâna ei pentru cele câteva minute în care mama a trebuit să probeze un pulover și voia să se vadă în oglindă. José a profitat de acea libertate pentru a explora magazinul, ușa deschisă l-a chemat, apoi a explorat strada, mulțimea și, când a intrat iar, magazinul era complet diferit. Își amintește foarte bine

lucrurile acestea, pentru că a auzit-o pe mama lui de multe ori povestindu-i întâmplarea. José n-a apucat să se sperie sau să-și dorească să renunțe la plăcerea acelei aventuri, mama lui a fost cea care s-a panicat, căreia i-a luat mult până să-i vină suflarea la loc după ce l-a găsit, consolată de vânzătoare de la magazinele de prêt-à-porter, adunate roată în jurul ei și făcându-i vânt cu capace de la cutii de carton. Aceea era o amintire fragmentată pentru că, atunci când s-a întâmplat, avea patru ani, se agăța doar de prezentul imediat, trecutul se fărâmița în urma lui. Chiar și așa, ajungea să confunde acel episod din copilărie cu dezorientarea cealaltă, adultă, douăzeci și opt de ani, crezându-se prea bătrân, crezând că are nevoie de un al doilea roman scris, crezând că și-ar pierde numele și existența fără un al doilea roman scris, închipuindu-se invizibil sau mort. Mai era și diferența că, pe vremea când era copil, Lisabona era ceva extraordinar. În Bucelas, în curte, în bucătărie, mama îi spunea că se duc la Lisabona când voia să-l umple de energie. Așa a fost mult timp, dar avea să se schimbe, s-a schimbat el sau s-a schimbat Lisabona.

Mama lui n-a aflat niciodată că José se pierduse când era mare. Acea informație era mai departe de lumea ei decât cei treizeci de kilometri lungi care despărțeau Bucelas de Lisabona. Femeie de serviciu voluntară la biserica principală din localitate, Biserica Nossa Senhora da Purificação, știa de mult pe dinafară cartea de rugăciuni. Câteva necazuri, căsătoria, nunta de argint se cristalizaseră într-o mulțumire gazoasă, nătângă, fără așteptări. În prima duminică a fiecărei luni, mărturisea o selecție de păcate, doar pe cele care n-o făceau să dea rău în fața preotului paroh. Dacă i-ar fi spus cineva că băiatul ei s-a pierdut în Lisabona, i-ar fi venit greu să creadă. Pe de-o parte, José stătea singur în oraș de zece ani, timp berechet să cunoască toate străduțele; pe de alta, nu-și putea închipui că scrierea unei cărți ar putea fi motivul unor asemenea probleme. Pentru penitența ei, băiatul alimenta acea influență oarbă, cărțile. Mai bine ar fi făcut meningită ca băiatul vecinei, a pierdut întru câtva din auz, dar a ajuns un mecanic lăudat de

toată lumea. În toiul pubertății, în timp ce alți băieți ocheau vrăbii cu puști cu aer comprimat, antrenament sănătos de tras la țintă, José își petrecea ore în șir ascuns și tăcut, citea întins în pat sau scria prostii, aplecat deasupra unui caiet. La început, mama lui s-a rugat, i-a cerut Sfintei Cecilia, protectoarea poeților, să-i cruțe fiul, să-l scape de asemenea idei. Negăsind răspuns, s-a conformat și a coborât privirea în fața Domnului, acceptându-i misterele. De atunci, a început să se roage pentru fiul său Sfântului Alexie, protectorul cerșetorilor.

După ce a renunțat la facultate, la douăzeci și patru sau douăzeci și cinci de ani, José a apărut în Bucelas cu primul roman în mână, mândru și înfumurat. Mama l-a felicitat, a înțeles că privirea băiatului îi cerea această reacție. Dar, în tăcere, și-a amintit de adolescența fiului, revoltat, idei fixe, poezii fără rime și fără rost, acnee dezlănțuită, și s-a temut că nu va mai crește niciodată. Pentru imaturitate, pentru lipsa de pregătire pentru viață, îl învinuia exclusiv pe bărbatul ei, tatăl lui José. Nu-și mai petrecea nopți întregi măcinându-se pentru infidelitatea și lașitatea soțului ei, dar încă îl învinuia pentru tot.

~

În ciuda amețelii și a lipsei de aer, José i-a recunoscut imediat pe acei bărbați. Erau paznicii pe care-i întâlnea la casa de pe Rua de Macau. Evita să-i privească direct, postură amenințătoare, brațe îndepărtate de trunchi din cauza mușchilor, mereu supărați; dar, când nu erau atenți, îi observase deja în detaliu. Primul era ras în cap, avea o cicatrice groasă care-i traversa gâtul de la o ureche la alta, ca și cum cineva l-ar fi decapitat fără succes. José nu identifica exact locul de naștere al celui de-al doilea bărbat și nici nu-l interesa în timp ce era strâns de gât, cu ochii scoși din orbite, cu capul plesnindu-i de roșeață, dar legăturile lui cu Africa erau probabile, așa reieșea după pielea feței, pământ, sol fertil, după părul creț, după trăsături și mai ales după felul în care a vorbit,

pfai, aici treaba e ca și făcută deja. Bărbatul a lăsat să-i iasă acest pfai și această răbufnire după ce a inspectat casa în câteva secunde, farfuriile adunate de mult timp într-o grămadă dezorganizată în chiuvetă, cărțile împrăștiate pe jos, printre haine murdare și resturi, cearșafurile împinse cu picioarele la capătul patului, fețele de pernă cu pete de salivă ori de rugină, toaleta neobișnuită cu leșia, acoperită de o crustă de urină uscată. Cum nu știa de unde să înceapă, al doilea bărbat, provenit de pe continentul cu pricina, a spart o farfurie de marmura blatului de bucătărie, i s-a părut că pe podeaua de lemn nu s-ar fi spart cu atâta ușurință și atâta efect. Pentru toate există o artă, până și pentru a băga pe cineva în sperieți sau a sparge farfurii sunt necesare câteva noțiuni. Apoi, a deschis frigiderul, dar l-a închis rapid, tulburat de priveliștea peste care a dat, lapte albastru, închegat, fructe păroase, mâncare în transformare potrivit evoluției speciilor, stadii incipiente ale unor viitoare civilizații glaciare, dați-le vreme și vor inventa roata, Darwin și-ar fi perfecționat tezele prin cercetarea acelui ecosistem. A închis frigiderul cu un șut și, imediat după, a mai dat un șut în ușa deja închisă, alterând albul, dând o formă acelei suprafețe, o încercare de a șterge ce-a văzut, ca și cum ar fi posibil să împingi amintirile printr-un șut la capătul uitării și poate o fi dacă lovitura decisivă e suficient de puternică. Cel cu cicatricea l-a lăsat pe José să cadă și, influențat de celălalt, i-a dat un șut, un șpiț în coaste, și câteva în plus, până le-a pierdut șirul. Cum nu știa cu ce să continue devastarea, furtună cu mâini și picioare, partenerul african căuta un obiect care să merite să fie distrus, a ales o cutie de pâine din stinghii de lemn, ieftină și veche, soioasă de grăsime, adăpost pentru coji uscate și firimituri răzlețe. Poate să fi fost de pin cutia de pâine, s-a desfăcut singură la primul contact cu un colț al blatului, stinghii poroase, oase decalcifiate de vechime, fără speranță.

În bătaia cu obiecte putrede și cu un om de paie care nu opunea rezistență, s-a lăsat o clipă de liniște, o ezitare simultană sau doar o coincidență ritmică în du-te-vino-ul mișcărilor. Clipa s-a prelungit pentru că a fost un gest, l-a făcut cineva, care i-a paralizat

pe cei doi bărbați, unul dintre ei cu mâinile pe un sertar pe care n-a apucat să-l deschidă, celălalt cu genunchiul înfipt în spatele lui José, care n-a avut încotro decât să suporte acele zeci de kile, întins pe burtă, cu obrazul turtit. Motivul acelei muțenii subite a fost o urmă de voci înăbușite de pereți de cărămidă, beton. Și liftul s-a oprit cu zgomot și vocile s-au auzit și mai răspicat. Așa s-au tot apropiat, până s-au oprit în spatele ușii lui José, înainte de a ieși în stradă. Ușa era un mat, membrană fină care împiedica lumina și lăsa să treacă orice sunet. În acea conversație, vecina a arătat cu bărbia și a modelat un fel de tăcere cu buzele subțiri de femeie bătrână, ce-i cu ăsta? Vecinul i-a răspuns doar cu o prepoziție și un substantiv, *cu băutura*. Poate c-a făcut și gestul de a bea, arătând cu degetul mare spre gură. În asentiment, cei doi vecini au ridicat din sprâncene și și-au văzut de drum în ritmul lor. La câțiva metri, despărțiți de o ușă de hârtie, aproape de hârtie, ca și cum ar fi fost, era un tablou nemișcat, africanul ținea de un sertar cu două mâini, cel cu cicatrice înfigea un genunchi în unghi ascuțit în mijlocul spatelui lui José. De îndată ce zgomotele metalice au dat de înțeles că ușa de la stradă s-a deschis și s-a închis, trecerea timpului s-a reluat din punctul în care fusese întreruptă. Sertarul a fost tras și conținutul împrăștiat pe jos, José a fost pălmuit, apoi ridicat de guler ca să primească vorbe scuipate în față, după ce că ai datorii, mai ești și bețiv?

Câtă vreme e umană, orice ființă va găsi un vestigiu de afirmare pentru a apăra ceea ce o umanizează cu adevărat, nu mușchii sau organele, ci ceea ce e imaterial, credințele care îi dau suflare. Nu corpul e cel care ține ideile, ideile sunt cele care găzduiesc corpul, care îl îngăduie, care creează condiții obiective și subiective pentru ca acesta să existe. Când a simțit o siluetă apropiindu-se de canapea și de calculator, José și-a adunat ultimele sale forțe și a reușit să se pună în fața aparatului, rezistentă zdreanța, tristă figura. Însă mâna deschisă a africanului era cât toată fața lui José, îi ajungea de la bărbie la frunte, îi acoperea gura și nasul cu suprafața concavă a palmei, îi astupa ochii cu rădăcinile degetelor, era un

volum masiv, carne tare. José a căzut fără reazem, n-a avut grația unei amortizări pe canapea pentru că, deși întors cu spatele în acea direcție, s-a împiedicat cu călcâiul de o grămadă de cărți și, dând înapoi, s-a lățit pe scândurile podelei, împestrițată cu obiecte alandala. Calculatorul era pe o mică masă metalică cu roți, șubredă, prost înșurubată. Cu aceeași pornire, folosindu-și amândouă mâinile, același bărbat smulse monitorul din cabluri, un bebeluș uriaș pe care-l îmbrățișa între piept și burtă, bărbia implântată în plastic. Cu o aruncătură brutală, azvârli acea greutate într-o explozie, lăsând-o spintecată de fire, sticla spartă în mijloc, turtită într-un cerc imperfect. Celălalt, cu venele zvâcnindu-i pe chelie, n-a vrut să rămână în dezavantaj și, apucând de un colț al tastaturii, cu lovituri de rachetă, făcu țăndări tastele de perete, fără deosebire între vocale și consoane. În final, au zdrobit amândoi restul computerului în șuturi.

Până și acele carcase de bizon obosiseră, gâfâiau în mijlocul unei îngrămădeli de obiecte care le ajungea până la glezne, înălțime la care era și José, culcat fără să vrea. Au așteptat să li se liniștească respirația și, privindu-se, au căzut de acord că treaba lor s-a încheiat. Alegând pe unde să pună piciorul ca să nu se împiedice, dar fără să se sinchisească să evite zdrobirea obiectelor, au pășit spre ieșire. Înainte să treacă pragul, unul dintre ei, chelul cu cicatrice, îi lăsă o cugetare, plătește-ți datoria, mocofane.

Au trântit ușa casei, lemn, au trântit ușa clădirii, aluminiu, și José a rămas pe jos, revenindu-și în fire la sunetele acelei după-amiezi, marți, 23 septembrie 1997. Cu spatele pliat pe toate muchiile, gâtul îndoit, a deschis ochii și, după o ceață, doar becul din tavan, fără abajur, becul agățat de un fir. A urmat o perioadă de năuceală, lui José i-a venit greu să gândească, ce vedea se amesteca cu ce-și imagina și cu ce-și amintea, nu era în stare să distingă ideile una de alta. Puțin câte puțin a început să dezlege acel ghem. Într-o poziție arbitrară, abandonat, a început să-și amintească de Saramago. Bine că nu l-a văzut Saramago așa. Nu că ar fi fost posibil, nu că ar fi putut să intre acolo și să-l vadă, dar bine că

n-aveau nicio întâlnire stabilită. Cât timp dura până i se vindeca corpul? José se îndoi că se va mai repara vreodată ce îi părea rupt din rădăcină. Nu e vorba de corp, nu e vorba niciodată de corp, José disprețuia corpul, prost hrănit, prost odihnit, bine băut când avea ocazia. Timpul usucă hematoamele, oasele se obișnuiesc să șchiopăteze, problema sunt îndoielile, întotdeauna. Afară, autobuzele înaintau prin trafic, sunetul motorului trăgând de unul din acele paralelipipede cu pneuri, ușile deschizându-se automat. Și își aminti de Olivais, întreaga dimensiune a cartierului Olivais înconjurându-l dincolo de acei pereți, sfârșit de amiază, ca în paginile pe care tocmai le scria, și își aminti de Lanzarote. După ce a terminat romanul, singur în birou, Saramago poate c-a simțit întreaga dimensiune a insulei Lanzarote, José a cântărit această posibilitate. Dar, la terminarea romanului, Saramago era complet. Avea acel obiect dinaintea lui, născut literă cu literă din mâinile lui, romanul uniformiza complexitatea clipei, lumea era un sistem perfect. José se simțea exact opusul, spart în mii de piese, și corpul și toate zilele lui, un viitor care nu părea capabil să stea în picioare. Înainte de a se însera, ridicându-se cu ajutorul brațelor până se așeză în capul oaselor pe podea, și-a amintit că personajul principal din noul roman al lui Saramago se numește José, domnul José, chiar autorul i-a povestit. A primit vestea ca pe un privilegiu, ca pe un noroc, și abia acum observa cât de mulți José erau. În curând, după ce va fi publicat, toată lumea o să cunoască personajul acelui roman, *Toate numele*, toate numele. Într-o simplitate elementară, o matrice, poate José conținea în sine toate numele de bărbați. Dar ce avea să se întâmple cu ceilalți José? Unde se duceau? Mintea lui repeta aceste întrebări cu suferință, slăbiciune, teamă și apatie. O descurajare printre rămășițe, asta era. Târându-și corpul ostenit, reuși să ajungă la ușile dulapului de sub chiuvetă, unde ținea ascunsă de el însuși o sticlă de rachiu.

2

În fața fatalității morții, moștenirea pe care un om a fost capabil s-o adune este propria lui existență; se sfârșește timpul, rămâne metalul. Bartolomeu n-a folosit aceeași sintaxă, dar asta a vrut să spună. Radioul era pornit pe masă, băgat printre vrafuri de ziare citite, virgule sau rahat de muscă, pagini îngălbenite de anotimpuri, dar și câteva reviste de actualități ilustrate, ghiduri TV. Vocea speakerului avea volum bun și poziționare bună, umplea încăperea, dar Bartolomeu vorbea și mai tare, ori pentru că era aproape surd, ori pentru că cerea să fie ascultat. În timp ce-și explica ideile, maree de gânduri descărcate direct, nu se oprea din format numere pe discul telefonului. Zgomotul acela repetat de zeci sau sute de ori alcătuia un ritm, zeroul și numerele mai mari dura mai mult până se învârteau, cele mici erau sughițuri, doi-doi. Bartolomeu știa pe dinafară numărul de la emisiunea de radio, știa să-l spună fără să se gândească, îl putea forma total neatent, avea memoria mișcărilor. Înfigea capătul unui creion în găurica din dreptul numărului și așa învârtea discul, nu folosea degetul fiindcă voia să-l odihnească, mai devreme arătase bătătura de la degetul arătător cu mândrie de tabiet.

De cum s-a hotărât să se folosească de acel ajutor, penultima resursă, José a știut că va trebui să asculte același refren. Erau rare schimbările de modulație în reluarea sfaturilor dintotdeauna. Urmând un itinerar invariabil, Bartolomeu a elogiat economiile, valoare supremă, nimeni nu dă douăzeci și cinci de sfanți nimănui, șmecheri sunt cei care își mențin capitalul, necugetați sunt cei

care se aruncă în lăcomii nemăsurate, pași mai mari de un picior și jumătate. Apoi, a trecut la tema moștenirii. Era un subiect mai împrăștiat, semnala o anumită melancolie pentru că aducea cu el vălul morții, când eu n-o să mai fiu, și se posomora din această constatare. Se aștepta ca José să se simtă onorat să fie moștenitorul, nu de sânge, ci de decizie, o modalitate mult mai distinsă de a moșteni; se aștepta ca José să-i nege mortalitatea, ce vorbă-i asta că muriți, nici să nu vă gândiți la așa ceva; sau să o arunce spre un teren îndepărtat, ca pe o grenadă care va exploda departe, mai e mult până atunci, să n-am eu alte griji. José îndeplinea un minim al acestor așteptări, își menținea seriozitatea, clătina din bărbie, bolborosea ce era evident, dar nu făcea spectacol. Atunci, ca în ziua aceea, se putea întâmpla ca Bartolomeu să înceapă să enumere imobiliarele pe care le avea în chirie și tot patrimoniul acelei moșteniri viitoare, erau încă apartamente bune, inclusiv parterul unde locuia José. Îi recomanda să le păstreze în chirie, la vânzare nici să nu se gândească. Și, a mai amintit, mai e și casa în care se aflau, curte și garaj cu o mașină de pe vremea în care automobilele erau zdravene, tablă care nu se deformează cu una cu două. Și, sigur, puținul pe care a reușit să-l aducă din Angola, o nimica toată, din cauza rușinii cu care a fost nevoit să plece, el și atâția care au construit bogăția acelei țări; doar câteva obiecte de palisandru, statuete care i-au încăput în buzunarele de la haină, suvenir pentru averea lăsată acolo, suvenir și pentru animalele care i-au pătruns pe moșie, înarmate cu manii și katane, nu cei care munceau acolo, prieteni și respectuoși cu patronul, recunoscători și bine-crescuți, ci ceilalți negri, înfuriați, cu ochii arzând, comuniști, cerând să vorbească, de parcă vorbitul era grohăială; și suvenir încă pentru ce a trebuit să îndure în metropolă, în Lisabona, pentru a recupera un minim din condiția sa, acele apartamente pe care le închiria, casa în care se aflau, mașina din garaj.

Chiar și legănat de acest discurs, nu contenea să formeze numărul de telefon, punând receptorul în furcă atunci când suna ocupat, *cling* clopoțelul, și ridicându-l imediat pentru o nouă

încercare. Trecuse ceva vreme, luni, poate deja mai mult de un an? de când Bartolomeu încerca să intre în direct la emisiune, voia să fie una dintre vocile acelea răgușite care-și spun părerea despre subiecte pe care prezentatorul le propunea în fiecare dimineață. De multe ori, ascultând comentariile, se enerva și le insulta de la distanță, era de părere că ar trebui să fie luat în considerare chiar și așa.

Așezat pe unul din scaunele de la masă, neavând unde să-și sprijine coatele, José își lăsa mâinile în poală. În pauze, se fixa pe monotonia discului de telefon și a clopoțelului periodic sau era atent la părerile bancherilor din Setúbal, ale pensionarilor din Tondela, ale croitoreselor din Figueira da Foz, ale vânzătorilor din Póvoa de Lanhoso; vorbeau despre moartea prințesei Diana, a cărei înmormântare era ziua următoare, asta era tema emisiunii din acea vineri. De fapt, aceea fusese probabil știrea lugubră care-l făcuse pe Bartolomeu să se gândească la moștenire și să i-o promită lui José pentru a țâșpea oară. Veșnic cu același halat de lână peste pijamaua de flanel, fie vară, fie iarnă, stând pe un fotoliu de lângă mobila pe care era telefonul, ocupat să învârtă la infinit același număr, mecanic. Bartolomeu a simțit intrarea silențioasă a cățelei, lentă, o doamnă, cu pleoapele căzute peste ochi; și a chemat-o, dar acelea au fost silabe fără rost, risipă de salivă, căci cățeaua se ducea doar unde voia, indiferentă de lume, butoi cu lăbuțe. Putea, dacă dorea, să se întindă îndeajuns de aproape de picioarele stăpânului ei, care-și scotea papucii și trecea cu vârful ciorapilor peste spatele sau peste burta ei. Atunci, dezmierdată, ridica laba ca să dea la iveală șirul de țâțici și să primească tandrețe.

S-a întâmplat brusc. Până și cățeaua a tresărit când Bartolomeu s-a învârtoșat în simțuri și a reacționat milităreste la telefon, da, doamnă. José și cățeaua au rămas cu urechile ciulite, așteptând confirmarea. Bartolomeu s-a transformat, răspundea unui chestionar pe care doar el îl auzea. Și vocea prezentatorului, ca și cum ar fi fost acolo în încăpere, acolo cu ei, vorbind cu ei,

să-l ascultăm acum pe Bartolomeu de Gusmão, de șaptezeci și șapte de ani, din Lisabona, și un țiuit strident, un ac înfipt în urechile întregului auditoriu; vă rog să dați radioul mai încet, domnule Bartolomeu. José s-a ridicat și a învârtit butonul. După ce și-a dres un vetust guturai, flegmă respectabilă, Bartolomeu a început cu tema defunctei prințese Diana, nenorocoasa, dar apoi a luat o curbă abruptă pentru că avea multe de zis, ținute la păstrare zile și zile în care nu reușise să prindă linia. A vorbit deci de harababura guvernului socialist și, ca asociere imediată, despre trădările lui Mário Soares, coloniile, provinciile de peste ocean, mai bine zis, prezentatorul rugându-l să revină la tema emisiunii, dar Bartolomeu deja pierdut, avem nevoie de un nou Salazar ca de aer, ca să se termine cu debandada asta, și prezentatorul tăindu-i vorba, volumul discursului lui diminuându-se, ca și cum ar fi căzut într-o gaură adâncă, vrând să se agațe de un fir de voce, auzindu-se încă în cameră, dar nemaiauzindu-se la aparat.

Era extrem de surescitat, furios, după aia spuneți că pe vremuri era cenzură, și entuziasmat, cum ți s-a părut?, cum ți s-a părut? A trebuit chiar să se ridice, euforia avea nevoie să-i iasă din trup, a făcut cele mai incredibile presupuneri. Cățeaua a adormit. După minute de monolog, dintr-odată, ca și cum s-ar fi trezit din hipnoză, un pocnet din degete, l-a observat pe José, ah, așa e, mă așteptai. Din câțiva pași aproape ușori, se duse până la sertar. Înainte de a-l deschide, s-a uitat în toate părțile. A scos bancnota dintr-un plic care se afla sub o cutie, ți-ajung? A întins cei cinci mii de scuzi spre José, mi-i dai când poți.

În vreme ce o casnică din Paço de Arcos plângea pentru cât îi lipsea prințesa și pentru pizma pe care o simțea față de paparazzi asasini, Bartolomeu l-a întrebat pe José dacă poate să plimbe cățeaua, dar ai grijă, e ca o fiară, să nu cumva să rănească pe cineva pe stradă, s-o ții bine, mai puțin dacă vă întâlniți cu șarlatanul ăla de vecin, în cazul ăsta las-o să-și urmeze instinctul, că i-ar face bine o mușcătură de cur. José a plecat serios și în tăcere. Pe hol, a trecut pe lângă dulapul încuiat.

Nu venise din Angola. Era un dulap cu două uși din lemn masiv, amplasate deasupra unui sertar lung. Bătând cu nodurile degetelor în scânduri, se simțeau delicatețea timpului, striurile de aer din interiorul sobru al lemnului. Bartolomeu îl cumpărase la mâna a doua, a treia sau a patra dintr-un magazin de mobilă de pe bulevardul Almirante Reis. A fost descărcat de două matahale într-o dimineață din 1978, fără grijă, vinovate pentru zgârietura laterală pe care o avea încă. Încuietorile de la uși și de la sertar se deschideau cu aceeași cheie ascunsă, niciodată văzută, aveau aceeași rugină în fundul găurilor din lemn, rotunjite de la tentative. Zgâlțâind mânerele nu se ghicea conținutul, niciun fel de greutate, niciun fel de material. Sertarul, încă și mai încăpățânat, nu scotea niciun scâncet, nu se mișca un milimetru. Dulapul încuiat avea un miros diferit de restul casei.

În bucătărie, cu bancnota de cinci mii de scuzi îndoită în buzunar, José a prins lesa de zgardă. Au străbătut curtea, parfumul citric al lămâiului se amesteca cu acel sfârșit de dimineață și cu acel început de septembrie. José a deschis poarta și cățeaua i-a făcut favoarea de a ieși, obeză, a mers câțiva pași pe lângă zid, i-a mirosit bine când s-a lăsat pe vine pentru câteva picături de pipi. José își amintea impresii din copilărie, admirând străzi din acel cartier, Bairro da Encarnação, trafic puțin, vrăbii, soare necomplicat. Cățeaua adulmeca fără curiozitate, s-a îndreptat spre casă când a vrut. José i-a scos lesa încă din curte.

Bartolomeu ținea în mână agenda lui din 1983. Ce-i trebuia să cumpere una nouă, dacă o avea pe aceea și-i era foarte bună?, trebuia doar să corecteze zilele săptămânii. Acel 5 septembrie picase într-o luni în 1983, a tăiat și a scris vineri. A notat ceva, poate consemnarea participării la emisiunea de radio, era încântat. Când José a început să-și ia la revedere, Bartolomeu l-a întrebat de roman, cum merge romanul? Era o rutină, nu era cu adevărat o întrebare, așa că José n-a răspuns. Dar, chiar și în acea tăcere, tot a simțit greutatea romanului rămas încă de scris, al doilea roman, roman fără direcție, zilele uriașe, toate dovezile greșelilor lui.

Bartolomeu l-a mai întrebat și despre chirii, doar ca să-i arate că nu uitase, și chiriile?, cum stai? José doar a lăsat privirea să-i cadă, îi lipsea acțiunea pentru un răspuns mai robust. Chiriile, chiriile, puncte-puncte perpetue. Bartolomeu n-a insistat, îl cunoștea sau credea că-l cunoaște pe tânărul lui prieten scriitor, sensibilă fragilitate; n-a insistat cum nu insistase niciodată nici până atunci, lasă, lasă, îmi dai când poți.

~

Pe afișajul cântarului, acele amiezi n-ar fi în stare să miște acul mai sus de câteva liniuțe, grame predispuse să oscileze ca greutatea unei brize. Era un timp gazos ca lumina Lisabonei, faimoasă pentru stereotipuri, o lipsă de griji lejeră, iresponsabilitate. José încă nu-și imagina că, niște ani mai târziu, avea să depună atât efort încercând să reconstruiască acele amiezi care, nefiind, păreau infinite; ajungeau la final, dar acel final era indiferent, nu era înțeles ca un pas către marele final; erau amiezi care se întorceau mereu și care, din acest motiv, de fapt, nu se terminau. Mult mai târziu, aflat la altă vârstă, José a conchis că în acel trecut nu lua în considerare ideea de final, era incapabil să o conceapă. Atunci, și-a dorit să dezvețe, să se întoarcă la acea ignoranță specifică și nu a reușit, evident.

Avea nouăsprezece ani, cobora Parcul Eduardo VII, iunie și sâmbătă de târg de carte. Picioarele nu călcau pe pământ, se scufundau într-o materie pe care nu o simțea. Se credea observat de cărți și se simțea superior sub acea atenție. Aroganța certitudinilor lui ocolea siluete care, din nesiguranță, mergeau mai încet, urcând sau coborând. Eça de Queirós era la reducere de cincizeci la sută, Fernando Pessoa apărea cu grămada, la o sută de scuzi, toți heteronimii amestecați. José trecea prin toate astea, recunoscându-le mirosul, dar fără intenție să se oprească.

Era la Lisabona de zece luni, era stăpânul orașului. Ajunsese în septembrie, în a doua săptămână de cursuri, student la universitate.

Banii pe care i-i trimitea tatăl lui îi permiteau o cameră la mică distanță de Cimitirul Alto de São João, în casa unei doamne în vârstă, etajul unu, milieuri puse peste tot. Își lua prânzul la cantină, cina țigări, a fumat timp de trei ani.

Își auzea mai mult gândurile decât difuzorul care anunța sesiuni de autografe și, din cauza asta, a încetinit în fața unei cozi cu oameni înalți și scunzi. N-a înțeles imediat motivul acelei adunări. Scrutător, a urmat acea linie cu privirea până la un bărbat așezat la o masă, un om care-și ridica chipul către cel aflat în fața lui și care apoi se apleca peste o carte, scriind. José mai văzuse fotografii cu Saramago, n-a fost impresionat de trăsăturile evidente, s-a interesat mai ales de culoare, de volum și de mișcare. Scriitorul purta un sacou din acela de culoarea șobolanului, în ciuda primăverii estivale, dar pielea îi era mai închisă decât își imaginase, mai puțin gălbejită decât pielea bărbaților pe care José îi întâlnea în mijloacele de transport în comun. În afară de asta, exista în realitate, ocupând o masă ca oricare alt obiect, diferite umbre îi atestau forma decupată. Și, normal, se mișca, executa mișcări care, totul părea să indice, erau comparabile cu ale altor indivizi în aceleași condiții.

Nici măcar José nu și-a dat seama cât timp a trecut studiindu-l pe Saramago. Numărătoarea minutelor se încurca în acea intersecție de frontiere. O clipă îl privea pe scriitor, analiza detaliile incredibile ale contemporaneității lui și, în clipa următoare sau în toiul celei de dinainte, își vedea propriul chip în acel loc, prezența lui în acea prezență. Acolo se afla o imagine din viitorul său, n-avea nicio îndoială. Și el avea să fie un astfel de scriitor, poate un pic mai important, cu o coadă mai lungă pentru autografe. Auzea vocile din viitor, din păcate autorul nu va avea posibilitatea să semneze toate cărțile, vă mulțumim pentru înțelegere. José nu era conștiincios la cursurile de la facultate pentru că știa că o să fie scriitor și, mai mult, știa cu exactitate ce fel de scriitor o să fie, la început va fi cel mai bun din generația lui și, imediat după, universal și atemporal. Era aproape de încheierea primului an,

avea să pice la jumătate din materii, dar asta n-avea importanță; în curând aveau să-l studieze pe el.

Interpretând circumstanțele, oasele lui José s-au apropiat de standul editurii. Încă de pe atunci nu pleca de acasă fără caiet, l-a pus pe bancă și, fără interes, a răsfoit diverse romane de Saramago, arcuindu-și sprâncenele la unele fraze, nehotărât cititor, ca și cum s-ar fi gândit să cumpere. La momentul potrivit, anunțat de un clopoțel silențios și invizibil, nici mai mult, nici mai puțin, a ridicat caietul cu naturalețe și, lărgind spațiul dintre degetul mare și arătător, a apucat cartea pe care o ținea dedesubt; s-a dat doi pași în spate și s-a îndepărtat. Atât de ușor să furi cărți la târgul de carte, José respira fără grabă. S-a așezat la coada de autografe, fără griji, sunetele și lumina începeau să se îmblânzească, porumbeii planau. A simțit atunci, dintr-odată, o mulțime de degete strângându-l de ceafă, ce-ai acolo?

În acel moment, au început țipetele. Primul gest al lui José a fost să înapoieze romanul ca și cum l-ar fi ars, dar librarul avea nevoie de catharsis, se revanșa pentru toate furturile pe care nu reușise să le vâneze. Făcând-o, furios, își imagina coțcari profitând pe nedrept prin uneltiri bine urzite, delectându-se cu metafore gratis. Și toată lumea se uita la José, toată coada, trecătorii, vânzătorii de la celelalte edituri și, după ce câteva persoane s-au dat la o parte, până și Saramago.

Și, chiar și de la distanță, ochii în spatele lentilelor, ochelari cu rame groase, Saramago l-a recunoscut imediat. Constatarea aceea l-a trăsnit. Și-a pierdut puterea pentru autografe, a pus mâinile pe masă, inutile de la uimire. Gura s-a deschis ușor, fruntea s-a încruntat, nimeni n-a observat. Pe dinafară, Saramago și-a păstrat postura și gesturile. Pe dinăuntru, unde era de așteptat un discurs structurat, a izbucnit o dezordine sălbatică de amintiri și întrebări. În interiorul gândurilor lui suna o alarmă.

Corpul lui José se încovoia sub priviri, ochii în pământ, umerii apăsați de imensitatea brațelor întinse. În centrul scandalului, nu era chip să scape de librar, care-l ținea de cot, mâna ca o cătușă

de fier. Poliția, poliția, librarul a repetat cuvântul acela în trei sau patru fraze diferite, amenințarea de a aștepta împreună poliția.

Saramago s-a împins în scaun cu spatele, a cerut scuze persoanei din fața lui, s-a ridicat și s-a îndreptat spre scena cu pricina. Pe drum, a tras după sine, una câte una, privirile. Aproape, la câțiva pași, a încetinit până s-a oprit și a vrut să profite de bogăția detaliilor, pupilele păreau insuficiente pentru a vedea cu intensitatea cu care-și dorea. Acea foame nu era evidentă pentru ceilalți. José, captiv în cei nouăsprezece ani ai săi, nu știa cum să interpreteze chipul lui Saramago pe care-l privea în ochi atunci pentru prima oară. Din toată mulțimea, nimeni nu deținea această putere de analiză. Doar Saramago, care l-a recunoscut pe José din prima clipă, privirea lui atingând imaginea lui José, ca două obiecte solide care se ating; doar Saramago înțelegea dimensiunea întâmplării.

Întrucât trebuia să i se dea o continuitate timpului, se aștepta o nouă clipă, Saramago i-a cerut romanul librarului greu de convins. Când l-a primit, demonstrând simț practic și competențe sociale, Saramago l-a consolat pe om, dând dovadă de empatie față de suferințele lui, dar arătându-i un alt aspect, era doar un băiat care voia să citească, rar așa băiat în zilele noastre, tot publicul a zâmbit în fața acestui comentariu. Atunci, de parcă n-ar fi știut, Saramago l-a întrebat pe José cum îl cheamă, vocea lui și-a schimbat timbrul, a traversat dimensiuni. Fără să înțeleagă motivele imediate și profunde ale lui Saramago, José a răspuns fără vlagă, disperat. Saramago a asistat foarte atent la articularea acelor două silabe, l-a măsurat în scurta întretăiere de priviri și, revenind pe lume, i-a scris o dedicație simplă, *cu simpatie de la.* Mulțumesc nu s-a auzit.

Saramago l-a privit în continuare, mișcat, uimit, mândru. În ignoranța lui, José era foarte departe de acele aprecieri. A plecat de la târgul de carte fără să se uite în urmă, căpătând balans, grăbind pasul, grăbind pasul până a luat-o la fugă. Avenida da Liberdade, Rossio, Rua Augusta, s-a oprit în Praça do Comércio, la chei, Cais das Colunas, râul nu l-a lăsat să meargă mai departe.

N-a citit niciodată acea carte, nici alta de Saramago, umilire secretă, durere profundă. Simțea că ar fi preferat să-l ia poliția, să-l interogheze la secție, să răspundă la toate întrebările pulanului. A rămas convins că Saramago n-a făcut decât să profite de oportunitatea flagrantă, s-a dat erou, mare lucru. Într-una din vizitele la Bucelas, un sfârșit de săptămână o dată la trei săptămâni, a abandonat cartea în voia prafului. E posibil ca mama lui, influențată de știrile parohiale, s-o fi făcut pierdută în perioada cu *Evanghelia după Iisus Christos*, 1991.

Saramago s-a întors cu greu la autografe, cu capul plin. Avea nevoie să fie singur pentru a înțelege mai bine întâmplarea aceea, întâlnirea aceea, reîntâlnirea, pentru a reflecta, pentru a contempla și a potoli taina nemăsurată pe care o purta.

~

Ura bancnota aceea de cinci mii de scuzi, o simțea în buzunar ca și cum i-ar fi ars pieptul. Amesteca jarul acela cu amintirea tulbure a altor bancnote, le ținuse cu vârful degetelor, închisese ochii ca să se concentreze pe atingere și, chiar și așa, se evaporaseră în neant. José nu avea ceas, dar știa că era trecut de unu. Ora aceea se lovea de fațadele albe ale caselor și se înfigea în ochi, ora aceea îi aducea bucăți din Bucelas, anumite voci, mama, băieții cu care se juca pe când încă nu avea romane de scris, al doilea roman, blestematul. Bucelas părea atât de departe. Se simțea epuizat numai la gândul de a aștepta autobuzul, de a-i întinde biletul șoferului, de a se așeza pe un scaun la fereastră și de a face acea lungă călătorie, patruzeci de minute? Era greu de explicat paradoxul distanței dintre Lisabona și Bucelas, ar fi fost nevoie de un Einstein care să poată sintetiza acea formulă, era acolo o nouă relativitate așteptând să fie descoperită. Era ca și cum spațiul și timpul s-ar fi dezlegat pe acel drum, ca și cum și-ar fi pierdut logica internă, un kilometru nu era un kilometru, zece minute nu erau zece minute. Ca triunghiul Bermudelor, dar fără să fie un triunghi și fără să fie în Bermude.

În fața blocului lui José, în capul scărilor, o siluetă ridica brațul, părea să-i facă semn cu mâna. Stânjenit și miop, José a mijit ochii fără să obțină mai multă claritate, a fost nevoie să se mai apropie câțiva metri. Părea să fie sau era Raimundo, editorul romanului lui, Raimundo Benvindo Silva, el o fi?, este. A început să-i vorbească încă de la distanță, tu ești chiar un intelectual de modă veche, n-ai telefon?, în ziua de azi toată lumea are telefon, a deschis servieta și i-a arătat telefonul mobil nou, fii atent la jucăria asta, și i-a scos antena, a apăsat pe butoane ca să scoată țignale electronice, ăsta e biroul meu, pot să stau aici cu tine și mă ocup de toate ca și cum aș sta la biroul meu, nu e ieftin, nici n-avea cum, dar merită, ar trebui să faci și tu rost de unul din astea sau instalează-ți măcar un telefon în casă, n-ar mai fi trebuit să bat drumul până aici, deși îmi place soarele ăsta și-mi face plăcere să te văd, desigur.

Au ajuns la cafenea în scurt timp. Pe drum, grădini și blocuri, vocea editorului le-a învăluit, s-a intersectat cu subiecte efemere. La ora aceea, patroana cafenelei era o caracatiță, servea gustări la tejghea și la vreo trei-patru mese, își arunca brațele în toate direcțiile. S-au așezat pe scaune călduțe încă de la fesele a doi pietrari, curele care nu le țineau pantalonii, fire de păr groase pe trup. Nimeni nu era atent la telejurnal; da, era trecut de unu. Resturi de pilaf de pasăre, oase și piele, sos negru, meniul zilei, pahare mânjite de vin foarte roșu, Raimundo a îndoit puțin din fața de masă de hârtie pe latura lui de la masă, a prins-o cu vârful degetelor, un fel de clește. Câteodată suspenda fraze la mijloc ca să tragă din țigară, avea nevoie să-și umple și să-și golească plămânii. Tehnica nu permitea întreruperi din partea interlocutorului, care rămânea în suspans, așteptând complementele directe lipsă. Ajungea să suspende cuvintele între silabe, lăsa *cu*, fum, *vinte* la mijloc și José n-avea încotro decât să *aș*, fum, *tepte*, de fapt Raimundo încă nu *termi*, fum, *nase* ce spunea. Nu termina niciodată, era un torent sau un robinet, dar n-ar fi venit până acolo dacă n-ar fi avut ceva special de comunicat. Răbdător, José a deslușit clipa în care chipul lui Raimundo s-a schimbat, acum e. Dar când să-i iasă acel început,

patroana cafenelei a început să bată cu mânerul de la espressor, de parcă ar fi fost revoltată, bocănind zațul într-o cutie de lemn.

Serafic, Raimundo a zâmbit din ochi, a degustat o pauză neobișnuită. Și-a dus țigara la buzele făcute pâlnie și, apoi, prognat, lungind buza inferioară, a suflat un nor prelung în contraplonjeu. A scuturat niște scrum peste resturile de pilaf și, deodată, dintr-o suflare, l-a privit fix pe José și a început să vorbească ca și cum ar fi vrut să-l omoare prin împușcare.

Vreau să-ți dau un contract pentru o biografie a lui Saramago, cel puțin două sute de pagini.

Buf. José și-a pierdut expresia, chipul lui a renunțat cu totul la această abilitate, a devenit o simplă suprafață cu câteva elemente răsfirate, sprâncene, ochi, nas, buze. Editorul vorbea în continuare în același ritm lacom, țigări aprinse. Însă José se afla într-un punct cu mult mai mult zgomot, capul lui era străbătut de un muget. Raimundo își mișca buzele, se vedea că are un scop, dar era imposibil să înțeleagă ce spune. În fața drugului de plumb care-i ocupa atenția lui José, editorul stătea în liniște absolută. Ochii lui José erau geamul gros care-i despărțea. Pe partea de dincoace, în cap, se izbeau ipoteze ireconciliabile. Până la urmă, frica era și o formă de apărare. Sau mai bine la prezent, frica este și o formă de apărare. Încet-încet, José și-a recuperat respirația, gustul oxigenului. Vocea editorului a început să se distingă din nou prin negura uscată, Saramago a acceptat doar pentru că mă stimează enorm, e foarte circumspect, tu erai un mormoloc pe când noi eram deja tovarăși, am trecut prin multe împreună, ori crezi că ar fi avut încredere în oricine pentru afacerea asta? José a întors capul în căutarea patroanei. Editorul nu-i dădea pace, *Călătorie în Portugalia*, ai citit cartea aia?, Saramago a scris-o la comandă, i-a dat ocazia să-și facă un rost, fără ea poate n-ar exista romanele care au urmat, gândește-te bine, ți se poate întâmpla același lucru, mai câștigi și tu ceva, și-a frecat degetul mare de arătător.

Și a tăcut. Scăzând acea voce, atmosfera a pierdut jumătate din greutate. Lui José i-au reușit câteva gânduri, nu se imaginase

niciodată biograf, nu era biograf; avea nevoie de un al doilea roman scris, asta-i lipsea lui ca să recupereze ceva ce nu știa să numească. Tânjea după paginile acelui roman invizibil, fiecare cuvânt fiind un munte greu, dificil de escaladat, acoperind orizontul și, în același timp, fiind orizontul. Privirea lui José sări tejgheaua și o întâlni pe cea a patroanei. Într-o clipă, cântărind posibilități, José a făcut un pariu cu el însuși. Dacă patroana ajunge la masă înainte ca Raimundo să vorbească, o să accepte să scrie biografia. Aceea i s-a părut o ipoteză improbabilă, editorul avea nevoie să vorbească, era o respirație, depindea de acel aliment.

Dar patroana făcea socoteli și rupea foi dintr-un carnețel, râdea la glume, răspundea pe îndelete bărbaților de la tejghea. Raimundo avea gâtul căzut într-un unghi puțin obișnuit, privirea opacă, pește la pescărie. Ceva de la José, poate conturul lui, bolborosea într-o fierbere ușoară. Patroana a început să se îndepărteze de conversație, încă prinsă într-o frază; editorul și-a șters ochii, din nou limpezi. Patroana și-a pornit drumul spre masă, editorul a deschis gura. Și a închis-o la loc. Și patroana a ajuns la masă, a strâns farfuriile, a mototolit fața de masă de hârtie, pete translucide.

Neîncrezător și parolist, José i-a strâns mâna editorului.

Tumultul a revenit în cafenea, reflectat de strălucirea unsuroasă a plăcilor de faianță. Cultivator al pragmatismului, Raimundo Benvindo Silva a scos un reportofon din servietă, l-a apucat de curelușă și l-a pus pe masă, a pus și o mână plină de casete în miniatură, ai mai văzut din astea? și a râs. Știu că ești un intelectual din alte timpuri, dar e de ajuns să stai de vorbă cu omul de câteva ori și să compui un text biografic cum vrei tu, două sute de pagini, primul interviu e stabilit, Lisabona, pe data de 15, ai zece zile să te pregătești.

Fără să-i fi cerut nimeni, din greșeală sau din intuiție, patroana cafenelei le-a adus două pahare mici, pe care le-a umplut cu rachiu până în buză. A lăsat sticla.

3

Oglinda retrovizoare reflecta toată bancheta din spate, acolo taximetristul îl observa pe José, neliniștit între geamul din stânga și cel din dreapta, nerăbdarea de a dori să sară din mers. În ajun, José și-a repetat de o mie de ori în minte planul de a merge pe jos, relaxat, până la Avenida Almirante Gago Coutinho, atât de aproape de casă, imediat după Rotunda do Relógio, giratoriul cu ceas, dar în aceeași zi a uitat de o mie de ori de acel gând, s-a convins că îi ajunge timpul pentru toate, a dormit după-masă, și-a făcut curat prin sertare. Când și-a dat seama cât e ceasul, era în chiloți și a rămas trăsnit, aproape a căzut îmbrăcându-și pantalonii, s-a simțit exasperat cât și-a încheiat cămașa, i-a lipsit sensibilitatea migăloasă din vârful degetelor. A ieșit din casă alergând, a traversat centrul comercial alergând, luminile reflectate în vitrine și în lustrul podelei, muzica înăuntrul unei conserve agitate, oamenii ca obstacole pe care trebuia să le ocolească. În prima mașină din stația de taxiuri a spus adresa șoferului, scăzând sunete din Coutinho și contopindu-le cu Gago, Gagcoutin.

José și-a pus vârful picioarelor pe trotuar și, înainte de a intra, s-a aplecat la baza unui stâlp de iluminat public. A vomitat un jet gălbejit sau bej, care i-a împroșcat pantofii. Acoperit de stropi de transpirație febrilă, s-a șters la gură de căptușeala sacoului. A deschis poarta mică de fier, a străbătut câțiva metri de grădină și a intrat gâfâind. Spera ca acea mostră de efort să-i justifice întârzierea de patruzeci de minute. Recepționista nu era tânără, l-a privit fără să înțeleagă. Nu prea obișnuită cu atâta dramă, a asistat la

lupta cu termenii simpli pe care José i-a folosit pentru a-și explica prezența. Clipind doar de vreo două ori, recepționista s-a ridicat și l-a condus de-a lungul coridoarelor.

Întâlnirea fusese stabilită la editura care-l publica pe Saramago, un spațiu organizat, loc de muncă. José înainta, inima îi dădea pumni pe dinăuntrul pieptului. Răsuflând încă greu, neștiind să respire, se uita prin toate ușile deschise, imaginându-și o viață regulată de orare de lucru. Recepționista a bătut ușor cu arătătorul făcut cârlig, da?, încăperea avea o singură masă, o sală de ședințe restrânse, pereți albi, fără ferestre. Saramago era așezat în fața unui bărbat care s-a ridicat, vă las singuri. José s-a așezat pe acel loc.

~

Mama lui José spumega salivă groasă, i se scurgea pe la colțurile gurii, pe bărbie, și-i picura pe pieptul cămășii de noapte, formând o pată care nu contenea să se întindă. Bulbuca ochii cu agonie ucigașă. Soțul, tatăl lui José, stătea la intrarea în cameră, chiar în cadrul ușii, înspăimântat sau perplex. O vecină o ținea de încheieturi, se temeau să nu se sfâșie. Rătăcită cum era, putea să se apuce cu mâinile de față și să-și scoată un ochi.

Dar era aproape ora prânzului sau era aproape trei și jumătate, iar soțul trebuia să se ducă să facă ceva în celălalt capăt de Bucelas sau trebuia să se ducă la Loures, să se ocupe de un document până nu se închidea la departamentul de finanțe. Când pleca, când se auzea ușa de la Mercedes închizându-se, ea scotea un suspin prelung și se lăsa să cadă pe spate peste perne, obosită. În acea clipă, luna august, nu foarte fierbinte, se întorcea pe fereastră, primea din nou autorizație să pătrundă dincolo de perdele. Lumina se agăța toată de tapetul de pe perete.

José era în vacanță, avea unsprezece ani și, în ciuda unor păreri care se opuneau prezenței lui, rămânea acolo, așezat într-un colț. Poate de la nemișcare și de la tăcere, s-a transformat până la

urmă într-un fel de umbră sau de statuie. Își păstra forma de om, dar puțini îl observau și nimeni nu-i adresa niciun cuvânt. José, pe de altă parte, vedea aproape tot; i se părea că, în sfârșit, descifrează mistere vechi, subiecte despre care nu puteau pune întrebări.

În timpul scurtelor dispariții ale soțului, o oră sau două cel mult, vocea mamei redevenea moale, stătea de vorbă cu vecinele care intrau și ieșeau din cameră, cerea ceva de băut, poate un pahar de apă gazoasă din care ținea la frigider. Părul lung pe care îl avea pe atunci adăuga un aer tragic acelei figuri descompuse, cearcăne adânci ca fântânile. José compara imaginea aceea cu fotografia de la nuntă care era pe comodă, mama îmbrăcată în mireasă, un zâmbet care străbătea alb-negrul, timpul, care străbătea mult mai mult, un zâmbet care nu putea fi oprit de nimic, radios ca în prima zi a lumii.

Mai târziu, după niște ani, mama a început să bage fotografia într-un sertar, n-a mai fost în stare s-o vadă în fiecare zi, și o punea pe comodă numai când soțul venea din Germania. Și mai târziu, la câțiva ani după asta, nici măcar n-o mai scotea din sertar, a uitat sau i s-a părut că n-are rost.

În acea vară însă, fotografia era la postul ei originar. Pentru câteva momente, José avea două mame și doi tați. Era cuplul înrămat, înalt de câțiva centimetri, braț la braț pentru totdeauna, tineri îmbrăcați de ocazie și, în aceeași cameră, la mică distanță, în mărime naturală, era mama răvășită, dând din picioare pe pat, ținuită de o vecină curajoasă, și era tatăl în pantaloni scurți și sandale, uluit, privind-o de la depărtare.

Belzebuuut, de îndată ce mama lui José a spus numele diavolului pentru prima oară, vecina a zis imediat că e posedare, a văzut clar că era posedată, dădea toate semnele. Soțul, cu scepticismul celor înstrăinați de situație, a uitat de frică și a râs pe nas. Isterie nervoasă, a spus el, cel mult e isterie nervoasă.

Din acel moment, pielea mamei lui José s-a învinețit. Colerică, a dublat producția de salivă; l-a invocat pe Satana prin toate sinonimele lui; a căpătat o disperare și o răgușeală în voce

care, se simțea, îi distrugea gâtlejul. Acel martiriu a durat până târziu, când, în sfârșit, a căzut sleită de energie, urâta adormită, scoțând un sforăit continuu pe care aceeași vecină l-a pus pe seama supranaturalului. Ziua următoare, când s-a trezit, era mai rău.

~

José a fost surprins de acea mână uscată, oasele pe sub pielea netedă. În prima clipă în care și-au strâns mâna, l-a furnicat un prurit electric în toate punctele de contact. Degetele unuia au învăluit mâna celuilalt, palmele lipite, sensibilitate maximă. Mâna lui Saramago era uscată, nicio transpirație care să prelungească atingerea, era netedă, șlefuită, degetele lui José au alunecat pe acea piele. N-a fost folosită mai multă forță decât cerea simpla necesitate, n-a fost cald sau rece, numai măsuri potrivite care, din cauza asta, nu s-au observat. Degetul mare al lui José a atins dosul mâinii lui Saramago, vene în relief, înălțate, tendoane care îi articulau degetele. În umbra cenușie, într-o lucire a luminii, ramificațiile desenate pe dosul mâinii lui Saramago păreau de marmură.

Când au întrerupt acea legătură, când s-au îndepărtat, José a simțit greutatea care-l acoperea. Nu era doar în acea încăpere, era și în interiorul privirii lui Saramago. Ca și cum ar fi scufundat mâna într-o altă lume, avea încă informația de pe piele, dar pierduse orice adăpost în fața acelei scrutări continue. Pielea era umană, privirea era inumană. Lui José nu-i era teamă că Saramago o să-l recunoască după scena de la Târgul de carte din Lisabona, ar fi fost imposibil, de atunci omul acela făcuse cale lungă, cozi peste cozi de oameni opriți în fața lui. Apoi, José știa că el însuși se schimbase. La treizeci și unu de ani, nu mai era băiatul de nouăsprezece, un ocean metaforic separa acele două vârste, afunda distanța, tulbura amintirile. Pe José îl teroriza o posibilitate vagă, și dacă Saramago i-a citit primul roman? Singur, înainte să ajungă acolo, ideea asta îl făcea să-și frece fața cu amândouă mâinile.

José se temea de lipsa de control a cărților lăsate slobode în lume, nu conta mărimea tirajului sau minciunile numerelor exacte; conta ideea de obiecte comunicante care există în libertate, fără să ceară voie, peste tot. Pe lângă puținele exemplare vândute, editorul se plângea mereu, mai era acea existență aleatorie, cărți care aveau toată vremea la dispoziție pentru a-și găsi cititori. Panica lui José era că, într-un anumit moment, într-un anumit spațiu, încrucișare a nenumărate variante, Saramago și un exemplar al primului său roman ar fi coincis. Imaginea lui Saramago citindu-i primul roman îi scădea tensiunea arterială, aproape de leșin. Nici măcar nu intra în motivele acelei frici, prefera să nu dezvolte gândul, tortura, îi era de ajuns ideea vagă și, deodată, privirea lui se colora într-un galben febril, malarie nebună, îi venea acid în gură, reflux-fantomă.

Saramago îl privea în continuare, sprâncenele deasupra ochelarilor, dezinteres sau dispreț, nimic nu-l entuziasma. Acea indiferență l-a încurajat pe José, i-a permis să-și înceapă treaba, să îngaime câteva silabe. A scos reportofonul din buzunarul sacoului și l-a pus pe masă, vă deranjează? Saramago n-a reacționat, mai mult decât obișnuit cu reportofoane pe masă. De nervi, José murmura descrierea a ce era evident, acum o să dau drumul reportofonului, gata. În această succesiune, s-a încurcat, a dat peste un pahar pe jumătate plin cu apă ce s-a răsturnat în mare viteză peste blatul mesei și peste pantalonii lui Saramago care s-a ridicat dintr-un salt de picioare lungi. Necăjit, José a conjugat de multe ori același verb, *scuzați, scuzați, scuzați*, ca și cum ar fi fost singurul cuvânt pe care-l știa. Saramago a făcut gestul inutil de a-și scutura udătura de pe coapsa stângă, și-a dres glasul și s-a așezat pe alt scaun, fără să spună că nu-i nimic. José și-a pierdut toate opțiunile. Și a renunțat, a oprit reportofonul, l-a băgat la loc în buzunarul sacoului, a deschis caietul și și-a luat pixul, gata să noteze.

Pleoapele lui Saramago îi acopereau ochii pe jumătate, despre ce vreți să vorbim? Imediat ce a răspuns, José nu mai știa ce cuvinte a folosit exact, orice subiect îi era de folos. Și ce greu a fost acel zâmbet fals, buzele despicându-se anevoie, acru scurgându-i-se gros

pe gâtlej în jos. Fără să dea importanță acelei măști, Saramago a început să vorbească despre romanul pe care îl terminase în iulie, la data de 2 iulie. Subiectul l-a însuflețit. Puțin câte puțin, în crescendo, frazele s-au transformat în mișcări de vals, unduiri prelungite, întrerupte de pauze calculate, dând un sens timpului însuși, modelându-l. Căpătând balans în acele ture centripete, Saramago și-a luat zborul, a planat în discurs, aripi deschise brăzdând un cer imens. În același ritm, gradație, José a început să respire aer din ce în ce mai proaspăt și mai ușor, oxigen pur curățându-i gândurile. Într-o secvență neîntreruptă, fluiditate pe care José începea s-o aprecieze, Saramago a menționat detalii de când a scris *Memorialul mănăstirii* și chiar și niște neplăceri de la publicarea volumului *Tărâmul păcatului*, titlul pe care i l-a propus editorul în 1947.

Atunci, José a știut sigur că Saramago nu-i citise romanul. Și timpul a reînceput. Într-o fragilă lipsă de control, José s-a sensibilizat brusc, a simțit chiar apăsarea lacrimilor arzându-i ochii. Acea exaltare era reflexul unor alte momente, bine băute, ocazii în care își desferecase stavilele pieptului și ale plânsului fără cenzură, o deschidere atât de largă încât, chiar și pe uscat, fără alcool, nu mai reușise să le închidă complet. Acolo, în fața examenului cu Saramago, n-a fost ușor să disimuleze acea emoție de bețiv, dar a scăpat cu o strâmbătură, o schimonoseală neprevăzută. În fond, acea destabilizare nu era altceva decât speranță, sentiment inofensiv pentru oricine altcineva, dar care pe José l-a încurcat, din neobișnuință. De fapt, a înțeles doar unitatea de nestrămutat pe care o alcătuia acea clipă, felul în care toate elementele se legau ca să-i dea realitate. Cu această luciditate, s-a simțit liber să observe mici detalii la Saramago, cartografia variabilă a ridurilor de pe frunte, grăunțe mici de mătreață pe umerii hainei, modulațiile vocii, muzica anumitor cuvinte. A amestecat aceste mici noutăți cu idei care-i soseau de dinăuntru, dar care, pentru că avea privirea ațintită asupra lui Saramago, păreau evidențe la care asista, comunist sever, austeritate împietrită, bărbatul care nu zâmbește. Între aceste două planuri, imagine și prejudecată, mirosul lui Saramago

atingea aerul, era mirosul unui corp omenesc care se afla acolo în acel moment, exact acolo și exact în acel moment.

Pe dedesubtul acelei voci neîntrerupte, José își împunse bărbia ca și cum ar fi ascultat. Distras, a reînceput să creadă în idei de care se îndoia de mult. Poate editorul avea dreptate, poate cartea aceea, biografia aceea între ghilimele e ce îi trebuie. Obosise să lupte cu al doilea roman, uzare de ani de zile. Și și-a amintit de Mercedes-ul tatălui pe un drum de nisip nebătătorit, câți ani să fi avut?, pneurile din spate învârtindu-se în gol, alunecând, tatăl înjurând drumul, Bucelas, Portugalia întreagă, punând pe toată lumea să iasă din mașină, mama și José; apoi, bărbați ajutându-l, săpând gropi cu crengi de pin, împingând din spate, primind fum și nisip în nări și, deodată, mașina înaintând, liberă și ușurată. José aproape zâmbea, poate cu cartea viitoare așa va fi, poate o va debloca.

Când a obosit sau așa i-a fost voia, Saramago a tăcut. Foarte absorbit, José lua notițe care n-aveau legătură cu ce se spunea. A terminat în grabă de scris o frază, a închis caietul. A dat să mulțumească, dar era deja singur în încăpere.

~

Nu mă ascund în spatele naratorului.
José Saramago, 1994

Șapte dimineața, ora Lisabonei, Saramago s-a dezvelit și s-a dat jos din pat, și-a făcut toaleta, s-a îmbrăcat, și-a luat micul dejun, s-a uitat pe un ziar, s-a uitat pe agendă, a adăugat câteva puncte, a răspuns la opt scrisori, a scris un paragraf despre o romancieră columbiană, Pilar l-a tradus imediat în spaniolă. La nouă dimineața, s-a ridicat de la birou și s-a dezmorțit, a ridicat brațele și și-a arcuit coloana. S-a așezat la loc, a scris mult în jurnal, aproape o pagină și jumătate. A schimbat scaunul ca să răsfoiască niște pagini dintr-un roman pe care fusese rugat stăruitor să-l

citească. Telefonul a sunat de trei ori, Pilar a inventat două scuze, dar Saramago chiar a trebuit să răspundă la unul dintre apeluri, prea lung, douăzeci de minute de vorbit în franceză. La ora 11 a dimineții portugheze, în São Paulo ziariștii se treziseră deja, Saramago a răspuns la primul interviu al zilei tot prin telefon, i-au plăcut unele întrebări. Pilar avea mai multe subiecte de lămurit, i-a vorbit și l-a ascultat cu aceeași expresie, mai întâi deciziile pe care numai el le putea lua, apoi deciziile pe care trebuia să le ia împreună. Acea discuție a fost întreruptă de alt interviu brazilian, aproape aceleași întrebări. Pilar a încheiat discuția, deciziile au fost luate. Saramago voia să se așeze, tot la cartea pe care fusese rugat s-o citească, dar era ora prânzului, a mâncat, a curățat un măr la final. A sunat după un taxi cu care să se ducă la editură, s-a încălțat, și-a pus haina și a plecat. Soarele, pe drum Saramago a observat Lisabona cu atenție, oameni pe trotuare. Taximetristul l-a recunoscut imediat, dar și-a făcut curaj abia când au virat spre Campo Pequeno, și-a înghițit anticomunismul pentru câteva momente și, în fața contactului cu un personaj faimos, a făcut risipă de chicoteli nervoase. Recepționista de la editură l-a tratat pe Saramago la persoana a doua, l-a însoțit din tovărășie, și nu din obligație profesională. În birou, Saramago și editorul au vorbit pe diverse teme, au fost de acord în toate. Saramago a răspuns la al treilea interviu brazilian al zilei, lung, paginile de mijloc cu titlu menționat pe prima pagină, o oră de vorbă. Cu gura uscată și gâtlejul aspru, după coridoarele editurii, a ajuns în încăperea unde urma să se întâlnească cu un biograf. Cât așteptau, editorul i-a vorbit de José, puțin peste treizeci de ani, un roman publicat, unii spun că e bun, alții că e rău, faimă a diverse vicii. Au vorbit și despre prieteni comuni, oameni de la care Saramago nu mai avusese vești, i-a prins bine odihna aceea.

Tânărul biograf cu pricina, José, a intrat gâfâind. Saramago n-a putut să articuleze niciun cuvânt la început. În liniște și într-o uimire imperceptibilă, a trebuit să se recompună. Era el, Saramago l-a recunoscut fără greutate, fără să trebuiască să se uite cu luare-aminte,

să-și răscolească memoria. Era el, Saramago a disimulat uluirea, și-a absorbit-o, a pus acea informație în legătură cu tot.

Momentul strângerii de mână a fost lung și vertiginos, cronologia s-a distorsionat în delicatețea atingerii. Saramago a simțit și și-a amintit în același timp, prezent și trecut. Palmele lipite, ușor concave, liniile mâinilor suprapuse, antagonice, două mâini drepte venind din părți opuse.

Saramago a scrutat fiecare rid de expresie, fiecare fir de păr pe care l-a putut distinge. Plin de erudiție în numeroase arte, a simulat dezinteresul sau disprețul pentru a nu-și pierde postura, a preferat să păstreze secretul. În același timp, José a pus un reportofon pe masă și, într-o succesiune de gesturi neatente, a vărsat un pahar de apă pe jumătate băut. Saramago a prevăzut acea desfășurare, a observat paharul cu apă, a observat mișcările anapoda, a asistat la scenă exact așa cum și-a imaginat-o. Cu disconfortul creat de piciorul udat, înfuriat, s-a învinuit pentru că nu a acționat potrivit previziunii sale.

Puțin mai obișnuit cu prezența lui José, mai sătul de a-l examina, Saramago s-a trezit fără întrebări la care să răspundă. A vorbit despre noul roman, a descris momentul în care l-a terminat, acea bucurie. I s-a părut că l-ar putea încuraja pe José, ar putea să-i dea avânt pentru construcția care îl așteaptă. José îl privea străin de tot acel viitor, Saramago știa mult mai multe decât el, știa exact despre ce e vorba. Și, din acest motiv, a condus discuția spre descrierea scrisului, *Memorialul mănăstirii*, a vrut să-i dea exemplu lui José perseverența, munca. Când i s-a părut că-l pierde, că ar putea să se îndepărteze prea tare de o realitate accesibilă lui José, i-a vorbit de *Tărâmul păcatului*, primul lui roman, publicat în urmă cu cincizeci de ani, 1947, împrejurările potrivnice.

Într-o clipă oarecare a acestui bilanț, José și-a întors chipul, ochii și gura, și-a dezvelit gingiile, și-a încrețit nasul, un fel de fior care l-a înjunghiat. Saramago s-a prefăcut că nu observă strâmbătura, ce era să spună?, a încheiat fraza pe care o începuse, adăugând doar puțin spațiu între cuvinte. Pentru că așa-i stătea în

fire, a structurat discursul, a pregătit concluzia subtil, a prezentat fulgerarea climaxului și, bineînțeles, concluzia delicată, justă, necesară, până s-a dizolvat în liniște.

José scria fără oprire în caiet. Saramago a așteptat, l-a privit cu duioșie reținută, imposibil de identificat din exterior. José scria în continuare, absorbit în notițe. Saramago s-a ridicat, nu a făcut niciun efort să se comporte invizibil sau silențios, ar fi fost nedemn, dar a înțeles că nu era observat. A deschis ușa cu un gest firesc, s-a uitat din nou la José, adâncit în paginile caietului, și a plecat. Avea o vagă părere că, în felul acesta, contribuia la păstrarea secretului, îl lăsa în acea încăpere, ferit de realitate, ferit de toți cei care îl puteau descoperi.

~

Intensitatea posedării a tot oscilat până în ajunul zilei stabilite pentru plecare. În seara aceea, după o cină cu pește la grătar, felii enorme de pepene roșu, mama lui José s-a retras în dormitor, și-a pus cămașa de noapte și n-a mai știut nimeni de ea jumătate de oră. În amintire, nopțile de august de altădată au temperatura perfectă în Bucelas, mânecile scurte permit contactul direct al pielii cu ambientul. Soțul le povestea anecdote prietenilor, sticla de șnaps pe masa din curte, când au început să se audă urletele. Îndată ce s-a terminat cina, bărbații s-au retras, au venit vecinele. A urmat o perioadă de evaluare a evenimentelor, pahare de apă cu zahăr pe care mama lui José le-a azvârlit de peretele dormitorului, și trecuse deja de trei dimineața când a venit preotul, contrariat. Ținea foarte mult la somnul lui, șaptezeci și doi de ani împliniți în mai, dar îi datora ore și ore de voluntariat acelei enoriașe, biserica dezinfectată, pete de ceară frecate cu periuța de dinți. În afară de asta, dintre toate acele credincioase, o trimiseseră pe cea mai credincioasă, care l-a implorat aproape în genunchi, el a oprit-o când tocmai îngenunchea, și l-a încredințat că doamna se nenorocea, suferea de o boală spirituală, îngerul rău îi venise de hac.

Trezit cu forța, preotul fermenta o suflare pestilențială ce străbătea printre dinții rari. Când și-a pus mâna pe fruntea asudată a posedatei, degetele afundate în breton, îi respira din plin în față, duhoarea aceea înrăutățea posedarea, îi provoca spasme. José avea tot unsprezece ani și tot așezat pe un scaun în colț, nu se putea dormi în casa aceea. Soțul, tatăl lui José, se uita neîncrezător, ieșind să mai fumeze, momente în care situația se calma destul de mult. Valizele erau făcute, puse ordonat într-un colț din bucătărie. Planul era să plece de dimineață, pe răcoare; dormind o noapte în Franța, mai jos sau mai sus de Bordeaux, avea să ajungă la Frankfurt ziua următoare, pe înserat.

În ciuda fervorii preotului, căruia i s-a rupt și un șirag de mătănii, bobițe împrăștiate pe podea, lipsa de control a femeii era din ce în ce mai violentă. Orele nopții nu se distingeau în acel timp obosit, enorm, toată lumea se săturase de strangularea aceea. Mama lui José bolborosea sau vorbea în alte limbi, alătura silabe la întâmplare, forma cuvinte care păreau mai mult sau mai puțin străine, nebună sau animal. Sunete neprevăzute se agitau în interiorul unui cor de voci intonând *Tatăl nostru* sau *Ave Maria*, vecinele rezemate de perete, și se încrucișau cu vocea preotului, *părăsește acest corp, în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh*. Becurile lustrei, picături de sticlă, umpleau camera de o lumină galbenă, caldă, densă. Făcând cu rândul, femeile care o țineau pe posedată transpirau prin toți porii și, ca să nu se asfixieze, a trebuit să se deschidă fereastra. În acel moment au intrat țânțarii, s-au hrănit din brațe îmbelșugate, s-au îngrășat cât au vrut.

La granița cu zorii, când s-a deslușit apropierea răsăritului, preotul s-a așezat pe un scaun, i s-a adus pâine cu slănină și un pahar de vin alb. Avea patrafirul mototolit, nasul ascuțit lăsat în pământ, își rotea maxilarul ca să mestece. Mama lui José a profitat și ea de pauză. Soțul, nerăbdător din cauza orei, s-a apropiat de preot pentru a verifica dacă s-a rezolvat cazul, dar n-a primit răspuns.

Noua bătălie a fost și mai puternică, gâtul mamei lui José se încorda la fiecare țipăt. Ca o briză în război, discret, nedorind să deranjeze, mă scuzați, vă rog, soțul s-a apropiat și, întrerupând exorcismul cu delicatețea lui, s-a scuzat puțin, trebuia să plece, se făcea târziu. Preotul, vecinele, posedata însăși, fiul, toți au rămas uimiți uitându-se la el. Te sun când ajung, i-a spus femeii nepieptănate, imitând un telefon cu mâna, degetul mare și degetul mic întinse. A făcut doi pași spre José, i-a trecut mâna prin păr și a plecat. Deodată, femeia și-a dublat eforturile, vocea ei și-a însușit și mai mult satanism, Lucifer-Lucifer, dar după ce au fost băgate în portbagaj valizele, bidoanele de ulei de măsline, s-a auzit ușa de la Mercedes închizându-se și, foarte melancolic, motorul îndepărtându-se, final de august, final de vară.

Mama lui José a căzut pe spate, a rămas întinsă pe pat, fără să mai fie nevoie să-i țină brațele sau picioarele, ochii deschiși, letargică. Preotul a plecat, vecinele i-au schimbat cămașa de noapte ca și cum ar fi dezbrăcat o păpușă leoarcă de sudoare. A rămas așa preț de două zile, José mânca puțin. Apoi s-a ridicat, s-a dus la băcănie, a aprovizionat cămara, s-a întors la viața ei. La slujbă sau pe stradă, când se întâlnea cu preotul sau cu vecinele, nimeni n-a mai vorbit despre asta.

~

În sală a intrat un bărbat, angajat al editurii. Simpatic și sârguincios, a vrut să-i arate birourile și a vrut să-i ofere câteva cărți, ce n-ați citit? José a divagat și n-a menționat niciun titlu, a abdicat de la acea necuviință. A acceptat romanul care i s-a oferit, *Memorialul mănăstirii*, l-a cântărit în mână. Știa destul cât să pretindă că l-a citit, cât să expună comentarii cu care oricine ar fi fost de acord, ba chiar să intre în dezbateri despre subiecte specifice, dar a preferat să nu joace rolul acesta. Urgența l-a obligat pe José să-l conducă pe bărbat până la ieșire, și nu invers. Era captiv într-o idee unică, culorile acelui moment erau o abstracție pe care n-o

simțea cu adevărat, era obsedat de o idee care-i stăpânea gândirea. Croindu-și drum printre mașinile parcate pe trotuar, și-a luat la revedere din depărtare de la acel angajat, al cărui nume n-a ajuns să-l afle. Amiaza se apropia de final, normal ar fi fost să urce spre Olivais, dar José s-a hotărât să meargă în cealaltă direcție, spre Areeiro.

4

I se părea că traficul venea spre el, era ca și cum toți ar fi fugit de locul spre care se îndrepta, exod de mașini și scutere, autobuze și camioane protestând cu fum împotriva acelei ore. Era destulă lumină cât să se distingă culorile pe zidurile caselor sau pe capotele automobilelor, dar felinarele erau deja aprinse pe Gago Coutinho, alcătuiau o replică aeriană, perforată și incandescentă a bulevardului. Unele vehicule aveau farurile aprinse, le îndreptau spre ochii lui José, voiau să pătrundă înăuntrul lui. Erau și mașini care se îndreptau spre centrul Lisabonei, trebuiau să fie, dar, ascunse de copacii rari de pe zona despărțitoare sau de propria lui orbire, José prefera să creadă că tot traficul venea împotriva lui, fugind de ceva teribil ce el nu știa sau pe care, cunoscându-l, alegea să-l înfrunte ca într-o sinucidere eroică.

Saramago va avea dușmani vreme de mai multe generații, nu-l vor ierta atât de repede; pot să moară aceștia, să se nască alții, să moară aceia, să se nască iar alții, să moară și aceia, să se nască al treilea rând și chiar și printre cei viitori va exista în continuare cineva care să păstreze ura aceasta pentru Saramago. Ce l-a mirat pe José în aceste cuvinte a fost că Bartolomeu a folosit persoana a treia pentru a se referi la dușmanii lui Saramago, ei în loc de noi, nu-l vor ierta, în loc de nu-l vom ierta. José s-a pregătit înainte să-i dea vestea, a repetat fraza în minte și, când a spus-o, sunetul vibrând, a așteptat reacția ca și cum urma să-i cadă tavanul în cap. Însă, în mod ciudat, Bartolomeu a rămas senin și, cu naturalețe,

a alcătuit un discurs care a trecut și prin acele vorbe pe care José și le-a amintit în timp ce urca spre Areeiro.

În săptămâna de dinainte, după ce a încasat mandatul poștal, José a avut un impuls de onestitate și a vrut să-și plătească datoria de cinci mii de scuzi imediat, a trebuit să facă un efort pentru a se convinge să nu se ducă de la poștă direct în Encarnação. Așa și-a petrecut restul după-amiezii, seara, o noapte, iar dimineața următoare, încurajat de un rachiu nou, s-a pornit să facă acel drum. Aproape în același timp, i-a dat o bancnotă fără îndoituri, mirosind a mașină de făcut bancnote și i-a dat știrea despre biografie. Se știe deja că a lipsit implicarea lui Bartolomeu, a îngăimat un comentariu distant, a menționat dușmanii și a schimbat subiectul, a preferat să vorbească despre Maica Tereza din Calcutta, care s-a prăpădit în ziua în care el a reușit să participe la emisiunea de radio. În vreme ce vocea lui Bartolomeu se propaga în eterul portughez, sfânta aceea se stingea în Calcutta, luptând cu moartea sub arșița Indiei, fără ventilatoare care s-o salveze. José a fost jignit de asemenea dezinteres, ar fi dorit puțin scandal, fiu adolescent provocându-și tatăl și, dezamăgire încă și mai mare, spera ca Bartolomeu să-i atragă atenția asupra importanței romanului în curs, al doilea roman. La urma urmei, José îi dădea raportul de multă vreme despre progresele frauduloase ale acelei opere inexistente.

Când a trecut prin Areeiro, panta l-a ajutat pe José să meargă, blocurile au strâns cerul ca într-o cingătoare, instalând noaptea și a fost ca și cum orașul ar fi rezolvat problema, n-a mai fost nevoie să evalueze gradația înserării. José avea sacoul pe el, nu pentru că îi era frig, mersul îl încălzea, ci pentru că îi oferea consistență. Muta cartea și caietul din mână dintr-un tic nervos. Mergea pe trotuar, înțelegător cu doamnele care se opreau în fața lui, bătrâne plimbându-și câinii sau viceversa, înțelegător cu gropile din pavaj, pete de umbră, pământ pe care-l simțea pe talpa pantofilor și care, contrar primei lui impresii, exista pe dedesubtul orașului.

Și-a mai amintit și că a vrut să lămurească, a insistat, a adus iar vorba despre Saramago, era de mirare că Bartolomeu pronunța acel

nume cu atâta detașare. Foarte răbdător, Bartolomeu a explicat că există două tipuri de comuniști, cei care cred în marxism-leninism și cei care cred că rămân cu ce e al altora. Să ne ferească Dumnezeu de asemenea oameni, e o pierdere de timp să vorbești cu oricare dintre ei, deși primii merită oarecare respect, tratament civilizat. José tot nu era mulțumit, voia să aprofundeze, dar Bartolomeu a admirat bancnota de cinci mii de scuzi pe care o primise, a întins-o în lumină și, punând punct final, a menționat chiriile întârziate. José s-a văzut obligat să tacă și să înghită o bulă de aer.

Ieșind din aceste gânduri, a ajuns la Alameda, paranteză din claustrarea bulevardului Almirante Reis, care acolo renunță să mai fie oraș-oraș pentru a fi un câmp de rugby, prea multă iarbă, după părerea lui José, cu Instituto Superior Técnico pe de o parte, beton și inginerii, și fântâna luminoasă de cealaltă, Fonte Luminosa, construcții zdravene de-ale lui Salazar, după cum îi plăcea lui Bartolomeu să amintească. Câteva minute mai târziu, fără să abandoneze obsesia care îi îndruma fiecare pas, a intrat într-o tavernă din Praça do Chile, larmă scăzută, vin la pahar pentru douăzeci de scuzi. Bărbatul care era în spatele tejghelei, cearcăne vineții, i-a umplut paharul de trei ori. Fără să-l judece, tocmai dădea să-l umple din nou, dar José, conștiincios, a acoperit paharul cu mâna. Și a plătit, a primit restul, a căpătat nou avânt pentru ce-i mai rămânea din drum.

În ciuda optimismului pe care José îl purta în frunte, n-ar fi avut rost să-l vadă Fritz, să trebuiască să inventeze explicații, de ce se afla la ora aceea în acel loc. Librăria lui Fritz era pe Rua Passos Manuel, paralelă care niciodată nu s-ar intersecta sau nu se va intersecta cu Avenida Almirante Reis, dar chiar și așa, José a preferat să traverseze, să treacă pe trotuarul celălalt, să aibă discreție garantată. În capul lui se învârtea un amalgam de idei, sobrietatea cotoarelor pe rafturile librăriei, fragmente de-ale vocii lui Fritz intonate cu sarcasm aristocratic și un parfum intens, fum de pipă, ceară de mobilă veche, santal, poate. Dar mai era o impresie, mai greu de identificat, reminiscență vagă a reacției lui Fritz la primul

lui roman, traumă fără nume, care îl fragiliza. Încrederea din acel moment părea inflexibilă; chiar și așa, ar fi mai bine să n-o pună la încercare. De aceea, driblând mașini, José a preferat să traverseze, să schimbe trotuarul. Și și-a aruncat propria voce peste vocea spectrală a austriacului, biografia aceea îl va debloca. O să-l deblocheze, a fost nevoie să repete. A reușit să-și amintească și să-și imagineze cum era să scrie, liber, ușor, destupat.

Inspirând acel aer prin nările larg deschise, s-a pornit spre Bairro das Colónias, Cartierul Coloniilor, și nu i-a luat mult să ajungă pe Rua de Macau. Nu era o clădire veche de secole, doar decenii, aceeași vârstă a vopselei fără culoare care se decojea în pete mari, boală de piele. José a apăsat de trei ori pe sonerie, apăsările acelea erau silențioase sus, înăuntru, făceau să se aprindă un bec. A sunat de trei ori, pe rând, una, pauză, două, pauză, trei, ca într-un film cu spioni de demult, parola aceea îl amuza.

Intrarea în bloc era spațioasă, scări cu trepte de lemn pe care José le-a urcat din doi în doi. Abdicase deja de la toate gândurile, era un corp concentrat să ajungă, fiecare fibră ocupată cu această intenție. Când a ajuns la etajul al treilea, unul dintre paznici îl aștepta la ușă, grav, fără salut, o cicatrice traversându-i gâtul. José i-a trecut pe sub braț. Imediat după, înăuntru, a trebuit să-l ocolească pe paznicul african, față de dur, și el voluminos. Tot pe acel drum, a apărut stăpânul casei, pași scurți și rapizi, mâinile întinse, bun venit înscenat, mare prieten prefăcut.

José a intrat în două încăperi, cele care erau ocupate la ora aceea, două mese înconjurate de bărbați și o femeie jucând poker. La una, se vorbea tare; la cealaltă, liniștea era asaltată de zgomotul care venea din încăperea vecină. Într-una, până și cei care pierdeau păreau fără griji; în cealaltă, toți își acopereau cărțile cu amândouă mâinile, le strângeau lipite de piept. Fumul era același, temperatura era aceeași, lumina era aceeași. Pe tot etajul, ferestrele erau astupate cu tablă prinsă în cuie de rama de lemn, becurile de acolo nu se ardeau niciodată. În vremuri apuse, acele încăperi fuseseră probabil dormitoare, construite cu acel scop, pat de două persoane,

noptiere, masă de toaletă pentru doamne mai mult sau mai puțin vanitoase. Profiluri de ghips pe tavan asistau la acel moment în același fel în care probabil asistaseră la clipa în care adormeau acele două persoane. José a profitat de sfârșitul unei partide ca să se așeze la masa mai relaxată, îi cunoștea din vedere pe toți jucătorii, știa numele câtorva, deși spera să nu le folosească, avea să rămână tăcut, era un stil.

După ce și-a pipăit portofelul în buzunarul interior al sacoului, i-au venit primele cărți, mână desperecheată, fiecare în direcția lui, ca un grup aleatoriu de oameni așteptând ca semaforul să-și schimbe culoarea înainte de a traversa strada, nu se vor mai întâlni niciodată după ce vor ieși de acolo, probabilitatea de a apărea cineva cunoscut e infimă. José n-a pierdut prea mult pentru că n-a insistat runda aceea, pachetul era un oraș cu cincizeci și două de cărți de joc. A doua oară, s-a întâmplat exact la fel, dar cu personaje diferite, un cinci de treflă, un valet de pică fără frați; a schimbat toate cărțile, cinci, toți s-au mirat când a arătat două perechi, așa și dame. A fost o sărbătoare pe chipul lui, n-a reușit s-o ascundă. Și a câștigat din nou, și iar a câștigat. A patra oară la rând, a chemat-o pe femeia cu șorț care golea scrumierele, i-a cerut un vinars care i-a pârlit gâtlejul, etilic, l-a plătit cu bacșiș superstițios. A mai câștigat o dată și s-a mutat în cealaltă sală. În acea încăpere, jocurile erau mai lungi, erau mai multe calcule, disimulări, se dispera în așteptarea sorții. José a așteptat puțin înainte de a începe, și-a suflat în mâini, a lăsat să se răcească euforia pe care o avea în sânge, a asistat la manevre, a memorizat semnale, abia apoi și-a căutat un loc. S-a așezat lângă singura femeie, blondă cu sprâncene negre, pe la cincizeci-șaizeci de ani, aprinzându-și țigări din chiștoace pe care le lua prin surprindere în vârful degetelor.

A înțeles instantaneu semnificația acelei seriozități. Timp de două ore, când recupera pierderile, când aproape începea să intre pe câștig, pierdea din nou fără apel, pași înainte și pași înapoi, ca și cum norocul era indecis. A luat o pauză, și-a umplut plămânii cu fumul dens de pe coridor, trei săli de joc în acel moment, s-a dus

la baie, și-a turnat pe față două mâini pline de apă, a simțit că prospețimea aceea era ghinionul care îl părăsea, dispari, porcărie, s-a întors la locul lui. Și a pierdut, a pierdut, a pierdut mai mult și mai puțin, a schimbat masa, a pierdut iar, ca și cum n-ar fi avut nicio posibilitate să câștige, ca și cum cărțile ar fi luat o decizie, ca și cum ar fi circulat un zvon împotriva lui prin pachet, acuzat de ceva teribil, proscris fără scăpare, acela era infernul.

~

Suntem cuvintele pe care le folosim. Viața noastră asta este.

José Saramago, 2008

Șapte dimineața, corpul gol al lui Saramago a primit oarecare lumină și oarecare aerisire, dar n-a pierdut căldura sau amorțeala completă. Mirosea a pat, a piele tăbăcită în așternuturi, a aer greu de respirație, a noapte întreagă de greutate pe saltea. Saramago se întorcea din somn, aducea idei care se destrămau foarte lent în gând, nu se chinuia să le prindă, creierul se ocupa să facă ordine în ce e de neînțeles, firimituri de vise. Se pierdeau pentru totdeauna acele imagini, erau deja pierdute, amintire sau invenție, reflexie sau ceață. Era multă lumină la acea oră de dimineață de septembrie, Saramago deschidea doar o dungă de privire, frontieră între incandescența defocalizată și abstracție învârtindu-se ca o planetă cu forme neregulate.

Chipul lui Saramago fără ochelari aparținea altei persoane, fără apărare, vulnerabil în sfârșit în fața vârstei. Aceasta e importanța obiectelor, cresc în rutină. În oraș, casa păstra liniștea, încăperile în așteptare. Excepție făcea trosnetul scurt al oaselor lui Saramago, ușurința cu care s-a dezbrăcat în baie, fără gesturi bruște. Încrețiturile pernei pe pielea obrazului, vârtejuri în părul rar, și a căscat progresiv, gura deschisă la maximum, molari tociți. Gol și slab, a fost o umbră, o culoare, o pată evanescentă care a

trecut pe lângă oglinda de deasupra chiuvetei. Apoi s-a articulat, picioare lungi îndoindu-se de la genunchi, degetele de la picioare atingând albul aproape strălucitor al căzii. A deschis robinetul și a simțit apa pe vârful degetelor. Mulțumit de temperatură, a pășit în acea ploaie direcționată, a simțit-o pe față, s-a bucurat de privilegiu.

Într-un timp lichid, numele s-au întors la obiectele lor, orașul s-a trezit încă puțin. Pilar cu siguranță umbla prin casă, organizând, lămurind. Saramago și-a scuturat ultimul rest de somn și, funcțional, și-a trecut mâinile peste tot corpul, modelându-i unele denivelări cu apă. Și chelia și părul din spate, o picătură de șampon. După ce s-a scurs de pe corp, picioarele ca un plop, spuma forma o grămăjoară în jurul tălpilor.

Când s-a clătit, nu mai avea amintiri de peste noapte, curat ca apa limpede pe care o lăsa să curgă. Cu precauție chibzuită, a întins brațul în afara căzii până la prosop, părea că el e cel care se îmbibă, absorbindu-i atingerea moale; și și-a spălat fața, sprâncenele nepieptănate, fruntea largă. Apoi a pus prosopul pe umeri și, nemișcat, și-a amintit de José. Nu s-a îngrijit să verifice de unde îi apăruse acel gând brusc. Și-a amintit de chipul lui José și ce și-a imaginat în spatele privirii lui nesigure. Și-a amintit că a auzit că scrisese și publicase un roman, trebuie să-l citească. Înfășurat în prosop, încă ud, a fost sigur că trebuie să-l citească.

~

José a scos ultima bancnotă de cinci sute de scuzi, a ridicat-o în aer ca pe o piele jupuită, dovada unei crime, și a schimbat-o în monede de o sută. S-a simțit copil, a fost exact ca și cum corpul lui s-ar fi strâns, palma plină de mărunțiș, n-a mulțumit, vocea i-ar fi fost infantilă. A pierdut acei cinci sute de scuzi într-un joc în care a avut o pereche de popi, pică și caro, înfrângerea a două case regale.

Și el fără cărți în mână, ceilalți continuând indiferenți, înaintând pe un drum care nu se oprea niciodată. José a scos

reportofonul din buzunar, l-a oferit cui a părut interesat de tranzacție; o mie de scuzi, unica ofertă. Într-un joc în care a tot pus câte puțin pe masă până a ajuns la totul sau nimic, a pierdut cei o mie de scuzi. Și, după dezamăgirea opacă, cortină neagră, a apărut o crăpătură de lumină. José a pus cartea lui Saramago pe masă și a încercat să-i găsească cumpărător, e nouă, simțiți mirosul de hârtie și tuș, *Memorialul mănăstirii*, o operă de referință. Dar nimeni n-a profitat de afacere, mai atenți la cărțile aruncate pe masă. Stăpânul casei, zâmbet aprins, mușcând filtrul unei țigări, s-a apropiat și, discret, a întrebat dacă are nevoie de un împrumut, José a rămas tăcut, nu i-a adresat nicio privire, acela a fost felul lui de a răspunde. Puțin mai târziu, de bunăvoie, paznicul african a pus mâna pe umărul lui José.

Șapte dimineața, numai el știa noaptea care se termina acolo, nu rămânea nimic din acel timp în orele care aveau să preia Lisabona în continuare. Se auzea orașul în depărtare, dar, acolo, Rua de Macau era plină de mașini parcate, proprietarii lor dormeau încă, așa cum li se cuvenea unor indivizi rezonabili, pe calea cea bună, capi de familie care plăteau rate la bancă, oameni cu care José se intersecta pe stradă, ale căror vieți și le imagina, contemporanii lui. Îl dureau ochii și părul, îi atârnau greu corpul, vina și pedeapsa unei biografii de scris, plus intenția abandonată a unui roman, al doilea roman, căra după el o umbră de plumb. Ce oraș era acela? José n-avea alegeri la dispoziție, și-a fixat cartea și caietul sub braț și s-a pornit la drum, trebuia să meargă pe jos până în Olivais.

5

Acum, cunoscând cele întâmplate, ar fi ușor de cules semnale pentru ce rezerva restul acelei zile, era suficientă splendoare, septembrie, sfârșit de amiază peste copiii care alergau. Cu puțin efort, imediat apăreau diverse posibilități. Există o condensare de potențial în cazul copiilor, dacă sunt cu adevărat copii sunt întotdeauna cu adevărat liberi, orice neprevăzut se poate naște din setea lor. Și acea oră, hotărâtă și nehotărâtă, solemnitate și miracol ale crepusculului, transformarea lumii prin lumină; până la urmă, nu avem toate certitudinile în ce privește cerul. Și septembrie, luminat și sigur, îndulcind până și gândurile, septembrie amabil între anotimpuri.

Chiar și când copiii păreau singuri, nu lipseau santinelele la ferestrele deschise. În acele rame, erau femei în bucătării de faianță, treceau zarzavaturile pe sub robinetul de la chiuvetă, strigau un nume dacă nu le plăcea vreo atitudine. Jos, la umbră, erau bunici adâncite în discuții secrete, dezvăluiri șoptite, privind în jur foarte vinovate, să nu bănuiască nimeni ce conspirau. Sus, pe terenul de baschet sau sprijiniți de poarta de fotbal, erau băieți și fete, iubiri de nedeclarat. Peste tot erau câini adulmecând trecutul în mici obstacole sau alergând după copii, voiau și ei să se joace. Și erau copaci convinși că locul lor e în păduri. Erau mașini, undeva departe, întorcându-se încă de la muncă, claxonând când le apuca. Era sirena unei ambulanțe, câteodată, înfricoșând bunicile.

În Largo das Mamas, Piața cu sâni, așezat pe o bancă de grădină, José ridica privirea din carte și se fixa pe unul din aceste

detalii. Copiii mai mici se mulțumeau să se fugărească peste denivelările care dau nume pieței, mameloane jumulite în piatra cubică, suprafață supranaturală cu zeci de sâni de piatră, mici dâmburi care s-au transformat în sâni când cineva le-a văzut astfel. Acela a fost un drum fără întoarcere, acum nimeni nu mai poate vedea mici dâmburi; Piața cu dâmburi?, nu, Piața cu sâni, Largo das Mamas.

Cartea era și ea un loc. José începuse să citească *Memorialul mănăstirii* în acea zi. Înainta cu fraze care îl făceau să tresară la mijloc, structuri cu care nu era obișnuit. Jubilarea aceasta era la fel cu cea a copiilor care alergau pe denivelările din pavaj, ei luați prin surprindere de teren, José — de fraze și paragrafe. Unii copii își pierdeau îndemânarea la câte o coborâre, o măsurau prost și cădeau. În același fel, la anumite succesiuni de fraze, derivarea textului îl făcea pe José să se abată la rândul lui și, forță centripetă, era aruncat în afara paginilor, izbindu-se de lume sau de propriile lui idei.

Seara a coborât peste José, peste Largo das Mamas și peste romanul *Memorialul mănăstirii*. Copiii au dispărut. Televizoarele s-au aprins la toate etajele, unii voiau să vadă telejurnalul și telenovela de după. Cu nasul în vânt, José a identificat mâncăruri, pește fript, supă de fasole, pui cu sos. Pregătit pentru noapte și intemperii, stătea fără nicio intenție să se miște când, din întâmplare, a dat peste o monedă de o sută de scuzi în buzunarul sacoului. O sută de scuzi, ce entuziasm, José s-a aprins pe dinăuntru ca felinarele stradale din Olivais, era destulă lumină pentru a vizita orice colț din interiorul lui.

S-a ridicat, și-a recuperat postura și, trecând peste umbre de clădiri, a ajuns la minimagazin. O cunoștea din vedere pe femeia care tocmai ridica o ladă de fructe de pe trotuar, brațe groase. O întâlnise chiar acolo, în alte zile și când se mai nimerise, o studiase mai pe îndelete cu alte ocazii sporadice; așteptându-și rândul la poștă, de exemplu. E închis, a zis ea fără să-l privească. José a încercat să-i explice că are la dispoziție o avere de o sută de scuzi,

era un pricopsit. A primit autorizație să se apropie de un raft cu conserve. Între produse fățoase, coridorul era și mai strâmt decât de obicei. Femeia închisese deja ușa, aștepta să stingă luminile, dar, când a observat cartea pe care o ținea José, n-a putut să-și rețină o exclamație și, dintr-odată, a găsit o porție imensă de timp. I-a povestit atunci despre cum l-a cunoscut pe Saramago în Capul Verde, în 1986. Sunteți din Capul Verde?, da. Nu l-a cunoscut cu adevărat, l-a auzit vorbind la Centrul Parohial din Platou, în Praia, și a apucat să-i spună că a citit o carte, chiar pe aceea. Scriitorul a fost atât de amabil, obosit poate de plicticoșii care se țineau după el, a fost atât de drăguț cu o fată de șaisprezece ani, încât ea nu l-a uitat niciodată, Lídia o chema, încât Lídia nu l-a uitat sau nu-l va uita. José a făcut calculele, dacă avea șaisprezece ani în 1986, ar avea douăzeci și șapte acum, părea mai bătrână.

Lídia s-a înflăcărat vorbind despre cărțile de Saramago pe care le citise, aproape toate. José a ales acea virgulă pentru a-i spune că lucra la biografia lui Saramago, se întâlnise cu el în urmă cu o zi. Felul în care a spus-o a stârnit un chip nou al Lídiei, cum?, dar era neîncrezătoare, și n-ați citit până acum *Memorialul mănăstirii*? José domina rutina conversației despre cărți, îi conjuga toate verbele, nu i-a lipsit naturalețea, acum recitesc. Ca înghețata când s-a stricat congelatorul în mijlocul lui august, gesturile Lídiei s-au topit, firea ei și vocea ei s-au topit. José a încercat să-i vorbească despre romanele lui, de primul, deja publicat și de al doilea, în curs, aproape publicat, deși încă nu scrisese niciun cuvânt. Dar vocea cu care a vorbit n-a ajuns acolo unde era Lídia. Și nimeni, nici măcar ei, nu știe exact ce s-a întâmplat în acel moment. Capverdiana i-a arătat spre fundul minimagazinului, către ultimul raft, ați văzut asta? José s-a apropiat și, fără explicații, a fost înșfăcat pe după cap. Lipsește precizia minutelor pentru a afirma cât timp au petrecut frecându-se, guri și alte părți, José cu spatele lipit de cutii de lapte, Lídia avidă, umplându-l de corp și căldură, picioare mari cuprinzându-l, șolduri mari, sâni mari în care José se afunda, aproape explodând, guri ca niște mașini

în derivă. Câteodată, murea o muscă în violetul grilei electrice; câteodată, suspina frigiderul.

Într-un final sătui, dezlipiți, și-au îndreptat hainele pe corp. Ea și-a desprins părul și l-a legat la loc mai ordonat, și-a trecut arătătorul pe sub ochi pentru a șterge lacrimi de sudoare. Și au avut nevoie de câteva momente post-intimitate, voiau să restabilească timpul și distanța.

La casa de marcat, José i-a întins o conservă de fasole cu carne. Lídia a primit moneda de o sută de scuzi, a studiat-o în palmă și, tăcută, i-a arătat prețul afișat. José a luat până la urmă o conservă de ton negru.

Cu o furculiță, s-a aplecat deasupra chiuvetei de bucătărie să mănânce acel ton închis la culoare. Venele i se zbăteau la tâmple, respira pe nările larg deschise. Norocul se schimbase, norocul era comparabil cu vântul, care erau probabilitățile?, și a plecat ca din pușcă spre Rua de Macau. Tot în acea noapte, a cerut un împrumut de cinci sute de mii de scuzi stăpânului casei, i-a pierdut pe toți înainte de răsărit.

~

Trebuie să alegi. Memorii sau roman? Confesiune sau ficțiune?

José Saramago, 1951

Stăteau tăcuți, iluminați de televizor, dar Saramago știa la ce se gândește Pilar sau, cel puțin, credea că știe. Din acea convingere, mâna lui a luat calea aeriană până la mâna lui Pilar, acolo s-a așezat, căpătând rădăcini, înlănțuind degete. Gestul acela a fost un fel de consolare, încuviințare mută. Se uitau la o dezbatere care o enerva, desculță, stând pe o parte pe canapea. Saramago avea picioarele, șosetele albe, întinse pe măsuță, blat de sticlă.

Când scrisul a început să curgă peste participanții dezbaterii, o ploaie inversă, Saramago a mutat imediat pe alt canal. Televiziunea

spaniolă părea să aibă mai multe culori decât cea portugheză sau, cel puțin, acele culori condensau mai mult entuziasm, vorbeau mai tare. Printre atâtea exagerări, unele canale erau de speriat, nu se putea sta mai mult de două secunde în asemenea tresăriri. Saramago tot apăsa pe buton. În acea succesiune de subiecte aleatorii, concursuri, filme, publicitate, fraze neterminate, s-a domolit revolta lui Pilar față de simandicoșii cu cravată de la dezbatere.

Diane Keaton și Woody Allen în fața podului peste East River, între Manhattan și Brooklyn, Saramago a recunoscut imediat scena din *Annie Hall*. Și s-a oprit, a rămas între o emoție veche și surpriza de a-l vedea pe Woody Allen vorbind în spaniolă, vocea prea groasă, nepotrivită cu mișcarea buzelor. Își spuneau vorbe de dragoste, nu contează ce, dar Saramago și-a amintit de prima dată când a văzut acel film, 1978, era sigur că fusese în 1978, și s-a gândit că și el era acum altul. Emoția aceea venea din vremea de atunci, dar se așternea peste altă persoană, așa cum vocea aceea răgușită se așternea peste Woody Allen.

A schimbat canalul, a schimbat canalul, a schimbat, a schimbat, a schimbat canalul. Fără să-și abandoneze obiceiul, în limitele prozaicului, i-a spus lui Pilar că așteaptă o carte, trebuie să ajungă prin poștă zilele următoare, e un roman al băiatului care îi face biografia. Frazele acestea au fost doar o scurtă menționare, îmbrăcată în tonul cel mai normal, nu era momentul să dezvăluie indicii, nici chiar vagi, despre secretul pe care îl avea. Chiar și așa, Pilar ar fi putut să se mire, Saramago primea multe cărți și nu obișnuia să-și comunice anticiparea, dar era atentă la altceva și a murmurat doar două silabe.

Cu puține zile înainte, profitând de un telefon despre un alt subiect, Saramago îl rugase pe editorul lui portughez să-i trimită romanul lui José, sigur că da, nicio problemă. Editorul n-a avut nici măcar tentativa de a lăsa loc unei minime neîncrederi. Secretos, calculând drumul poștei între Lisabona și Lanzarote, Saramago a presupus că mai are puțin și ajunge. Atunci, pentru a fi sigur, a fixat chipul lui Pilar, ecranul reflectat în lentilele

ochelarilor și i-a spus din nou că așteaptă cartea, i-a cerut din nou să-l anunțe. Pilar a rotit gâtul, l-a privit și i-a răspuns răspicat, i-a spus că auzise de prima dată.

~

A reușit să se abțină să multiplice sau să împartă numărul biletului de ordine până îi găsește o semnificație. În schimb, îndoind hârtia în mai multe locuri, a inventat un origami de care s-a folosit să-și curețe unghiile de la mâna stângă. Ura și iubea fluieratul electronic al tabelei, îl ura pentru că îi intra în măduvă, era un ac lung, îl iubea pentru că rămânea cu o persoană mai puțin în fața lui. Cât de încet mergeau clienții de la poșta din Olivais Sud, semn de exclamare. Se auzea fluieratul, râcâială ascuțită pe dinăuntrul oaselor, și toată lumea se uita în jur. Atunci, ori o bătrână se punea în mișcare, ghidată de un plic pe care-l ducea în mâna întinsă, frumoasă caligrafie, ori nu apărea nimeni și, după câteva secunde de toleranță, se auzea din nou fluieratul. Cineva dispăruse sau, cea mai mare crimă, cineva trăsese două bilete de ordine.

Lídia era probabil la minimagazin, gândul acesta îl liniștea pe José, îi aducea jumătate dintr-un zâmbet. Și-o închipuia ocupată cu cliente certărețe sau, când era singură, poate visa la el, poate nu mai vedea nimic în fața ochilor și visa la el. Când José se lansa în spirala acestei fantezii, el visând că ea visa la el, piu, imediat venea fluieratul următor, îl ura și îl iubea. În prima săptămână, a vizitat-o pe Lídia în fiecare zi la ora închiderii, s-a obișnuit cu raftul din fundul minimagazinului și cu buzele frământate, mult trup. Apoi, o conducea până la stația de autobuz, un sărut simplu. Focul care prisosea îl stingea José acasă, singur, întins pe o parte pe pat. În a doua săptămână, a vizitat-o o zi da, una nu, a început să-și închipuie ce-ar putea gândi ea despre el, nu voia să fie prea ușuratic.

Dintre cele patru ghișee de la poștă, numai unul era deschis. Bartolomeu ar fi fost bun acolo, ca să scrie pagini în șir în cartea de reclamații, prin prezenta, concomitent, al dumneavoastră. Cu cât se apropia rândul lui, cu atât mai mult dura la fiecare număr, oameni care uitau să semneze, care plăteau timbre cu monede înnegrite. Afară, dincolo de vitrină, geam gros, siluete intrau și ieșeau din centrul comercial, treceau printre taxiuri staționate. Aproape dormind, taximetriștii întindeau paginile de ziar peste volan. Din când în când, se trezeau contrariați și, cu umărul, împingeau mașina mai în față în rând, nu voiau să-și risipească benzina.

În fiecare zi sau, mai târziu, în zile pe sărite, întâlnirile erau un vertij. Când ajungeau să stea de vorbă, Lídia insista tot timpul cu aceeași rugăminte. José nu era capabil să se supere pe acei ochi, acea piele, pe conturul acelor buze. Din curtoazie, îi prezenta scuze de diverse calibre, le alegea în funcție de interpretarea de moment. José avea mare îndemânare pentru manevra aceasta, erau scuze ca niște scuturi de oțel. Nu e chiar o biografie, spunea, e un text ficțional cu caracter biografic. Lídia îi cerea doar să-i citească câteva rânduri din ce scrisese, dar se încâlcea într-un labirint de retorică. Câteodată, singurul mod de a ieși, de a reveni la siguranța a ceea ce stabiliseră era să dea dovadă de căință pentru că adusese vorba de acel capriciu. Apoi, dacă erau singuri în minimagazin, se sărutau sălbatic și, în tăcere, José își promitea că se va apuca să scrie biografia în curând. Dacă erau în stație, se sărutau și acolo, cu mult mai multă pudoare și, tot în tăcere, José își făcea aceeași promisiune, o să se apuce să scrie biografia în curând, din ziua următoare, poate.

În amiaza infinită de la poșta Olivais Sud, în timp ce o doamnă se bâlbâia la trimiterea unui pachet, împiedicându-se în cele trei silabe ale orașului Lamego, José își făcea aceeași promisiune, se va apuca să scrie biografia în curând, din ziua următoare, poate.

~

Dăm ocoluri iar și iar, dar, în realitate, există doar două lucruri: ori alegi viața, ori te îndepărtezi de ea.
José Saramago, 1987

Lumina distorsiona geometria ferestrei, era o incandescență informă, fără contururi, o explozie suspendată, oprită în momentul izbucnirii în interior. Sub acea cascadă, scufundat în ea, Saramago o ignora. Trupul lui se lăsase sau alunecase pe canapea, se sprijinea doar în umeri și în gâtul aplecat, unghi drept. Genunchii îi erau departe de canapea, picioarele ca o anexă a mobilei. Ținea revista cu două mâini și își ațintea într-acolo atenția, acolo se afla de fapt.

De aceea, când Pilar a bătut la ușă, întoarcerea lui Saramago în cameră a fost bruscă. Recuperându-și scheletul, a simțit nevoia să se îndrepte, să revină la o postură adultă. Și a zâmbit când a primit corespondența, o mână de scrisori alese de Pilar. Imediat după, când a primit romanul lui José, n-a zâmbit. Cu solemnă delicatețe, Saramago a lăsat scrisorile pe brațul canapelei și a rămas doar cu cartea, a cântărit-o în mână. Atunci lumina care țâșnea prin fereastră i-a fost de folos, a scos în evidență obiectul din mâna lui Saramago, l-a deosebit de toate celelalte obiecte. Realitatea a căpătat un strat mai adevărat decât înainte, ca și cum ar fi apărut un nou sens de a o asimila.

Oare ce nume poartă acea certitudine magnetică? Nu apărea din ceva ce putea fi arătat cu degetul, multă muncă ar fi însemnat transpunerea acelei conștiințe în substantive, localizarea rațiunii pe un teren la limita logicii. Cu toate astea, dacă nu simțea nevoia niciunei justificări, îi era de ajuns să privească acea carte închisă și știa, în adâncul lui știa. Acea percepție străbătea prin imaginea însăși, dădea târcoale unei idei, trecut sau viitor, dincolo de examene sau comentarii. Era bine așa, dispunea de suficientă afirmare.

Când a observat curiozitatea lui Pilar, pe Saramago l-a cuprins rușinea și a vrut să disimuleze, dar nu s-a priceput. Cartea era un secret înăuntrul celui mai profund secret, dar era și entuziasmul irezistibil, apărea pe sub gesturi și cuvinte. Pilar a ieșit fără întrebări, Saramago îi va povesti când va veni momentul potrivit.

~

Trei popi, de treflă, de pică și de caro, și doi ași, de treflă și de pică. Mai târziu, lui José i s-a părut că a fost influențat de austeritatea negrului, treflă și inimă neagră, se vedea un disconfort pe fețele acelor regi, erau gata de război. Regele de caro, cu buna lui dispoziție roșie, nu era îndeajuns pentru a destinde atmosfera. Poate romantismul regelui de cupă ar fi adus un oarecare echilibru, nu se știe, nu se va ști niciodată. Acea oștire cântărea greu în mână, dădea proporția cuvenită unei încrederi de neclintit. În sfârșit, José simțea că are siguranța fanfaronilor, n-avea de ce să se teamă.

S-au strâns spectatori din alte săli, au venit atrași de densitatea fumului. La o masă de șapte, mai rămăseseră doar José și încă cineva. Erau nebuni, provocatori de neînvins, nimeni nu știa unde se vor opri. Unul plătea și plusa, celălalt plătea și plusa, publicul își dorea acțiune, plusările erau însoțite de uimiri colective, care trebuiau liniștite. Paznicii se temeau să nu se audă în stradă, trei etaje mai jos, dincolo de pereți. Atmosfera dramatică întărea hotărârea pariorilor, prinși în joc, prea puțin interesați să-și ascundă încrederea. Nu mai era momentul îndoielilor. În centrul mesei era un munte, bani și bilete de hârtie, note de credit artizanale acceptate de stăpânul casei, reprezentând sume scrise în grabă cu pixul. José nu s-a oprit, n-a fost în stare, celălalt a plătit și, ajunge, s-a oprit.

Momentul în care și-au arătat cărțile a fost lent, cine și-ar închipui că o simplă înclinare a încheieturii ar putea dura atât? Atunci privirea lui José s-a întunecat. Celălalt deja apuca muntele

cu două mâini, mult după izbucnirea vocilor, și José încă pironea cu privirea cărțile aruncate pe masă, fără să le poată înțelege. Armata lui de plumb, trei regi și doi ași, a sucombat în fața unui careu de doiari și un cinci, inutil, desperecheat. Ore întregi, chiar și după ce a plecat din Rua de Macau, lui José nu i-a fost cu putință să înțeleagă ce s-a întâmplat, i-a fost greu să renunțe la ideea fixă pe care și-a construit-o în timpul escaladării pariului, timpul în care a avut acel joc doar pentru el.

Fluieratul strident, numerele electronice succedându-se la poșta din Olivais Sud ca o durere fină dată de o sensibilitate dentară, ajungând la fundul fundului, scobindu-l cu o baghetă. Bătrânele care așteptau și ele, ochi mari, cearcăne mari, se amestecau cu gânduri. Și toată lumea adunându-se în jurul învingătorului, cât de ușor e să fii prieten cu cel care râde în hohote. Și doar stăpânul casei apropiindu-se de José, vorbindu-i pe un ton discret, dar pronunțat apăsat, *r*-uri râcâite pe cerul gurii, *x*-uri trecându-i printre dinți. Îi repeta învoiala pe care o făcuseră de mult, cu câteva minute în urmă, când totul era diferit, când José avea siguranța absolută că va câștiga. Ascultându-l pe stăpânul casei, își amintea că acceptase acele condiții, termen și dobândă, dar i se părea că murise după aceea și acum se afla acolo, înviind puțin câte puțin. Pătratele de hârtie semnate se aflau deja în mâna celuilalt, prea departe, târâte de un timp ireversibil, la nimic nu ajuta să întindă mâna după ele.

Socotind, adunând toate dățile, câte ore petrecuse oare José prin poște așteptând să încaseze mandatele lunare pe care tatăl lui i le trimitea din Germania? Acel timp era un purgatoriu, acel mobilier funcțional îl arunca în străfundul gândurilor lui, locul în care José voia cel mai puțin să se afle. Acolo, în acea zi, Lídia era cea mai bună evadare, imagine fugitivă, gust de Capul Verde, dar până și acea alinare se lăsa tulburată de apariția aceleiași insistențe, Lídia cerea să citească ce nu era scris. E adevărat că el adusese vorba de acele texte-fantomă, a ajuns chiar să le descrie, aprecia efectul pe care îl provocau, beneficia de pe urma lui, dar încă nu existau.

Biografia lui Saramago era doar o idee, vagă intenție. Se va apuca s-o scrie în curând, din ziua următoare, poate.

Mai mult, nu putea să stea jos, scaunele erau insuficiente și, dacă se elibera vreunul, toată lumea l-ar fi acuzat că nu cedează locul. Sprijinit de perete, José și-a amintit din nou de Rua de Macau, stăpânul casei făcându-l să accepte o dată de plată care atunci, în acea după-amiază, era deja depășită. Ajunsese chiar să-l amenințe, și-a bulbucat ochii și a repetat că își voia banii, nu permitea întârzieri. José cunoștea mentalitatea cămătarilor, nu-și putea îngădui extravaganța de a pierde bani, dar era calm, îl cunoștea pe stăpânul casei, cămătar blând. José avea să plătească de îndată ce sosea mandatul. De altfel, nu mandatul întârzia, ci tatăl lui, ce s-ar fi putut întâmpla? Această nedumerire, împreună cu amintirea chipului scos din minți de pe Rua de Macau, stăpânul casei, uzurar hrăpăreț, a fost însoțită de un fluierat, ultimul, țiuind. Și José și-a pierdut graba. La urma urmei, nu era nevoie să alerge până la ghișeu, toată lumea îi aștepta mișcările, fiecare pas al lui.

Era o situație foarte neobișnuită, mandatul nu întârziase niciodată mai mult de două zile, tatăl său îl depunea întotdeauna la timp în Frankfurt, și-a imaginat acel oficiu poștal de multe ori. S-a apucat să-i explice o versiune a acestei idei funcționarei din fața lui, veche cunoștință. Sesizând că plânsul de milă nu-l avantajează, a trecut la rugăminți. Oare poștașul a uitat să-i aducă notificarea?, oare documentul cu pricina a rămas căzut în vreun colț al depozitului? Fără să ridice privirea, funcționara de la poștă clătina doar din cap, nu se obosea să schițeze niciun fel de efort, mai avea puțin și apăsa pe buton să cheme persoana următoare, următorul fluierat. Dar ați putea confirma, vă rog? a stăruit José, expunând privirea sa cea mai umilă. Cu mare greutate, nemulțumită de acea oră a amiezii, de taximetriștii de afară, de univers, funcționara s-a ridicat, genunchii i-au trosnit și, după trei pași, încălțări ca niște papuci, a dispărut pe o ușă. A zăbovit treizeci și cinci de secunde numărate de ceasul electronic de perete, numere de lumină roșie, nu, n-a ajuns mandatul.

~

José și-a amânat somnul la maximum, câteva pagini dintr-o carte pe care trebuia s-o citească neapărat, câteva pagini din altă carte pe care trebuia s-o citească din obligație, *Memorialul mănăstirii*. Din aceeași obligație, trebuia să mai petreacă lungi bucăți de timp cu privirea în aer, urmărea țânțari, mici puncte care se deslușeau cu greu în lumina scăzută. Nu trebuia să dea nicio întrebuințare vrafului de vase murdare, sursa unei arome acre care plutea prin toată casa, nu trebuia să strângă cărțile împrăștiate pe jos.

Se gândea deja la ziua următoare, se convingea încet, o să sară direct în cuvinte, poate așa începe să dea din brațe, recuperând încetul cu încetul competența scrisului. Cu această idee, José a adormit pe canapea, fără simțire, doar oboseală, nu pusese strop de alcool pe limbă. Deși îmbrăcat, pantalonii cuprinzându-i picioarele, frigul dimineții i-a încrețit pielea și, după ce a îndurat și a tremurat, José a străbătut lungul drum de cinci-șase pași și poticneli până s-a prăvălit pe pat, până s-a înfășurat cu un cearșaf pierdut de pătură.

S-a trezit fără să știe ora, a bănuit că oamenii din lume își luaseră deja prânzul, puțin i-a păsat. Nemâncat, a pornit calculatorul și a deschis un document, murdăria sticlei peste puritatea albului electronic. Avea deja prima frază în cap, o purta cu el de când se afla înăuntrul unei conștiințe nebuloase, înainte de trezire și după somn. Apoi, fiecare gest a devenit definitiv, i s-a părut că va fi nevoie de extremă atenție, dar și-a adunat mințile, a inspirat adânc și, umplut cu aer reînnoit, a bătut fiecare literă a acelor cuvinte.

Acesta avea să fie începutul biografiei, subiect, predicat, complement direct. În timpul întâlnirii de la editură, Saramago vorbise mult despre romanul care va fi publicat în curând. José transpunea această euforie discretă într-un birou pe care și-l imagina, detaliile unui birou din Lanzarote care, frază cu frază, căpăta corp, se materializa în vocabular, locuit de un Saramago-personaj. Exact în acea clipă, cu intensă luciditate, José a știut că acel Saramago are o

existență autonomă, era o figură în sine, se apropia de adevăratul Saramago la fel de mult cât acel birou din cuvinte se apropia de adevăratul birou din Lanzarote, unde nu fusese niciodată. Dar relativitatea îl va salva, există oare un Saramago adevărat?, câți Saramago există?

Aceste întrebări nu aveau răspuns, îi foloseau doar cât să țină ocupate vocile critice care-i agresau capul pe dinăuntru. Lamentările acelea erau îmblânzite și de promisiuni pe care i le făcuse Lídiei, de iluzia că îi va arăta câteva pagini scrise. Descrierea lui Saramago încheind romanul o va impresiona, intimitatea de a pătrunde în biroul lui.

De-a lungul după-amiezii, José abia dacă s-a ridicat de pe canapea, a fost nevoit să mănânce doar două bucăți de pâine goală, veche, și a fost silit să elibereze prelungi jeturi de urină care-i permiteau momente de reflectare. Dar se întorcea la post îndată. Mâinile și corpul îi aminteau de cele mai bune momente de scris de la primul roman, își aducea aminte cine era pe atunci, își recupera avântul în fața uitării, a nimicului.

Astfel, putea să găsească o paralelă între acel Saramago inventat și un sine inventat. Jubilarea luminoasă pe care o dezvăluia în Saramago la terminarea romanului i se părea o anticipare a propriei lui jubilări, deși mai avea atât de mult până să termine acea carte pe care abia o începea. Dar José era liniștit, spaimele domolite, era sigur că Saramago nu i-a citit primul roman, nici nu-și mai amintea de trista întâlnire de la târgul de carte cu mulți ani în urmă. José se încredea în aceste certitudini și, neobstrucționat, plana, creier, degete, ochi, drum ușor și fără opreliști, cuvinte care-i răsunau în creier, pe care degetele le dactilografiau pe tastatură, pe care ochii le citeau pe ecranul calculatorului.

S-a auzit interfonul. După o trezire bruscă, José s-a gândit imediat la mandatul poștal. Voia să-l primească, dar voia și să rămână să scrie, ce era mai important în acel moment? Poștașul nu aducea banii, doar notificarea, José știa cum funcționează birocrația. A jucat cu sine însuși un joc de litere, a picat B, a

pierdut. Lăsând o frază la mijloc, s-a ridicat. Cât era pe drum, s-au auzit bătăi în ușă, deja în interiorul clădirii. José nu s-a mirat, îl ținea ocupat gândul că poștașul nu vine de obicei după-amiaza. Motivul pentru o asemenea oră nu putea fi decât găsirea notificării pierdute, proverbială incompetență, nimic de speriat. De data asta o să facă reclamație, întârzierea acelei predări îi provocase ditamai deranjul. A deschis ușa, a fost înșfăcat de gât și împins înăuntru.

6

Cățeaua a întors capul când într-o parte, când într-alta, a însoțit mișcările stăpânului. Bartolomeu își folosea la maximum agilitatea, grăbit de propria decizie și nu de taximetristul care îl aștepta afară. S-a dezbrăcat lângă pat, halatul și pijamaua adăugând mirosului care impregna dormitorul un iz corporal. Pe comodă și pe noptiere, flacoane mari și mici de pastile, sticle de sirop fără capac, picături de ochi expirate. Pielea albă simțind răcoarea, spălându-se în ea, o ocazie de înnoire și apoi, la îmbrăcare, cămașă prost călcată, pantaloni care înțepau picioarele, ciorapi noi, vestă, sacou la sfârșit. A lăsat deoparte ceasul de buzunar și butonii, a ajuns în stradă în papuci, ținând lesa și o pereche de pantofi. Pe trotuar, a scuipat spre gardul vecinului. A deschis ușa taxiului, s-a așezat pe o parte, a instalat comod cățeaua și și-a întins picioarele în aer, suspendate, așteptând ca taximetristul, obișnuit deja, să vină să-i scoată papucii și să-i pună pantofii, să-i lege cu o fundă și două noduri.

În timpul mersului, Bartolomeu se uita în față foarte drept, cățeaua stătea în brațe, își întindea gâtul ca să fixeze același punct, interesată de acel mister. Ca și cum ar fi fost de ajuns doar să gândească, Bartolomeu n-a întors privirea ca să spună unde vrea să ajungă, Rua Cidade de Moçâmedes. Locurile pe care le frecventa erau limitate, taximetristul le știa de ani buni, vreți să dau drumul la căldură?, n-a fost nevoie să explice care e blocul.

Bartolomeu își păstra îngrijorarea pentru sine, nu avea niciun interes să și-o expună, i se părea o slăbiciune intolerabilă. De aceea,

a profitat de drum pentru a ține o disertație despre mașina lui, parcată în garaj, renumită, faimoasă, excelentă ingeniozitate automobilistică. Dacă ar fi vrut, ar fi putut s-o conducă, normal, dar n-avea rost să trezești o mașină de categoria aceea pentru deplasări atât de scurte. Taximetristul era de acord cu tot ce dorea clientul, folosea chiar complexe cunoștințe de mecanică pentru a adăuga elogii acelui Opel Kadett din 1980, pe care de fapt nu-l văzuse niciodată. Bartolomeu asculta pe jumătate acel discurs, cealaltă jumătate se amesteca cu zgomotul radioului prost reglat, ori nu trecea de filtrul împietrit al auzului său, ori se dizolva înăuntrul îngrijorării sale, unde o fi José?

În fața blocului, oprit pe banda întâi, taximetristul a dat ocol mașinii, a deschis ușa de pe partea lui Bartolomeu și, împotriva protestelor de septuagenar, l-a susținut de un cot și l-a ajutat să se dea jos. N-a reușit să-i fie de folos la urcarea celor câtorva trepte, pentru că Bartolomeu i-a poruncit să stea să aibă grijă de cățea și, atenție, e o fiară. Taximetristul s-a uitat spre animal, somn greu; când s-a întors spre Bartolomeu, era deja în capul scărilor, respingând orice fărâmă de ajutor și, profil desenat, privind atent intrarea centrului comercial din capătul străzii. Cu ani înainte, asistase perplex la construcția acestuia, mare înfăptuire, da, domnule, dar tot nu se obișnuise cu acea imagine. Bartolomeu aplauda progresul care îi valoriza investițiile. Numai acolo, în Olivais Sud, în jurul centrului comercial, deținea cinci apartamente închiriate.

S-a apropiat de interfonul blocului, a sunat la parter, buton rotund care i-a dispărut în vârful arătătorului. Soneria s-a auzit din stradă, străbătea storurile și ferestrele închise. Cu zgomotul taxiului așteptându-l la vreo zece metri depărtare, Bartolomeu a rămas proțăpit în fața ușii cu geam, reflectare distorsionată. Apartamentul în care locuia José, fosta casă a portăresei, era dintre cele mai modeste pe care le avea. În anunțul de ziar cu care l-a închiriat, Bartolomeu a scris 50 m^2, dar n-a crezut niciodată că trece de 40. A ales cheia și a deschis ușa blocului. A inspectat ghivecele de la intrare, a evaluat irigarea plantelor, a bătut la ușa casei și a

așteptat secundele pe care le-a considerat suficiente. Aceea era una din încuietorile care funcționau bine, era unsă.

La picioarele lui, un ocean de ruine, mare învolburată de obiecte. Bartolomeu a intrat nedumerit și alarmat, picioarele scufundate, dezordine care îi ajungea până la glezne, a trebuit să-și mijească ochii în penumbră pentru a distinge fiecare lucru, vase sparte, tacâmuri, multe cărți, haine făcute ghem, José?, José?

~

Abțibildul cu codul de bibliotecă era la baza cotorului, numere și litere despărțite de puncte bătute la mașină. Lídia încercase să-l smulgă cu unghia de la arătător, a renunțat când și-a dat seama că jupuia cartonul, era un lipici îndărătnic. Tot pe cotor, titlul cărții, *Memorialul mănăstirii*, și numele autorului, Saramago, erau brăzdate de îndoiturile unor lecturi repetate. Fără succes, încercase de multe ori să-și amintească decizia care o condusese la acea carte, rafturile bibliotecii de la ambasadă, mâna atingând-o pentru prima dată. Pe copertă, un desen cu bărbați din trecut cărând cărămizi în cârcă. Cărămizile acelea i s-au părut întotdeauna cărți, ca și cum ar fi cărat volume imense de enciclopedii, încovoiați sub efortul cunoașterii, înțelepciune de piatră. În schimb, își amintea clar cum a rămas pe loc, prinsă, specialistă în personaje, cufundată în pagini. Ieșea din biblioteca ambasadei și, din înaltul cartierului Achada de Santo António, vântul sufla praf fin și negru, i se părea că e în roman. Bărbații care stăteau la coadă la ușa ambasadei o priveau cu entuziasm amorțit, ca și cum ar fi fost în secolul al XVIII-lea, pietrari de mănăstiri sau catedrale, constructori de clădiri care nu există în Cidade da Praia, nici în São Vicente, nici în Santo Antão, cele trei insule pe care le știa, clădiri pe care Lídia putea să și le închipuie, pornind de la fotografii sau de la bogata ei imaginație pentru detaliu.

În după-amiezile unei săptămâni, a terminat avidă prima lectură. Ajungea la bibliotecă după ore, termina la unu, oprindu-se

doar ca să-și cumpere trei scovergi de porumb de la ușa liceului, traversând Platoul, plaja Gamboa și tot drumul până la ambasada Portugaliei. Citea așezată la o masă, sub lumina care intra pe ferestre și devenea cenușie bătând în pereții văruiți, rafturile de fier. Aerul mirosea a hârtie care se învechea, supraveghetorul își schimba din când în când poziția pe scaun. Să stea în acea răcoare era mult mai bine decât acasă la mătușa Fá, în zona Tira Chapéu, unde noul soț al mătușii făcuse o gaură în ușa de la baie ca s-o spioneze, un ochi stăruitor clipind în timp ce Lídia se așeza pe closet sau se spăla cu cana.

Departe de Capul Verde și de acel timp, prezentul. Copilul dormea încă, salteaua pusă aproape la perete, trupul mic acoperit de pătură, lipsit de apărare, nouăsprezece luni. Lídia era obișnuită să facă tot felul de treburi în tăcere și pe întuneric, profita de zori ca să mai rezolve lucruri pe care nu putea să le facă seara, fie pentru că venea ruptă de oboseală, fie pentru că folosea altfel acel interval orar. Cum era cazul hainelor pe care le spălase în ajun, le lăsase la uscat peste noapte și pe care, în acel moment, trebuia să le strângă pentru că i se părea că o să plouă mai târziu. A ridicat ușa veche, sprijinită de locul de trecere către balcon, astupând gaura, și a călcat pe cimentul ud de rouă. Orizontul, mașini, faruri aprinse pe autostradă, Lídia nu-și punea întrebări despre traficul constant, făcea parte din peisaj. Mai aproape, jos, terenuri virane, buruieni crescând peste roți ruginite de biciclete. Priveliștea aceea îi amintea de Capul Verde, nu de la autostradă, nu de la terenurile virane, nu de la cerul înghețat, îi amintea de Capul Verde din pricina distanței, deschidea pieptul. Hainele erau încă ude, le-a strâns chiar și așa. A intrat în casă, a acoperit la loc gaura balconului cu ușa veche și a împrăștiat lucrurile prin toată încăperea, mai puțin pe raftul cu cărți.

Lăsa întotdeauna la urmă momentul în care îl trezea pe cel mic, o durea asemenea cruzime. Mângâieri în păr cu vârful degetelor, sărutări și copilul începea să se trezească, plin de idei din prima. Lídia îl îmbrăca, îi dădea să mănânce și-l lua în brațe

la plecare. Strângea lanțul ușii și închidea lacătul, cobora etaje întregi fără lumină, auzind familiile de pe fiecare palier, atentă la treptele sparte, neapropiindu-se de puțul în care ar fi trebuit construit liftul, o gaură adâncă în care toată lumea arunca gunoiul în descompunere.

Cu sacoșa cu scutece, cu mâncarea la pachet, cu geanta și cu copilul în brațe, Lídia a ajuns la intrarea blocului. Era lume pe străzile din Quinta do Mocho, găști de băieți, chiar și la ora aceea, aproape șapte dimineața, femei care-și vedeau de viața lor, copii, bătrâni sprijiniți pe la colțuri. Lídia răspundea când era salutată, se prefăcea că nu aude când era provocată. Câteodată trebuia să facă un efort ca să distingă diferența, să analizeze sunetul în memoria imediată, să confirme cu un colț secret al ochiului. Cum s-a întâmplat când a auzit acel psst, avea ceva de glumă, de prieten și așa era, era Domingos care zâmbea.

~

José?, José?, înainte de a face pasul care îl aducea în fața ușii de la dormitor, Bartolomeu s-a oprit. Amestecând scriitori și romantism, fantazând suferințele tânărului Werther, și-a închipuit trupul lui José abandonat pe pat, poate pastile, poate un glonț în cap. A făcut pasul și, cu Dumnezeu înainte, a găsit doar o grămadă mai mare de obiecte distruse, José nicăieri. Fără să vrea să gândească, respingând idei, s-a dus până la intrarea băii, ușor, douăzeci de ani mai tânăr, și a confirmat că nici acolo nu se afla vreun José cadaveric, uf.

A stat zece minute să analizeze pierderi și să elaboreze estimări, ca și cum ar fi fost un detectiv din filmele americane ale anilor '50, trenci, New York, alb-negru. Nu mai știa nimic de José de când venise la el acasă vorbindu-i de Saramago, biografia comandată. Apoi, săptămâni de tăcere. Mai întâi, a crezut că poate José s-a supărat, nu-l înțelegea de multe ori. Apoi, a început să se îngrijoreze și să investigheze în ziar, pagini cu necrologuri,

anunțuri despre cadavre neidentificate. Bartolomeu nu uitase de relatarea rătăcirii de mai demult și învinuia alcoolul, distilat sau de distilat, produs detestabil, tuberculoză socială. În acei x m^2 de haos, a încercat să determine timpul dispariției, dar praful și mucegaiul nu i-au furnizat concluzii definitive. Îndeletnicirea aceea i-a luat zece minute cronometrate și nu zece minute simbolice. Înainte de a pleca, a deschis și frigiderul deformat, dar a regretat imediat.

În stradă, taximetristul și cățeaua se aflau în același noiembrie de până atunci. Au urmărit mișcările lui Bartolomeu, confirmându-i funcționarea articulațiilor, nedumeriți de ceva ce nu știau să identifice. Față în față cu străzile și zgomotul de motor, Bartolomeu ținea mâinile strânse, pumnii încordați, și buzele i se încleștau ca și cum ar fi încercat să oprească un imens corp de cuvinte, baraj. Bartolomeu păstra totul în spatele ochilor, Lisabona nu era de ajuns să-l calmeze, toată distanța de pe Avenida Gago Coutinho nu era suficientă. Alături, dar în alt univers, taximetristul era neliniștit de noutate, era prima oară când Bartolomeu îi cerea să meargă la parcul Jardim Constantino.

~

Copilul s-a întins cu totul spre Domingos, amândouă brațele lungite, prieten jucăuș. Lídia s-a simțit mai ușurată, nu doar prin scăderea încărcăturii, dar și fiindcă, din acel moment, a folosit o voce de fetiță, Domingos îi aducea acea vârstă. Deși un bărbat bine-făcut, mușchi lucrați la sală, biceps și triceps, Lídia vedea doar băiatul firav, umeraș de oase. Și așa au mers o vreme, el încheind noaptea, ea începând ziua. Acel drum de câțiva metri prin Quinta do Mocho a părut cât sărbătoarea de Sfântul Ion din Porto Novo, *Son Jon*. Mama lui și bunica ei nu se îngrijorau dacă nu apăreau la prânz, mâncau ei pe undeva, se găsea vreo vecină să le dea un rest de tocană de legume, *cachupa*, vreun pescar să le lase o îmbucătură de murenă prăjită, copiii de teapa lor nu se înecau cu oase. Valurile lovind pentru totdeauna pietrele. Lili, toți cei care o cunoșteau

din Porto Novo îi spuneau Lili, Lili vorbea creola cea mai dulce din Santo Antão, *Sintanton*. În acel început de dimineață, se amuza cu ideile ei exagerate despre viața lui Domingos, parodie și fanfaronadă. El râdea în hohote, strălucirea tenișilor lui noi pe pământul murdar, fața copilului lipită de geaca sport, simbolul Adidas brodat, imens.

Domingos venea din amintiri vechi, arbori capverdieni supraviețuind la orice, pământ uscat, vânt din est, soarele cernând scântei printr-un cer de culoarea cenușii. Lídia își amintea până și de momentul în care apăruse în Porto Novo, micuț și analfabet, cu nume alintat de bebeluș. Înaintând prin Quinta do Mocho, Domingos i-a confirmat că în acele vremuri îndepărtate avea opt ani, cu doi mai mult decât ea. Venise din Corda, un sat din vârful munților din Santo Antão, unde e tot timpul ceață, aer care se respiră în fulgi, pe care copiii și bătrânii îl apucă cu mâna. Pe neașteptate, într-o dimineață, mama lui Domingos a apărut în Porto Novo, venise pe jos, aducea cu ea paisprezece copii, opt băieți și șase fete, alcătuiau o procesiune la margine de drum. Cu câteva zile înainte, își găsiseră tatăl în grădină, mort, căzut cu fața la pământ, o grămăjoară de semințe în mână. Om muncitor, îi spuneau Vreme-Rea, numele de familie. Domingos era băiatul cel mai mic, de aceea a fost cruțat de suferințele acelui pământ dificil, deși era cel mai îmbelșugat din Capul Verde, deși era cel mai capabil să-i întrețină.

N-a durat mult până a ajuns copilul orașului, amuleta fetelor din târg, a nebunilor din piață, a bătrânilor care beau rom cu buzele țuguiate în barul Nha Joninha de Pola. De acel băiat s-a despărțit Lídia când au ajuns la blocul bonei, du-te să te culci. El a răspuns cu o glumă oarecare.

Bona, portugheză din Fornos de Algodres, a venit cu soțul în Lisabona în 1967, a locuit în primii ani în Prior Velho. S-a instalat în casa aceea în 1971 sau 1972, nu e sigură, n-avea rost să-și scormonească mintea. Când s-au făcut excavările și s-au pus fundațiile blocurilor din Quinta do Mocho i s-a părut un lucru bun; când

lucrările s-au oprit din lipsa fondurilor i s-a părut un lucru rău; când blocurile au fost luate în stăpânire de oameni din Angola, Guineea, Capul Verde etc. la început i s-a părut un lucru rău. În fiecare zi soseau veri și nepoți, acopereau ferestrele neterminate cu cartoane, scânduri, tablă, resturi de pe unde prindeau. Bona studia progresele din dormitorul ei, pardoseală de dușumea, cuvertură de dantelă pe patul matrimonial. Blocurile din Quinta do Mocho aveau zece etaje pline ochi și, chiar și așa, soseau în continuare, Africa avea o streașină care se scurgea pe acolo. Vorbea cu soțul ei despre asta, după cină, în timp ce se uitau la telenovele cu sclavi din Brazilia și făceau comparații. Dar soțul a murit în 1989, pe 16 ianuarie, a dus mâna la piept, a deschis gura, a gemut încetișor, doar din gâtlej. Cu nefericirea și sărăcia unei văduvii fără copii, bona a descoperit vocația și afacerile. Mai întâi a îngrijit un bebeluș guineean, José Eduardo, apoi o fetiță din São Tomé, Paulina, apoi le-a pierdut șirul. Blocul bonei nu ținea de Quinta do Mocho, marca granița, tencuit și dat cu vopsea acrilică.

Lídia avea încă zâmbetul intact când a bătut la acea ușă de la etajul al doilea. Copilul a intrat alergând în timpul gesturilor desfășurate de Lídia, scutecele, schimburile pe care i le pregătise. În spatele bonei, de-a lungul holului și la intrarea în diferitele încăperi ale casei, erau deja copii cu vârste de tot felul, din depărtare se auzea un bebeluș, plânset de nou-născut.

~

Când treceau prin Areeiro, au început să se împrăștie picături de ploaie foarte mărunte pe parbriz, ca niște mici cioburi pe sticlă, boabe aleatorii de orez sau de cristal. Până să ajungă la Alameda, picăturile crescuseră, alunecau pe suprafața mătuită, l-au obligat pe taximetrist să dea ordin ștergătoarelor. Două arcuri sincronizate au pornit un ritm nou pentru toate, a trebuit găsit un mod de a gândi, de a respira, de a face orice gest sau de a spune orice cuvânt pe ritmul cu pricina. Taximetristul analiza ploaia, era specialist în

meteorologie, compara toamne, rezuma starea vremii din zilele anterioare, enumera posibilitățile pentru zilele următoare și dădea prognosticuri, care se puteau concretiza sau nu. Pe trotuarele de pe Almirante Reis, aproape nimeni nu se pregătise pentru intemperie, siluete săreau de sub o copertină sub alta, încercând să se apere, dar primind șiroaiele scurgerilor în plin pe ceafă, în spațiul călduț dintre guler și piele, pe piele.

Stop, a strigat Bartolomeu și s-a dat jos, ploaie, ploaie. N-a privit în urmă, cățeaua a rămas ușor jignită, mașina oprită într-un colț al parcului Jardim Constantino. Nu știa exact unde e librăria, dar înaintând pe Rua Passos Manuel, a găsit-o imediat.

Se scurgea multă apă de pe trupul încovoiat al lui Bartolomeu, se forma o baltă în jurul pantofilor. Librăria era un hol strâmtat între rafturi de cărți de la podea până la tavan. În capăt, Fritz a ridicat privirea dintr-un roman pe care îl citea, picior peste picior, așezat lângă masă, sub o lampă, și a privit în linie dreaptă către Bartolomeu, la intrare, în contre-jour. Priveliștea aceea l-a alarmat, s-a ridicat și, în timp ce se îndrepta către Bartolomeu, acesta din urmă se îndrepta către el. Matematica a funcționat, s-au întâlnit la mijloc, mai mult sau mai puțin. S-au analizat de-a lungul drumului, bănuitori din motive diferite. Bartolomeu a întrebat de patron, Fritz l-a privit în continuare, și mai perplex. Adunându-și răbdarea, Bartolomeu i-a cerut din nou, dacă se poate, vă rog, să-l cheme pe patronul librăriei. Ploaia se prelungea afară, forma o perdea din linii paralele de apă la mică distanță de ușă, de ce ploua atât? Fritz a răspuns cu gesturi, a bătut cu palma deschisă în piept. Identificând dificultăți de comunicare, Bartolomeu a ridicat volumul, a spus că se referea chiar la patron, voia să vorbească chiar cu patronul. Tăcere pentru o clipă.

Fritz a pronunțat un da cristalin, portugheză perfectă, și s-a bătut din nou în piept, act nervos de penitență. Trebuie să fie o încurcătură, Bartolomeu i-a povestit că i se explicase că patronul librăriei e austriac. Da, da, austriac, Fritz a făcut ochii și gura mari pentru a confirma că da, perfect pronunțat, e austriac. Bartolomeu

văzuse deja mulți indieni, pe care îi numea *monhés*, cum erau numiți disprețuitor de unii portughezi, și văzuse mulți austrieci, cel puțin la televizor, și știa că acel individ oacheș nu era tirolez, mai degrabă se născuse în Calcutta, mai degrabă mâncase supele Maicii Tereza. Dar de unde ești de fapt și de drept? a vrut să afle Bartolomeu, amintindu-și de *Sissi*, filmul pe care l-a văzut înainte de plecarea în Angola, Romy Schneider cu ochi foarte albaștri, de străluceau noaptea, și împăratul Franz Josef, fără turban. Dar unde te-ai născut? a insistat. *Vienna, cu doi n*, accentul lui Fritz a fost cu totul austriac și îngrozit, ce fel de dialog mai era și ăsta?

Bartolomeu încă nu era convins, dar se plictisise de subiect. Nerăbdător, a vrut să știe dacă îl văzuse pe José, dacă știe unde e. Fritz s-a bâlbâit, încurcat de ciudata îndrăzneală a acelui om. În dezechilibrul clipei, zăpăcit, fără să priceapă dacă înțelege, Fritz s-a îndepărtat și, sub privirea temătoare a lui Bartolomeu, s-a dus să caute o carte care era pusă în spatele altora, părea ascunsă. *El Año de la Muerte de Ricardo Reis*, Fritz l-a rugat să i-o dea lui José. Slabă curiozitatea în privirea lui Bartolomeu, nu l-a mirat romanul de Saramago, nu i-a păsat că e în spaniolă, n-a vrut să afle despre ce e vorba. Unde o fi José?, nimeni nu știa să răspundă la acea întrebare. Atunci, când Fritz urma în sfârșit să-i ceară explicații, Bartolomeu i-a întors spatele și a plecat, nepăsător în fața ploii.

Cu romanul sub haină, apa scurgându-i-se de pe vârful nasului, Bartolomeu spera ca taxiul să aibă destulă benzină, mai era un loc în care voia să meargă. Abia după aceea, dacă tot nu afla nimic, avea să se întoarcă acasă și să sune la secții de poliție și la spitale.

~

Era soare de noiembrie, intermitent, portughez, cu slabă voință de a încălzi începutul dimineții. Lídia a asistat la lentoarea cu care soarele s-a ridicat din spatele unui bloc, nu l-a privit direct, a simțit doar acea incandescență atingându-i genele, îmbibate în lumină. Lídia avea gene lungi și, când plângea, firele se adunau,

groase și separate, ca niște codițe, așa arătau în lumină. Lídia nu se uita la celelalte persoane din stația de autobuz, prefera să se uite la gândurile ei. Întâlnirea cu Domingos i-a desprins amintiri din Capul Verde, bunica bându-și cafeaua și fumând un SG Gigante la începutul dimineții, verii ei trezindu-se încet-încet, apărând plini de urdori, frecându-se la ochi, fetele nepieptănate, părul *bedjo*, creț și voluminos, și băieții desculți, cu bluzele pline de pete, goi de la brâu în jos, cu pușele atârnând.

A trecut prin Sacavém cu fața lipită de fereastra autobuzului, o dorință de a fi departe, într-un loc care nu există, unde prezența ei e ireală, o privire care nu se întretaie cu nicio alta. Autobuzul mirosea a fier murdar, mașină foarte uzată, locuri în care oameni își petrec viața. A schimbat autobuzul în Moscavide, a coborât în Olivais. Când a potrivit vârful cheii în broasca minimagazinului, porumbeii deschideau cerul. Prima clientă a fost *dona*-nu-știu-cum, văduvă binedispusă, a venit cu o plasă de plastic în mână la ora 8:47.

Trecerea zilei a fost o suflare, nu ca atunci când stingi o lumânare sau îndepărtezi o fărâmă prea infimă pentru a fi apucată cu degetele, a fost o suflare lentă, cu viteză constantă, care s-a terminat odată cu aerul din piept. A avut episodul cu mâncarea de acasă, orez anonim mâncat cu lingura, și a avut episodul cu o ploicică pe la mijlocul amiezii, o stropeală, un fel de mătreață, care s-a transformat în ploaie torențială, cu găleata, șiroaiele ca niște robinete deschise, rigolele umplând canale până la refuz. Înainte de a pleca, s-a închinat, recunoscătoare că n-a apărut patronul minimagazinului. Venea de două-trei ori pe săptămână, pe neașteptate, cu pretextul socotelilor, agent fiscal unsuros, scârbos. El lipindu-se de ea, respirându-i în ureche, Lídia atrăgându-i atenția, el făcându-se că nu înțelege, lipindu-se iar, ea avertizându-l iar și el ofensându-se, amenințând-o cu concedierea.

Olivais-Moscavide, Moscavide-Sacavém, autobuzele pline de oameni la ora aceea, ploaia uscându-se în priviri, în oboseală. Și drumul până acasă la bonă, jumătate dintre felinare sparte cu

pietre. Și copilul, ultimul la plecare, călduț, căciulă de lână pe cap. Lídia adunându-și toată puterea sufletească, avântându-se la urcarea scărilor, șapte etaje pe întuneric, cu copilul în brațe, nouăsprezece luni, paisprezece kile de biscuiți Maizena sau de orice alt aliment, pentru că micuțul nu făcea nazuri, accepta ce i se dădea. În seara aceea, fără să murdărească baveta, a mâncat la cină tocană de vițel cu legume. A adormit cu burta rotundă, cârlionți pe pernă.

Ținând lanterna cu baterii lângă cap, luminând ce era în față și aruncând și o strălucire pe propriul ei chip, Lídia s-a apropiat de raftul cu cărți. Dintre romanele de Saramago, a scos *Memorialul mănăstirii*, l-a răsfoit, survolând pagini și adâncindu-se uneori în bucăți de fraze, scufundându-se timp de câteva rânduri, paragrafe, ca peștii-zburători din Santo Antão, aceiași care au însoțit-o în călătorie când a plecat să-și continue studiile în Cidade da Praia, sute de pești-zburători în depărtare, de ambele părți ale bărcii, emoționând-o ca vocile verilor mai mici care nu voiau să plece sau privirea pe care bunica și-a acoperit-o cu mâna, *bô tem ki bai*, tuturor le vine timpul să plece. Acel adio a fost un cuțit, copiii plângând la despărțirea de verișoara lor, pe care o numeau soră, și bunica ascunzându-și plânsul în spatele fumului de țigară, pierzându-și nepoata-femeie, tovarășa ei, Porto Novo nevoit să existe fără acea fată responsabilă. Bunica știa mai multe decât Lídia, Lili. Printre cicatrici, bunica purta plecarea fiecăreia dintre fiicele ei, în Praia, în Mindelo, în Olanda și în Portugalia. Mai erau întoarcerile, când veneau să-i aducă nepoți la crescut și, din nou, plecările. Lídia nu știa aproape nimic, de aceea se temea de aproape orice. Cu o valiză enormă, o pereche de pantofi noi și o rochie de tul albă, la prima purtare. Era o mireasă cu oasele genunchilor prea mari, cu părul împletit în codițe, o după-amiază întreagă așezată pe jos, între picioarele bunicii.

Când se terminau anii de școală care se puteau face pe insula Santo Antão, cei norocoși care-și continuau studiile plecau în insula São Vicente. Cine venea de pe partea cealaltă a insulei, Ribeira

Grande, Ponta do Sol, rămânea destul de surprins. Cine venea din Porto Novo era mai puțin surprins, pentru că crescuse cu acea imagine la orizont, *Soncente*. Pe când erau copii, în timpul nopților călduroase, se uitau spre mare, vedeau luminile orașului Mindelo în depărtare și își imaginau tot felul de năzdrăvănii, oamenii din Mindelo sunt neobrăzați. Mai târziu, elevi de liceu, departe de casa lor, se mai întorceau o dată la două luni, mai vizitau cunoscuți din Porto Novo aflați în convalescență la spital și, de multe ori, trecând pe Rua de Lisboa, se mai întâlneau cu vreun fost vecin care venise să-și rezolve vreo treabă. În nopțile din Mindelo, *saudade* sau *sodade*, aceiași studenți veneau pe drumul de la marginea apei și, privind către silueta masivă a insulei Santo Antão, li se părea că văd luminile plăpânde din Porto Novo. Lídia nu a avut acest noroc, bunica ei nu voia s-o lase în Mindelo, unde avea două fiice care apucaseră calea depravării, una dintre ele era mama Lídiei. Prefera s-o știe în Praia, acasă la Fá, stătea mai liniștită.

Între pereți de cărămidă crudă, netencuiți, Lídia ținea în mână acea carte, *Memorialul mănăstirii*, și își amintea de vremurile în care ieșea din biblioteca ambasadei, trecea pe lângă coada care exista la orice oră și, îndepărtându-se, alegea un loc, mereu același, pentru a privi în depărtare orizontul spre insula Santa Maria. Telefona cu inima bunicii și verilor, le vorbea de la acea înălțime, mare și cer, două infinituri. Cuvintele din carte erau un compas care-i rămânea pe dinăuntru, un zbor de cuvinte, căutând înăuntrul ei ceva ce trebuia spus.

Când a terminat de citit cartea, Lídia n-a mai știut de unele prostii în care obișnuia să se încreadă. Câteva luni mai târziu, toată lumea voia să-l atingă pe omul acela, la centrul parohial. Când l-a văzut, a simțit că a înțeles cu adevărat cartea, omul, și că s-a înțeles chiar pe ea însăși. Pentru oricine altcineva care nu era în pielea ei, putea să pară puțin, dar era totul. În acea seară de demult, culcată în colțul ei din casa mătușii Fá, a adormit cu greu, avea cincisprezece ani, aproape șaisprezece. În ziua următoare, a ajuns la biblioteca ambasadei și, când nu se uita nimeni, a băgat cartea

în talia fustei, pe sub cămașă, lipită de piele, chiar acel exemplar, strâns de curea.

Deodată, acasă, al șaptelea etaj din Quinta do Mocho, Lídia și-a încrețit chipul într-o strâmbătură, lămâie acidă sau amăruie. A trebuit să se controleze ca să facă un gest blând și să pună cartea la locul ei. Jumătate-lumină, jumătate-întuneric, nemișcarea obiectelor, respirația copilului, atât. Nu se putea descifra chipul Lídiei, tulburarea se afla în spatele acelei măști. Unde o fi José? s-a enervat gândindu-se la el, dispărut, inexistent, laș. Unde o fi? a fost o idee subită, ca o fotografie care i-ar fi fost pusă în fața ochilor pentru o secundă. Niște idioți, el și ea.

7

Viața, care pare o linie dreaptă, nu este.
José Saramago, 1997

Taximetristul nu l-a recunoscut imediat, a trebuit să ducă arătătorul spre oglindă și să-l învârtă puțin, dând de înțeles că știe, știe foarte bine, dar nu-i vine numele. Pilar a fost cea care, obosită de acest impas, l-a lămurit. Din acel moment, tot drumul, taximetristul l-a numit Don Saramago. Dar și dumneavoastră sunteți cunoscută, a afirmat taximetristul și din nou a arătat cu degetul în retrovizor, cu dezinvoltură și pronunție andaluze, neatinse după atâția ani de Madrid, treizeci și trei în aprilie, a explicat apoi. Pilar era binedispusă, amuzată să întâlnească un compatriot, n-a deranjat-o să întrețină discuția până la aeroport. Ca și alte dăți, acea muncă de relații publice i-a permis lui Saramago să se odihnească, i-a dat starea de spirit pentru a se fixa în gradația cenușiului din cer, mai mult sau mai puțin noiembrie, pete de noiembrie. Ora aceea a dimineții sau poate parfumul mașinii, pin chimic, îi provoca o ușoară greață, salivă călâie care i se balansa în gură. Pe dedesubtul discuției celor doi andaluzi, taximetristul foarte răspicat, Pilar provocatoare, radioul fierbea un discurs mărunțel, neîntrerupt, situațiile din trafic, ambuteiaje confirmate și prevăzute, blocări din cauza reparațiilor sau a manifestațiilor. Era greu de crezut că un asemenea zumzăit are legătură cu trezirea acelui oraș, *desayunos* la tejghea, *madrileños* și *madrileñas* în jachete pe trotuare. Când semafoarele nu au mai avut autoritate, autostrada a părut o nouă

ocazie, dar Saramago a deslușit o oarecare melancolie, poate de la picăturile de abur care alunecau pe geamul mașinii, una câte una, mai întâi încet, apoi împinse de aerodinamică.

N-a fost nevoie să lase bagaj la cală, împărțeau o valiză mică pe roți, Saramago a ridicat-o cu ambele mâini până la detectorul de metale. Când s-au dat jos din taxi, n-a putut să facă aceeași demonstrație de agilitate, taximetristul, cu cincisprezece ani mai puțin, s-a pus în fața lui și a insistat să scoată valiza din portbagaj. Pe benzi rulante, scări rulante, anunțuri neîntrerupte de zboruri în toate direcțiile, mai ales spre Oviedos, Pilar și Saramago au înaintat pe drumurile aeroportului din Barajas, palat modern echipat cu duty-free. I-a ajutat lejeritatea picioarelor, kilometri de terminale și porți, labirint de numere și litere. Saramago a rămas pe un scaun cât timp Pilar s-a dus să cumpere ziare și, probabil, să facă o plimbare care nu merită relatare. Santinelă a valizei, Saramago și-a amintit de momentul în care, cu o zi în urmă, părăsiseră casa din Lanzarote, ușa închizându-se, acum asta e casa, articulată hotărât, număr singular, și au urcat în mașina care i-a dus la aeroport, rămas-bun, insulă, și apoi s-a zis cu liniștea, o zi de alergătură în Madrid, oameni perindându-se în fața lui și, seara, apartamentul din Madrid, duș și odihnă, casă practică, casa unor anumite zile și a unor anumite perioade, cartierul Chueca fierbând.

La intrarea în avion, în capătul unui mic tunel din infern, aluminiu și fibră de sticlă, echipajul a încetat să repete o alternanță de *bem-vindo* în portugheză și *bienvenido* în spaniolă, pentru ca, treziți din acest automatism, să le ureze un sincer bun-venit lui Pilar și lui Saramago. Deja toți pasagerii își puseseră centurile de siguranță, când pilotul și copilotul au venit să facă o mică reverență, e o onoare să vă transportăm.

Saramago n-a dat atenție decolării ușoare sau abrupte, stomacul lui n-a identificat momentul în care roțile s-au desprins de asfalt, era ocupat să răsfoiască *El País* și, imediat după, *El Mundo*. Se întreba de multe ori dacă ar trebui să înceapă cu *El País* sau cu *El Mundo*, mișcare de expansiune sau de concentrare. Această

alegere simbolică era facilitată de practică, citea primul ziar care-i pica în mână sau, în zile precum aceea, cel pe care nu-l citea Pilar.

A privit pe geam când se aflau deja la altitudine destul de mare; pete de verde erau probabil copaci singuratici, câmpuri acoperite de verdeață la sfârșit de toamnă, frunze de mărimea unei unghii; și drumuri tăind întinderi de praf, dungi trase cu linia în pustiu, nuanțe de castaniu, legături între *pueblos* din Comunidade de Madrid sau deja din Castilla-La Mancha, sau poate chiar din Extremadura, *pueblos* rivale, jurând virtuțile unice ale vinului lor roșu sau ale capacității lor de muncă și, cu toate astea, atât de identice văzute din cer.

Atenție la cărucior cu băuturi!

După ce a închis ziarele, Saramago a rămas cu romanul lui José în mână, dar nu l-a deschis imediat. La început și-a spus că nu are rost să intre din nou în acea lume doar pentru o pagină sau două, s-o agite pe ea și să se agite pe sine. Călătoria era atât de scurtă, mai aveau puțin și aterizau. Doar o oră între Madrid și Lisabona, exact cât diferența de fus orar. Plecaseră la 10:15 din Spania, aveau să ajungă la 10:15 în Portugalia. Nu era nevoie să-și potrivească ceasul, era ca și cum timpul călătoriei nu exista, acel timp nu exista, călătoria cu avionul care desparte Madrid de Lisabona nu există.

Atenție la cărucior cu băuturi!

Saramago ținea în mână romanul lui José, greutatea lui era de ajuns. Cărțile nu sunt bune doar de citit, aceasta nu e singura lor funcție. Câteodată e suficient să te uiți la ele, să intuiești sau să-ți amintești ce conțin, timp și lume. Câteodată e suficient să le schimbi locul.

Atenție la cărucior cu băuturi!

Dar n-a rezistat, trebuia să afle unde e José, de ce dispăruse. Așadar, a răsfoit paginile capitolelor următoare, a citit paragrafe pe sărite, fragmente, substantive smulse de lângă verbele care le urmau. Cu ochelarii pe nas, Pilar s-a prefăcut că nu observă acea poftă. Era comparabilă cu strădania a două tinere în uniformă

împingând un cărucior cu cutii, doze, sticle de plastic și două carafe, se întorceau către cele două laturi ale coridorului, cafea?, ceai?, aveau de împărțit băuturi și punguțe de migdale. Când a înțeles unde e José, capitolul 9, Saramago a închis cartea la loc și a rămas din nou cu ea în mână. A fost îngrijorat, un băiat de treizeci și unu de ani, și l-a imaginat în clipa aceea anume, dar, imediat după, a apreciat libertatea lui de cititor; dacă voia, putea să călătorească în timp.

Zâmbetul fetei a fost impecabil când le-a oferit de băut. O secundă mai târziu, când Saramago a refuzat oferta, și dezamăgirea ei a fost impecabilă. Pilar a acceptat un ceai. Fata cunoștea acele mișcări, le repetase de atâtea ori, dar, în momentul în care vârfurile degetelor ei au vrut să treacă paharul de hârtie în vârfurile degetelor lui Pilar, unghiile au râcâit acea suprafață prea netedă și, foarte lent, paharul a zburat prin aer, dezechilibrat, învârtindu-se, ceaiul desenând o figură diformă până să cadă în poala lui Saramago, trei pete pe coperta cărții, restul scufundându-se în pantaloni, călâi.

Larmă mare, fata mortificată de rușine, aruncând șervețele de hârtie peste Saramago care, fără grabă, și-a deschis centura de siguranță și s-a ridicat în picioare, așteptând să curețe scaunul. După paharul de apă al lui José la editură, ceaiul din avion. Tânăra și Pilar au încercat să-i vină în ajutor, Pilar primind mai multă atenție, dar Saramago nu voia decât să risipească acea agitație. Și, înainte de a se așeza la loc, Saramago a zâmbit, a înțeles în sfârșit acel avertisment repetat de trei ori în roman, atenție la căruciorul cu băuturi! Când a citit acea frază izolată, repetată între paragrafe, n-a înțeles imediat, a crezut că e vorba de discurs direct, personaje vorbind, frânturi de sunete; dar nu, era un avertisment adresat lui.

S-a distrat pe seama acestui artefact până și-a încadrat chipul în fereastra ovală și a recunoscut plajele din Costa de Caparica, valurile paralizate pe nisip, dungi de spumă albă și păduri de pini, apoi Almada, șantierul naval Lisnave, lupta nobilă a muncitorilor, Cristo Rei, plagiatul viclean al cardinalului Cerejeira. Încântat, a urmărit râul Tejo până la Santa Apolónia, mai mult sau mai

puțin pe sub cupola Panteonului Național, a examinat acea zonă cu o atenție specială, circulația mașinilor, oameni sau o murdărie în ochi, imperfecțiuni ale vederii. Și, în scurt timp, deja survola străzile orașului, a recunoscut diferite locuri, vârstele la care le-a vizitat și, aproape aterizând, a observat cartierul Olivais, acolo o fi Bairro da Encarnação?, a căutat blocurile dărăpănate din Quinta do Mocho și acolo erau, ridicate pe linia orizontului.

Tinerele în uniformă, douăzeci și ceva de ani, însoțitoare de bord, se profilau la ieșire, nervoase, și-au cerut toate mii de scuze pentru neplăcere. Saramago a coborât scările, s-a urcat în autobuz și, de-a lungul pistei, în timpul unui drum fără curbe, a întrezărit intrarea casei din Lisabona, putea să-și imagineze acel moment cu precizie, mirosul umbrelor. Și, pe când se gândea deja la altceva, s-au deschis înaintea lui holurile aeroportului, toată lumea vorbind în portugheză, totul scris în portugheză, Pilar redevenind străină.

Taximetristul n-a avut chef de conversație, Saramago a mulțumit în gând. Au mers toți trei în liniște, atenți la trecători sau la idei, atenți la peisaj sau la radio, pornit pe o emisiune în care ascultătorii sunau ca să-și spună părerile.

8

(Caiet)

Pielea de pe spătarul și de pe șezutul scaunului rămânea întinsă, în ciuda anilor, în ciuda greutății scriitorului, care nu era excesivă, mai apropiat de eleganța călugărițelor, insectele, lăsând ateismul la o parte. Era o piele întărită de timp, scaunul moștenit cine știe de pe unde, Isabel[2] probabil știa mai bine decât Saramago care, în acel moment[3], nu se gândea la așa ceva. Postura lui urmărea geometria scaunului, unghiuri drepte, materialismul[4] impune simț practic. Însă, deși trupul rămânea în fața mașinii de scris, mâinile suspendate în aer, degetele așteptând să-și găsească locul pe litere, cele mari pe bara de spațiu, gândul lui călătorea, era uneori o fantasmă în sala de lectură a Bibliotecii Naționale din Campo Grande, impresionat de detaliile unei arhitecturi pe care o cunoștea bine. Cărțile deschise erau panorame care, în momente necesare de distragere, își pierdeau din interes în fața unei muște, o vizită care avea la dispoziție tot acel spațiu, lumina inundând ferestrele înalte, pătrate de lumină împărțind tavanul și tapiseria din capăt, pe care musca o confunda probabil cu spațiul aerian și pe care privirea lui Saramago, liberă de astfel de granițe, o pătrundea, acomodându-se după bunul plac printre personaje țesute și

[2] De făcut un pasaj în care să explic cine e, fără să-i aduc neplăceri lui S etc.

[3] De confirmat în ce an a fost scris *Memorialul mănăstirii*; 1981?

[4] De inclus mai multe aluzii la marxism/comunism. De lucrat caracterizarea ideologică.

modele. Alte dăți, în schimb, atenția lui se ridica invizibilă de pe acel scaun de piele, unde trupul rămânea, înainta pe hol fără să se intersecteze cu Isabel, deschidea și închidea ușa casei, cobora scările, producând zgomotul de pași, de necrezut, cum nu avea picioare, ajungea pe stradă, Rua da Esperança, și cobora, cobora, până pe altă stradă, Rua das Janelas Verdes, unde găsea o bancă pe care să se așeze, între bătrâni contemplativi. Prefera plimbarea aceasta, decât să continue fraza neterminată, cu subiect deja definit, Blimunda, care îl putea duce acolo unde nu era sigur că poate ajunge. Deși, uneori i se părea că[5]

~

Ora de început a programului de birou, rutina învățată după o lună, prânzul, patru sau cinci opțiuni, ce altceva mai poftești?, lucruri cărora te conformezi, și ora de încheiere a programului de birou, drumul spre casă, lunile repetându-se. Iarna e mai caldă?, nu, iarna e la fel, starea s-a schimbat, pielea nu e indiferentă voinței și temperatura nu e în aer, e pe piele, așa cum imaginile sunt în

[5] Chiar dacă folosesc referințele lui S ca să scriu despre mine, nu pot să-l fac să pară absent și neverosimil. Să scriu despre mine însumi garantează o coerență. Realitatea care mă înconjoară (sau, cel puțin, ce-mi povestesc eu mie despre realitatea care mă înconjoară) garantează coerență. Pe lume nu există inexplicabil, toate vin de undeva și au o direcție. Caracteristicile lui S oferă amplitudine, permit o integrare ușoară a caracteristicilor mele. Metafora (S) nu se îndepărtează prea mult de obiectul pe care îl numește în realitate (eu). Dacă vreau, pot să descriu o piatră și, în realitate, să mă descriu pe mine. E legitim, se întâmplă dintotdeauna. Pot folosi numele lui S, descrierea trupului/chipului lui, chiar și detaliile aparent netransmisibile din povestea lui S, și să pun toate astea asupra mea. Să mă povestesc pe mine prin altul și să-l povestesc pe celălalt prin mine, iată literatura. Cu toate astea, nu pot uita de el până în punctul de a-i forța niște trăsături artificiale. E lucru știut, el a spus-o de multe ori, că scrie două pagini pe zi și ~~cu greu îi distrage ceva atenția~~ nu-i distrage nimic niciodată atenția. Truditor al scrisului sau, poate, mașină de scris. Așadar, nu e credibil ca delirul să-l ridice de la masă și să-l plimbe pe străzi, să fie distras de muște. M-am pus prea mult în numele lui, l-am pervertit, l-am furat pe el din sine însuși. N-am mai folosit referințele lui S pentru a scrie despre mine, S a ajuns să folosească referințele mele pentru a scrie despre el însuși.

ochi. Fără acces la ce va urma, fără să-și imagineze[6], Saramago e un bărbat căsătorit, cinstit, urmează așteptările bunicilor Jerónimo Melrinho și Josefa Caixinha, e mândria lor și a lui însuși. La birourile de la Casa de Ajutor Social a Industriei Ceramice, fiecare funcționar are locul lui, cu lucrurile lui, creioane ascuțite în felul lui, există glume de birou, există acel comentariu făcut în fiecare zi de colegul, un refren care are haz spus doar de vocea lui, cu grimasa lui. Dimineața, lumina intră pe ferestre într-un fel anume; după-amiaza, lumina intră pe ferestre într-un fel anume; la sfârșitul amiezii, toată lumea se uită la ceas, e aproape ora de plecare. Acasă, nevasta, Ilda, se simte deja mirosul cinei.

Fac schimb de noutăți, papagalul vecinei încă mai cântă, pițigăiat, se culcă târziu. Vocea lui Saramago are douăzeci și patru de ani, douăzeci și cinci la sfârșitul lui noiembrie, povestește episoade care nu pot fi înțelese fără detaliile de ieri și din toate zilele de dinainte. Ilda mărunțește zarzavat sub lama cuțitului și ascultă amuzată, are o părere despre toate personajele de la birou. Cunoaște la fel de bine acele nume, ca pe cele de la biroul unde muncește ea, Căile Ferate Portugheze. Înainte de cină, Saramago se așază în fața hârtiilor lui, recitește poezii bătute la mașină și, dacă nu se pune de acord cu inspirația, cuvântul acesta în loc de cuvântul acela, dacă găsește vreo greșeală, face mici corecturi[7]. Poate că-i dă târcoale o idee, și-a repetat-o în cap toată ziua, acum

---

[6] De revenit la ideea asta mai târziu, de revăzut. S oare chiar nu are acces la S din viitor? Și eu? Când mă voi întoarce să revăd ideea asta, voi putea s-o evaluez satisfăcător? Dacă accept legătura dintre viitor și trecut, cum pot nega legătura între trecut și viitor? Amintindu-și trecutul, viitorul uită multe detalii fundamentale, construiește o imagine imprecisă și, prin intermediul ei, are impresia că știe trecutul. Dar asta e exact ce face trecutul, construiește o imagine imprecisă și, prin intermediul ei, are impresia că-și imaginează viitorul.

[7] Și poate făcea și adnotări ca acestea, pe margini, cu scris mărunt, cu linii strâmbe care le leagă de bucata de text la care se referă, idei peste idei, cuvinte peste cuvinte, ocupând o altă dimensiune. Aparțin textului? Concluziile fac parte din enunțul la care se referă? Sau sunt paraziți, fraze subordonate? Și îndoielile, ele ce fel de existență au? Există îndoieli dacă nu mai există lucrul la care se referă? Ce fel de vorbe sunt astea? De ce le scriu?

e momentul s-o noteze, o scrie în caiete ca acesta, o caligrafie foarte diferită de aceasta, fără acces la caligrafia care va urma, fără să și-o imagineze[8], și caligrafia se schimbă de-a lungul vieții, ca și vocea. Și ordinea de pe masa de scris, mici vrafuri de hârtii aliniate, plicuri uzate, doar câteva resturi de gumă de șters care n-au apucat să fie măturate cu dosul palmei. Și ora cinei, nici prea devreme, nici prea târziu. Ca în toate zilele din ultimele luni, Saramago nu vrea ca Ilda să ridice, gravidă cu burtă discretă, dar cine să apuce cratița de toarte cu două mâini și s-o așeze în mijlocul mesei?

Seara e propice pentru o râgâitură cu gura închisă, pe jumătate mascată, pentru țigări rulate și fumate pe balcon, vicii ale altor oameni. Saramago, înalt, pulover fără mâneci, chelie pe mai bine de jumătate de cap, ochelari noi, preferă să folosească tăcerile pentru a se gândi la roman, mai e puțin și apare, caractere tipografice, perfecțiunile și imperfecțiunile tiparului, culoarea și gramajul hârtiei, textura dintre degetul mare și arătător, asprime delicată[9]. Se gândește la obiect, acea fascinație, realitate a lumii, dar se gândește și la umbrele care îl compun, la doamna văduvă, protagonista titlului original, servitoarea Benedita; se gândește și la vorbele editorului, o voce inventată pornind de la o scrisoare, sugerându-i un nou titlu, *Tărâmul păcatului*. Cum se vor simți văduva și servitoarea după această schimbare?, poate reticente față de Saramago însuși, dar fără drept de vot, vor să trăiască mai presus de orice, ademenite de motivele editorului, știe el mai bine. Și moșia Miranda, unde trăiesc personajele, un loc care va începe să existe când vor fi cititori care să-i dea credibilitate, mai e puțin, descrisă pe de-a-ntregul cu amintirea ațintită spre Azinhaga, un loc care există deja, pământ care dă ce are dacă e cultivat și udat când trebuie pe vreme de secetă.

---

[8] Din nou, viitor/trecut. Eu aici, eu undeva departe.

[9] Din zilele în care așteptam editarea primului meu roman, momentele de certitudine absolută. Încă mi le mai amintesc, o amintire comparabilă cu senzația autentică a acelui confort. Și cu toate astea, ani de zile, angoasa celui de-al doilea roman, încă de scris, deșert infertil, incertitudine absolută.

Perna ei e mai înaltă decât a lui, așa le place. Ea se culcă pe o parte, burta așezată pe saltea, mâinile împreunate sub obraz. După ce se spală pe dinți și își freacă fața, el alege dacă să se cuibărească lângă acel volum, potrivit pe șoldurile ei sau dacă, încălzit, să se întoarcă spre latura de la margine, mai prielnică gândurilor autonome, idei de scriitor. Da, pentru că el e un scriitor[10], precum aceia pe care a început să-i citească la Biblioteca de la Palatul Galveias încă dinainte să fie un bărbat căsătorit, ocupat cu responsabilități de familie. Nimeni nu poate garanta visele acestei nopți, ei înșiși le vor uita; nici intimitățile conjugale nu prea are rost să fie aduse în discuție, mai cu seamă știind că ar fi nevoie să evite sarcina în curs, perioadă de grijă aparte. Obișnuiți unul cu celălalt, aproape trei ani de rutină, adorm, adorm? și se trezesc.

Diminețile de sâmbătă au o bucurie de care tinerele cupluri se bucură în totalitate. Stau mai mult în pat, nu se grăbesc să ajungă la pâinea prăjită. Sărind peste această descriere, Saramago o însoțește pe Ilda la piață, întoarce capul în toate direcțiile, verdețurile miros a pământ. Dacă i se cer păreri, se pronunță asupra prețului sau a culorii fructelor, lipsurile din anii războiului par să nu mai fie la fel de multe, dar nu-l deranjează să stea tăcut, liniștea îi dă o anume satisfacție. Doi pași în urma soției gravide, primul roman gata să fie publicat la Editura Minerva[11], Saramago e un bărbat căsătorit, cinstit, urmează așteptările bunicilor, e mândria lor și a lui însuși.

[10] Naivitate. Ambiția de a fi scriitor, ca obiectiv final, e o naivitate.

[11] Altă naivitate. Scriitorul publicat nu știe mai multe decât scriitorul inedit.

9

Saramago și cu mine mergem pe plajă, nisipul negru, presărat cu pietre pe care eu le evit cum pot. Valurile sunt aproape abstracte, ajung cât să-mi scufunde călcâiele. În afară de spuma albă, totul e negru, marea, cerul, micile ridicături care mărginesc plaja. Saramago vorbește despre cum își scrie cărțile, termină o pagină, începe alta, sute de pagini fără susceptibilități nedemne. Eu încerc să țin ritmul, dar picioarele lui sunt mult mai lungi decât ale mele, fiecare pas al lui este cât trei sau patru de-ai mei, el merge, eu aproape alerg. Discursul îl entuziasmează, descrie modul în care se așază, începe să scrie, se oprește la ora prânzului, masă frugală, se întoarce la birou și, la finalul stabilit al zilei, secundarul la ora 12, se oprește din scris, punct, se va întoarce mâine-dimineață la aceeași oră. Ne plimbăm pe plajă, pare să fie nesfârșită, el vorbește fără să observe că rușinea mea se amestecă cu teama. Disconfortul acesta îmi apasă coastele și crește cu fiecare val care ne udă picioarele, căci mă tem să nu mă observe. El e la costum, sacou, cămașă, cravată, pantaloni suflecați cât trebuie, un pic sub genunchi, eu sunt complet gol.

***

Încă din vis, înainte de a deschide ochii, José și-a recunoscut propriul gând, a înțeles că visează. Înaintea acestei imense ușurări, a abandonat rolul pe care îl interpreta și visul s-a destrămat în jurul lui, nu l-a mai ascultat pe Saramago, umbrele s-au transformat în întuneric, atingerea nisipului a fost înlocuită de amorțeala ușoară

cu care pantofii îi strângeau picioarele. Și-a desprins pleoapele, le-a simțit mișcându-se și a deschis încet ochii, în ciuda arsurii care îi învăluia.

Cu o seară înainte, turtise o cutie de carton pe ultima treaptă din fața unei uși încuiate pe laterala gării Santa Apolónia, Rua dos Caminhos de Ferro, după cum scria pe o placă pe care nu o vede nimeni. Ca să nu cadă, a dormit pe o parte, s-a învelit cu pătura cenușie. Frigul trecea prin carton, cum trecea și prin țesătura hainelor, nu respecta acele materiale sau intra direct prin gura mânecilor, printre nasturi, pe lângă capătul pantalonilor. Treaz și ciufulit, pătura până la nas, o mască, lui José i s-a părut că frigul fusese cauza rușinii lui din somn, răcoarea adusese cu sine conștiința pielii, sugera nuditate.

Detectând pesemne prin telepatie durerea de cap a lui José, s-a apropiat un bătrân. Filantrop, a scos sticla dintr-una din diversele plase pe care le căra și i-a întins-o, lichid transparent în sticlă transparentă, ca apa. José a luat o înghițitură curajoasă, o palmă peste bot, gâtlejul în flăcări. A scuturat din cap ca să iasă din șoc, a deschis ochii și a fost orbit de fulgerul a două mașini una după alta cu faza lungă aprinsă. I-a înapoiat sticla bătrânului, care și-a văzut de drum, nu aștepta mulțumiri.

José s-a uitat după el cum se îndepărtează, s-a închipuit în locul lui. Putea să-și petreacă toată viața așa, disperare sau moarte. Putea să-și petreacă zece-douăzeci de ani așa, alcool împotriva suferinței, acea suferință, zilele prea lungi și fiecare secundă insuportabilă, agonie care duce la nebunie.

Îi știa pe cei care-și pierdeau zilele pe la Santa Apolónia, n-aveau unde altundeva să se ducă. José se apropia, dar vorbea puțin, n-avea țigări de dat sau de cerut. Mulțimile treceau, maree, șuvoaie, dar ei rămâneau. Poate ăsta e motivul pentru care cei fără casă apreciază gările, stațiile de autobuz, aeroporturile; găsesc consolare în compania oamenilor care sunt și ei suspendați, toate bunurile adunate într-o valiză, fără casă în acel moment, pasageri.

De la distanță, José tresărea recunoscând forme în contururi efemere. Într-o zi, de nicăieri, a zărit-o pe mama lui coborând dintr-un rapid, Porto-Campanhã. De ce-ar veni de la Porto?, degeaba, nu era ea, s-a elucidat acel echivoc când s-a frecat la ochi. La fel a fost cu o femeie care, la zece metri, semăna în toate cu capverdiana de la minimagazin. Într-un început de dimineață ca acela, i s-a părut că-l vede până și pe Fritz, dar până la urmă era un străin cu rucsacul în spate, nici măcar austriac, nici măcar indian.

José știa că nu-l va găsi nimeni pentru că era ascuns în timp. Ca într-un vis, nu-și amintea începutul. Visele lui José începeau mereu de la mijloc. La începutul amintirii unui vis acțiunea era întotdeauna la mijloc.

Își amintea că era întins pe jos în casa distrusă, violența paznicilor, datoria, privirea lor feroce; și își amintea că era în Santa Apolónia, barba, hainele transformate în piele, miros de intimitate călâie, ceilalți oameni, morții-vii. Și săptămâni diforme, uneori era duminică, alteori era marți. Nu știa să explice curgerea acelor săptămâni în afara calendarului, băutura oprea timpul, îl amesteca. Singurul repaus scurt erau primele ore ale zilei, zorii contopindu-se cu dimineața prin lumină și prin trecerea din ce în ce mai frecventă a autobuzelor. Imediat după, prea târziu, ziua era un tren îndepărtându-se, schelălăiturile roților pe șine, oțel răcâind oțel. Așezat pe băncile din gară, José n-a reușit să-l prindă.

~

Cititorul citește romanul pentru a ajunge la romancier.

José Saramago, 2009

Respira în tăcere, se distingea doar slaba mișcare a cămășii pe piept, vârfurile gulerului. Concentrarea pe care Saramago o avea în lectură ștergea sunetele și realitatea înconjurătoare. A întrerupt acea izolare numai în timpul frazelor în care a citit exact despre asta. Fraze

care, chiar în momentul în care erau citite, atrăgeau atenția asupra a ce se putea auzi și zări în jur, ca acum. Atunci a perceput anumite zgomote mai mult sau mai puțin distante, forme destrămându-se la marginea vederii periferice. Dar în clipa imediat următoare a revenit în centrul lecturii. Purtat de succesiunea cuvintelor, încetinea la virgule și continua ca un râu, aproape ca un râu șerpuind între o latură și cealaltă a paginii. Își umplea plămânii când trecea la alt paragraf.

Într-unul din aceste suspine, a coborât din text, ori pentru că a rămas prins într-un detaliu din scenariu, ori pentru că a decis să se agațe de el. În orice caz, a revenit la conștiința încăperii și a profitat de pauză, a folosit-o să plaseze o ipoteză, poate secretele sunt menite să fie cunoscute public. Există un om care știe, dar care ține în sine ce știe, încearcă să camufleze cu invizibil și nespus; în același timp, există toți ochii și toate urechile din lume; iată raportul de forțe puse față în față, apărarea unui secret este rezistența la această tensiune.

Imaterialul acestor gânduri era paralel cu natura secretului pe care îl păstra Saramago, la fel de concret și obiectiv ca existența lui José, un tânăr de treizeci și unu de ani. Desfășurând asemenea judecăți, Saramago a ajuns la întrebări fără răspuns, ce se întâmplă cu secretele care nu sunt descoperite niciodată? După ce și-a imaginat tăcere dizolvându-se într-o tăcere absolută, și-a dat seama că secretele, fără cineva care să le păstreze, reprezintă necunoscutul. Folosirea secretelor e restrânsă, necunoscutul aparține tuturor.

Cartea, uitată preț de câteva clipe, i-a căzut din vârful degetelor. Bufnitura l-a tras pe Saramago afară din gânduri. S-a ridicat, s-a aplecat, poziție acrobatică, și a luat cartea. S-a așezat din nou pe scaun și a răsfoit romanul lui José până la pagina care trebuie. A intrat într-o frază, cuvânt cu cuvânt, și a pornit. Luând cunoștință de sine sau transformându-se în acele rânduri, citea despre cineva care citea. Și, fără să aibă pe cineva care să-i confirme, singur în birou, i s-a părut că descrierea unui chip imobil, nici festiv, nici încruntat, se referea la propriul lui chip.

~

José fugea de propria reflexie, evita ușile mari ale gării în zilele cu soare, intra cu capul plecat la toaleta bărbaților, în fața chiuvetei, apa pe mâini, unghii lungi și negre. În caiet, în pauzele disperării, a scris despre sine însuși în timp ce se prefăcea că scrie despre Saramago. A scris despre compunerea *Memorialului mănăstirii*; dar casa lui Saramago din Estrela, în anii optzeci, era casa lui din Olivais, ce-o mai face ea?, sau era acea treaptă din Santa Apolónia; mașina de scris era calculatorul distrus de paznici sau era caietul acela; fraza de terminat, Blimunda subiect, era toată viața lui, era romanul pe care spunea că-l scrie de ani de zile, al doilea roman invizibil și imposibil, era acea presupusă biografie, texte fără direcție. Fraza de terminat era o prăpastie, conjuncție în fața hăului, râpă deasupra a tot ceea ce se prefăcea că nu vede. A scris și despre *Tărâmul păcatului*, dar speranța era aceea pe care o simțise când aștepta editarea propriului roman; familia era viața pe care o socotea pe atunci organizată, destinată prosperității; trufia era mândria acelor vremuri.

Gol de memorie, era acasă, întins pe jos și apoi, o clipă mai târziu, în Santa Apolónia, tot întins pe jos. Absența aceea era firească, nu-i simțea lipsa pentru că nu fusese în posesia ei niciodată. Cu doi ani înainte, când s-a pierdut în Lisabona, a avut de-a face cu aceeași scăpare. Amestecul de probleme îl neliniștea cel mai mult, Lídia, datoria, Saramago. Se gândea la Lídia, chipul ei părăsit, fără explicații, și începea să se gândească la datorie, cum o s-o poată plăti?, și începea să se gândească la Saramago, nu putea să conceapă totalitatea biografiei care era așteptată de la el, caietul doar cu fragmente, pasaje de nimic. Alteori, îl îngrijora datoria și era întrerupt de imaginea Lídiei și apoi de Saramago, ca un nor. În orice ordine, toate combinațiile dintre aceste trei teme erau posibile. Dintre diferitele soluții, José prefera rachiul. Vinul, alb sau roșu, sticlă sau cutie, salva și el vieți. Berea era

de evitat seara, înainte de a adormi, îl obliga să se trezească în timpul nopții sau, cum li se întâmpla altora, trebuia să se pișe pe picioare în jos.

Cel mai bun loc pentru a avea noroc era lângă casele de bilete, cu restul în mână, moneda cea mai mică și tot era ceva. Alții se tânguiau că le lipsesc o sută sau două sute de scuzi ca să-și ia un bilet până la Azambuja, își pierduseră portofelul, sărăcuții. José n-avea răbdare de minciuni de felul ăsta, cerea fără justificare, dădea cine voia. În dimineața aceea, a abordat un cuplu de nemți, cincizeci de ani, blonzi, scoși din cutie. Cum se întâmpla de fiecare dată, au rămas surprinși de germana perfectă a lui José, pronunție de Bavaria Superioară. Acela era un avantaj de care profita oricând putea, limba reprezenta o legătură prețioasă. În cazul acela, a valorat o bancnotă și un *Auf Wiedersehen.*

Deținea destule resurse ca să ia taxiul, dar îi lipseau înfățișarea și aroma. În afară de asta, avea autobuz direct până în Olivais. Dimineața aceea era încă dungată de cenușiu, iar Saramago, datorie, Lídia, datorie Lídia, Saramago, Lídia, Saramago, datorie, dar José avea un început de plan. Putea să-și petreacă întreaga viață așa, ca bătrânul care i-a dat sticla imediat ce s-a trezit, dar acela nu era adevărul lui. La început, în Santa Apolónia, ieșit din dezorientare, încă șchiopătând, îndurerat, a avut nevoie să fie invizibil, s-a odihnit în acea absență, a acceptat. Cu toate astea, pe scaunele din spate din autobuz, înconjurat de nimeni, duhoare, a știut că, pentru a exista, trebuie să se întoarcă.

Drumul până în Olivais a fost uimitor, uimiți erau și ochii lui José redescoperind Lisabona după o lungă hibernare în Lisabona. Se baza pe două mandate poștale în așteptare, octombrie și noiembrie, suma nu era de ajuns, dar o să-l ajute să-și rezolve datoria, ceea ce o să-l ajute să o rezolve pe Lídia, ceea ce o să-l ajute să-l rezolve pe Saramago. Avea un început de plan.

~

Cititorul trebuie să aibă un rol care depășește interpretarea sensului cuvintelor.

José Saramago, 2008

Când Pilar a intrat în birou, lui Saramago i s-a părut că doar a citit despre intrarea lui Pilar în birou. Părea să nu existe o graniță care să despartă textul de viață. Experiența simțurilor se vărsa peste paginile tipărite, cuvinte cu miros și culoare, ca un loc în spațiu. În simultan, lectura înainta încă, mobile și obiecte erau substantive, tonalități de lumină erau adjective, gesturi erau verbe. Saramago a lăsat cartea jos, ținând semn cu arătătorul, și i-a zâmbit lui Pilar, luminat. Amiaza era și ea în acea încăpere a casei, zăbovea peste obiecte, dăruia și accepta înnoire.

Pilar și-a găsit un loc ca să se instaleze. Tăcere, fire de praf planând, galaxii, și Saramago a început să vorbească despre romanul lui José. Nu era vorba de un entuziasm obișnuit, străbătea vârste ca să ajungă acolo, Pilar vedea asta. Ochii lui Saramago, în spatele ochelarilor, voiau să vorbească la fel de mult precum cuvintele pe care le spunea în grabă, rătăcind câteodată, întorcându-se ca să adauge câte o informație uitată.

Și în acest timp, Pilar asculta ce se spunea, urmărea descrieri și reflectări, dar ce o impresiona cel mai mult era vocea lui Saramago, asista la transportarea lui. Desculț, papucii uitați, picioarele slabe, tendoanele întinse, pantalonii la jumătatea gambei, Saramago simțea nevoia să se ridice în momente de mai mare exaltare explicativă. Făcea ochii mari la fel cum era descris în carte, la fel cum își imaginau cititorii când citeau cuvintele acelea, când adunau cunoștințele pe care le aveau despre Saramago și și-l imaginau făcând ochii mari, încântat.

Saramago a povestit tot ce știa din roman, aproape nouă capitole citite, dar acela tot nu era secretul.

~

În timp ce încerca să potrivească cheia în cutia poștală, țipătul scos de o vecină peste umăr l-a speriat și pe José. Vecina a bâlbâit un bună dimineața incomplet și s-a îndepărtat cu spatele până la ușa de la stradă, nu voia să rămână cu spatele la el. Ușa s-a trântit, răcoarea mozaicului, inima s-a liniștit încet. Din nou singur, José a deschis cutia poștală unde, așa cum spera, se aflau două avize pentru ridicarea mandatelor venite din Germania.

Când a intrat în casă, și-a amintit mai bine ce se întâmplase acolo. A călcat peste rămășițe de-ale acelei amintiri până la baie, s-a spălat în două minute, poate n-a scos tot jegul, și-a ras barba, foarfecă și lamă, mai multe tăieturi, nu i-a păsat. În timp ce-și punea haine aproape curate, și-a amintit că până la Lídia distanța era scurtă, câteva sute de metri. Preț de o clipă, i s-a părut că era de ajuns un gest, să întindă mâna, ar fi ușor s-o vadă, să-i explice, să se ducă acolo. Câte o problemă pe rând. S-a dus la poștă, a așteptat, a ajuns la ghișeu, i s-a spus că putea încasa numai unul dintre mandate, celălalt depășise termenul, suma fusese înapoiată expeditorului. José a protestat, nu i-a folosit la nimic.

Neconsolat, cu plicul în poală, a rămas pe canapea. La mică distanță de picioarele lui, calculatorul zdrobit, ruine. Și aceea era o problemă, trebuia să-și adune forțele să strângă și să facă curat.

Când a auzit interfonul, José a clipit din ochi gata de coșmar. Se întorseseră ca să încaseze datoria sau să-l omoare? Brusc, tremurând, s-a gândit că, dacă mai sună interfonul înainte să numere până la zece, rămâne așezat, nu deschide ușa. În gând, unu, doi, trei, patru; când a trecut de cinci, a început să încetinească, își simțea inima gâtuindu-l, de parcă și-ar fi înghițit-o; opt, nouă, a așteptat mult înainte de ultimul număr, dar n-a reușit să mai stea, zece. Stoic și sinucigaș, fără să gândească, s-a ridicat și a apăsat pe buton.

Era editorul, îi făcea semne din stradă, prin geam. José a băgat cheile în buzunar și a ieșit, nu putea și nu voia să-l primească în casă. Până să se reobișnuiască ochii lui José cu lumina, editorul și-a luat o piatră de pe inimă. Era frenetic, a spus că editorul lui

Saramago îl suna aproape în fiecare zi, întreba de José, îi transmitea că Saramago însuși întreba de el. Vestea aceea i-ar fi putut provoca diferite reacții lui José, dar cumpătarea subită l-a lăsat palid, un strat de sudoare pe piele, arzândă și înghețată, febră. Poate de aceea, n-a reușit decât să se gândească la problema pe care o avea deja. Interpretând extazul editorului, José a folosit o voce foarte delicată, senină, și i-a cerut un avans din plata biografiei. Sau, mai bine zis, textul ficțional cu caracter biografic.

Pe drum, n-a fost atent la conversația editorului, cuvinte sau degajare de fum, a fost atent doar la peisaj și a avut grijă să-și amintească minutele în care, aflați încă la ușa blocului, editorul a sunat de pe telefonul mobil, aparat sofisticat, și a primit confirmarea ceculuí. Gândul lui José, derivă, a ajuns nu doar o dată la romanul pe care îl avea de scris, al doilea roman, știa că-l are de scris, dar a evitat acea neplăcere, a ignorat-o așa cum făcea cu atâtea alte neplăceri. Apoi, după ce ajunseseră deja la clădirea editurii, în Benfica, în fața unei mese încărcate de hârtie, scrumiere pline, José a trebuit să inventeze răspuns pentru tot felul de întrebări, a trebuit să încuviințeze o ploaie de sfaturi, a trebuit să stabilească o întâlnire cu Saramago și, în sfârșit, a asistat la completarea ceculuí, semnătura conform buletinului de identitate, Raimundo Benvindo Silva.

A meritat, s-a dat jos din taxi, barba rasă, un număr în buzunarul de la cămașă care acoperea exact datoria, suma pe care a cerut-o José și care l-a lăsat pe editor pe gânduri. Taximetristul nu știa unde e Rua de Macau, dar știa unde e Bairro das Colónias, normal. De la bulevardul Almirante Reis, clientul i-a indicat drumul.

A respirat adânc, a mai respirat o dată adânc și s-a apropiat de sonerie. A apăsat o dată, pauză, încă o dată, pauză, și încă o dată; zăvorul s-a deschis cu un zumzet. Chipul lui José mergea în propria lui umbră; greutatea corpului îl trăgea în spate, îi era greu să se înalțe pe fiecare dintre acele trepte de lemn tocit. Cu chipul în ușa întredeschisă, paznicul cu cicatrice a strâns pumnii când

l-a văzut, dar, înfruntându-și propria groază, José a mers spre el, genunchii fără forță, fără formă.

Odată înăuntru, tensiunea, sunetele și temperatura. Fără să se uite la mesele de joc, însoțit de paznicul african, José a simțit sângele fierbându-i în obraji. Știa încăperea mică în care îl aștepta stăpânul casei, o masă, un scaun, vrafuri de hârtii. N-a fost scos niciun cuvânt până când José a prezentat cecul, bec galben, fierbinte, atârnat din tavan de un fir. După citirea cifrelor, înfățișarea stăpânului casei s-a transfigurat, a redevenit scund și îndesat, binevoitor, împăciuitor, sacoul demodat, ghete ascuțite, de câtă vreme ne știm noi?, o palmă pe spate, chicoteală pe nas, ușile acestei case sunt întotdeauna deschise pentru tine.

10

S-a grăbit spre lumină, tălpile au căpătat un nou ritm pe pavaj, respirația la fel, timpul. În capăt, silueta Lídiei s-a aplecat, a ridicat ultima ladă de fructe și a dus-o înăuntru. Vitrina minimagazinului deforma un dreptunghi de luciu în pardoseala nopții. José a încetinit la câțiva metri de intrare, acum e momentul, acum e acum, atingerea realității frigea.

Credul, incredul, își petrecuse ziua imaginându-și acea clipă, acum gândindu-se că Lídia îi va zâmbi din priviri și va deschide brațele, acum bosumflându-se și simțind gust de sânge în gură. S-a trezit în patul lui, proiecții paralele de lumină străbăteau jaluzelele și aerul din dormitor. N-a vrut să se scoale imediat, i s-a părut că merită acea pauză. Apoi, n-a vrut să se ducă imediat s-o vadă, nu era pregătit și, credea el, va avea mai mult noroc dacă o întâlnește la sfârșitul amiezii, la închiderea minimagazinului, ora aceea se dovedise și altă dată norocoasă. Și-a petrecut toată ziua închipuindu-și acea clipă și făcând curat, saci plini cu cioburi, cu obiecte sparte, cărți călcate în picioare, transportați la pubelă.

José a rămas în fața casei de marcat, în lumina frigiderului, ținea cartea și caietul în aceeași mână, uitate. Prezența lui era o afirmație, era acolo. Privirea Lídiei a atins-o pe a lui, a tresărit și, brusc, a schimbat direcția, dezinteresată. Într-o ordine precisă, metodă perfecționată de rutină, ca și cum ar fi construit un obiect din piese numerotate, Lídia a aranjat forme geometrice în puncte anume, a băgat lucruri în geantă, și-a pus haina și, în sfârșit, a

stins luminile, țăcănit de întrerupătoare din anii șaptezeci. Pe sub întunericul violet al grilei electrice de omorât muște, José a ieșit primul, a așteptat ca Lídia să încuie ușa, indispusă și dușmănoasă. Până la stația de autobuz, în liniște, lămpi întâmplătoare le luminau chipurile, José încerca să armonizeze seriozitatea Lídiei cu a lui. Cine i-ar fi văzut de la fereastra unui bloc i-ar fi putut lua drept doi cetățeni de zi cu zi, trecători, un cuplu mergând împreună.

Au ajuns în stație și în același timp a ajuns și autobuzul, spațiu instantaneu care s-a deschis în fața unei mulțimi fără chip, oameni de forme diferite. Lídia s-a urcat repede, a alunecat printre trupuri, profesionistă cu dezinvoltură. S-a așezat între geam și o femeie corpolentă, pungi de cumpărături în brațe. Lui José i-a luat mult să urce, pași mici în spatele unor trupuri ofilite; a rămas în picioare, agățat de un mâner care atârna din plafon, precar, sensibil la orice curbă și legănare. Din acel autobuz plin, era singurul care nu știa unde merge, ignora întru totul viitorul, era o umbră printre oameni care aveau pe cineva undeva așteptându-i, oameni care urmau un drum.

Agățat de mânerul-curea al autobuzului, la granița dintre Olivais și Moscavide, José s-a îndoit de propria-i existență, poate simțurile nu erau decât o eroare, acel miros de noiembrie, acea lumină oscilantă, acei oameni dormind pe scaun, bărbiile înfipte în piept. Femeia care stătea lângă Lídia și-a aranjat pungile în poală, și-a verificat bunurile, și-a început din timp pregătirile ca să se ridice și și-a luat avânt cu tot trupul, coordonare de oase și mușchi, picioare și brațe. José s-a dus să ocupe acel scaun, dar Lídia s-a ridicat și ea, i-a trecut prin fața genunchilor și a ieșit pe ușa deschisă. Fără să aibă de ales, José a urmat-o, a ocolit și a călcat necunoscuți pe culoarul autobuzului, a sărit prin aceeași ușă.

Noaptea acelei stații de autobuz din Moscavide era cu precădere neagră, mânjită de frigul dintr-o altă lună, iarnă înaintată. Lídia stătea sub o placă de bazalt, chip inaccesibil. Au așteptat puțin, deși trecerea timpului era distorsionată. Autobuzul a venit aproape gol sau poate acela era doar un semnal al singurătății

căreia i se lăsa pradă José, speranță zero, s-a așezat lângă Lídia, în tăcere paliativă. Au ajuns fără niciun cuvânt la intrarea în Sacavém, José renunțase să-și mai imagineze încotro merge sau ce vrea, nu mergea nicăieri, nu voia nimic.

~

Bartolomeu stătea de ceva vreme aplecat peste ziare, turn de cotidiene și săptămânale pe un fotoliu din camera de zi, îi ajungeau până la brâu. Singur, mesteca cuvinte, gânduri sau bucăți de manșete de pe prima pagină. Trecut de poarta curții, José a intrat pe ușa neîncuiată, ca de obicei, a făcut toate zgomotele necesare, i-a dat un semn cu voce limpede, bună seara, dar Bartolomeu n-a auzit, a rămas aplecat peste ziare, întorcându-le pe toate părțile. Cățeaua și-a ațintit privirea și vârful urechilor, dar i-a lipsit puterea să înalțe capul, a rămas în aceeași nemișcare, expresie circumspectă. Preț de o clipă, José a observat fragilitatea lui Bartolomeu, înfățișarea sa când nu-l vedea nimeni, gesturile lui, prezența.

A ridicat tonul, bună seara, și bătrânul s-a rotit cu o urgență lentă peste umărul stâng. În mișcarea lui, s-a putut distinge diferența dintre nesiguranță și, după un lung ah, percepție. Bartolomeu aproape s-a speriat de intensitatea propriei uimiri, a făcut câțiva pași până și-a pus ambele mâini pe umerii lui José, abia atunci și-a adus aminte de dezechilibru. Deși nu tăcea, n-avea ce să spună, repeta regrete, un fel de văduvă la înmormântare, iată defunctul, întors din purgatoriu. Într-un final, mare ispravă, cățeaua s-a ridicat și a mers încet până a ajuns în dreptul gambelor celor doi bărbați, ca și cum ar fi vrut să mărturisească ceva, dar nu știa limba.

Frângând acel moment de reuniune sentimentală, fără nicio legătură, Bartolomeu i-a spus lui José s-o sune pe mama lui, probabil e îngrijorată. Încrețindu-și fruntea în diagonală, lui José i s-a părut ciudată grija bruscă pentru o necunoscută, dar Bartolomeu avea receptorul în mână, îl îndrepta spre el; a fost mai simplu să

se apropie și să formeze numărul. José nu s-a implicat mult în acel dialog, alo, mama a spus ceva, José a spus ceva, a fost mai atent la alte mistere, grija cu care Bartolomeu aranja hârtii pe care le văzuse întotdeauna acolo, radioul oprit, pantofii lustruiți, cămașă și sacou, manechin din cartierul Baixa al Lisabonei în vitrină, unde erau papucii, halatul, pijamaua de flanel?

Poate mama lui José încă mai vorbea când el și-a luat rămas-bun și a închis sau poate fusese vreo interferență pe fir. Și a tras aer în piept, tocmai se pornea să investigheze acele enigme, a apucat să recapete postura necesară, dar Bartolomeu avea pregătite întrebări înlănțuite și autoritare, pe unde umblase?, s-a rătăcit, ca data trecută?, de ce era casa cu fundul în sus?, ce era cu prăpădul ăla? José căuta primul cuvânt cu care să răspundă când, pe jumătate distras, Bartolomeu i-a dat *El Año de la Muerte de Ricardo Reis*, din partea lui Fritz. Ce austriac mai e și ăla? a întrebat Bartolomeu. José n-a răspuns, s-a simțit insultat, Bartolomeu n-avea dreptul să-l caute la librăria lui Fritz.

În acele secunde de ezitare, Bartolomeu s-a întors la ziarul pe care îl lăsase deschis, Cavaco Silva declară că 95% din știrile publicate despre el sunt false, 17 ianuarie 1994. Aceea era metoda, deschidea ziare, citea titluri cu voce tare, citea data, se uimea de fapte și de lipsa de memorie colectivă, își lansa stupefacția în aer și arunca ziarul într-o cutie. Peste 6 000 de elevi au luat nota zero la examenul de matematică de clasa a XII-a, 13 iulie 1996; Scheciul umoristic al lui Herman José primește un val de indignare din partea bisericii catolice, 20 aprilie 1996; Proteste pe Podul 25 de Abril contra scumpirii taxelor de autostradă, 20 iunie 1994, și n-a putut să-și stăpânească indignarea, Podul 25 de Abril?, cine-i spune așa podului? Poporul care e popor îi spune pod peste Tejo sau acum, că o să-l inaugureze pe ăla nou, poporul spune podul vechi; poporul care e popor, nu comuniștii; poporul adevărat are mai multă minte în vârful unui deget decât ziariștii ăștia cu toată dibăcia lor, se vând pe doi bani, ai văzut tu pe cineva vreodată să-i spună așa podului?

N-avea rost să-l contrazică, José își perfecționase o expresie vacantă. În plus, era încă încâlcit în nedumeriri, de ce îi trimisese Fritz romanul acela?, de ce în spaniolă? Hainele îi miroseau a fum de la casa din Rua de Macau, venise acolo direct după ce plătise datoria, ușurare infinită, mândrie pentru că nu se așezase să joace, măcar o partidă de poker, măcar două. Complexitatea acelei zile îl impresiona, Santa Apolónia, acasă, poștă, editură, Rua de Macau, acasă, acasă la Bartolomeu. În altă zi, excentricitatea bătrânului poate ar fi fost mai puțin surprinzătoare. Se putea ca José să fie încurcat și din cauza unei amintiri subterane, de printre gânduri, atacându-i ideile, neprevăzută; încerca s-o ignore, rachiu, refuza s-o admită, rachiu, dar câteodată insistența era prea mare, rachiu-rachiu-rachiu.

Absent, expediind ziare, Bartolomeu a deșirat un fir de voce, a spus că voia să angajeze o femeie care să aibă grijă de casă, tot tacâmul, bucătărie, curățenie, arhivarea publicațiilor periodice, știi pe cineva? José a renunțat să se mai mire de inexplicabil, de temeri și mistere, l-a interesat mai mult întrebarea care-i fusese pusă, da, știe pe cineva.

~

> *Dacă romanul acesta* [Toate numele] *ar putea fi înțeles ca un eseu despre existență — poate. Cred că toate romanele sunt așa, cred că scriem ca să aflăm ce înseamnă a trăi.*
>
> José Saramago, 1997

Își putea rezema coatele, masa aceea era o desfătare. Cu mâinile împreunate și coatele înfipte în blat, cămașa nu-i ajungea la încheieturile subțiri, mânecile sacoului îi coborau pe antebraț. Cum era de așteptat, Saramago ocupa centrul mesei, îl avea pe profesorul Eduardo Lourenço de o parte și pe editor de partea cealaltă. Microfonul funcționa, vocea profesorului, cântare suavă, era și ea

o alinare. Prezenta romanul *Toate numele*, citea de pe pagini scrise de mână, caligrafie sau pronunție în care încă se puteau recunoaște deceniile din Franța și copilăria din Beira. Saramago cobora privirea în pasajele în care profesorul îl elogia, se uita fix la mulțime în părțile de analiză, ocoluri improvizate pe marginea lecturii, paranteze.

Salonul Hotelului Altis era plin, mase populare și sector intelectual, în picioare sau pe sute de scaune, gâtul lungit; imagini reflectate pe dos pe pietrele strălucitoare ale pardoselii, distorsionate de marmura bej.

Mai devreme, la intrare, tot timpul însoțit, Saramago a înaintat prin detergentul și fumul de țigări din mochetă, s-a apropiat de rumoarea crescândă, mai animată cu fiecare treaptă pe care o cobora în pâlnia unui hol și apoi explodând de exuberanță în momentul în care a intrat în sală. Din acea clipă a fost înconjurat de un val de palme pe spate. În ciuda spaniolei pe care a împrăștiat-o în jur Pilar, Saramago a fost eliberat abia când au ajuns mai multe brațe, trăgând și împingând cu grijă, aveți răbdare. Ideologia dominantă nu se distingea numai prin îmbrăcăminte, atingerea aspră a țesăturii, dar și prin postură, se vedea că acel public luptase, etala o anumită rigiditate, zid de oțel.

Ca și cum ar fi căutat ceva, privirea lui Saramago survola zecile de rânduri din fața lui, atingea chipuri cunoscute și necunoscute, îi trecea în revistă pe cei rezemați de pereți. Exemplare din noul roman se zăreau presărate pe întreaga distanță a mulțimii, răsfoite de oameni cu ochelari lăsați pe vârful nasului. Era ca și cum un gând plutea printre trupuri, o idee în comun.

În gestiunea frazelor, în vehemența afirmațiilor, în durata pauzelor, profesorul a început să se apropie de finalul discursului. Suflarea celor prezenți s-a pregătit și, după ultimul cuvânt, aplauzele au demolat încăperea, au transformat-o într-o încăpere diferită. Saramago zâmbea din ochi și aplauda și el; palmele lui nu se distingeau în ropotul colectiv.

La momentul potrivit, ales, când gradația aplauzelor s-a domolit, descrescândă, cu câteva clipe înainte de a lua sfârșit,

Saramago s-a apropiat de urechea editorului și l-a întrebat, nu e aici și acel José? Editorul, încă aplaudând, zâmbet de ocazie, conștient de toate privirile, i-a răspuns cu altă întrebare, cine?

~

Liniște în noapte și în autobuz, cei câțiva pasageri nu vorbeau, nimeni nu observa cazna motorului, dar Lídia a tras cu coada ochiului spre cartea pe care o ținea José, *El Año de la Muerte de Ricardo Reis*. Și exact în aceeași clipă, brusc, o revelație instinctivă, José a realizat ce a spus abia după ce i-a ieșit pe gură, am fost în Lanzarote.

Vorbele acestea au fost centrul unui uragan, un unison cosmic, confluență a necesității și a simțului, Lídia s-a uitat direct la chipul lui José.

Recunoscătoare pentru coerență, pentru dovada infailibilă a cărții în spaniolă, pielea Lídiei s-a relaxat. Nopți dormite prost, izolare, doar cu copilul, bona, clientele, patronul minimagazinului de două-trei ori pe săptămână, pe neașteptate, atingând-o cu genunchiul, încolăcindu-și piciorul de al ei, cum vrei s-ajung la casa de marcat?, doar necunoscuții din autobuz, dimineața și seara, doar un telefon pe săptămână la vecina bunicii din Capul Verde, bunica încercând să nu-i dea motive de grijă, verii câteva secunde, triluri creole, soră.

Am fost în Lanzarote, n-am avut cum să te anunț. Înainte să scoată un cuvânt, Lídia a răsfoit cartea. Da, toate paginile scrise în spaniolă, Lídia voia să creadă. Uitându-se la José, săturându-și dorința stăpânită până atunci, a vorbit, în sfârșit, coborâm aici.

Lui José i-a fost greu să se adapteze la aceste cuvinte simple, i se părea prea mult, dar Lídia deja înainta pe culoarul autobuzului, nu putea s-o piardă din ochi, hipnotizat de eleganța acelui corp solid, picioare groase, brațe groase, femeie masivă.

Noaptea din nou, temperatură, umbre și iluminat public. Euforia lui José reușea să împace toate întrebările. Pe drumul acela

din Sacavém, în pantă, José trasa o insulă, poate ca Lanzarote, poate nu. Indiferent geografiei, și-a recăpătat rafinamentul forței. Ziua întreagă, în ciuda insistențelor, a băut doar apă de la robinet, trei pahare pline. Apoi, acea carte misterioasă, Fritz, Bartolomeu, Saramago, acea carte l-a salvat. Am fost în Lanzarote, genial.

Entuziasmul unuia aprindea entuziasmul celuilalt, exact ca flacăra, incendiu împreună. Poate de aceea Lídia nu s-a putut abține să-l întrebe de biografie. Nu e chiar o biografie, a răspuns José, e un text ficțional cu caracter biografic. Da, da, Lídia voia să știe dacă a avansat mult, nu s-a putut abține, dar n-a cerut să citească, învățase din refuzurile anterioare scuzele. Nu l-a mai rugat să-i citească o pagină sau un rând din biografie, din textul ficțional cu caracter etc.

La ușa blocului bonei, când Lídia a spus că se duce să ia copilul, José a aflat că are un copil. S-a obișnuit cu ideea în timp ce aștepta, cartea și caietul sub braț, mâinile în buzunare, privind în sus, căutând stele inexistente. Lídia s-a întors de mână cu cel mic, căruia nu i s-a părut straniu să-l vadă pe acel străin.

Ajunși în Quinta do Mocho, becuri atârnate de stâlpi înclinați, Lídia a lăsat copilul jos, s-a însuflețit la vederea unei umbre apropiindu-se. Băiatul a luat-o la fugă când l-a deslușit pe Domingos. La capătul acelei alergări, a primit răsplata de a fi luat pe sus, în joacă, Lídia a simulat proteste. José la început a zâmbit, dar, la trei pași, când noaptea i-a permis, l-a recunoscut pe paznicul african de pe Rua de Macau. Domingos l-a recunoscut pe José în aceeași clipă.

Gesturile Lídiei și ale copilului se petreceau în toiul unui subiect de care nu aveau habar. Cei doi bărbați se priveau pe dedesubtul acestor gesturi, disimulau aparențele. Domingos vorbea mult mai mult decât José, tăcut. Domingos hohotea în *i*, numai acea vocală, hohote ostentative și copilăroase pentru a-i face pe plac micuțului. José se uita doar, identificând imagini în memorie, Domingos spărgând vase, distrugând mobila, iar acolo, ca într-o

recreație, spunându-i Lili Lídiei, care-i răspundea cu mieunături de pisică.

În învălmășeală, la un moment dat băiețelul s-a îndepărtat alergând, mișcări necoordonate, Lídia s-a dus după el, pe jumătate alarmată, n-au trecut mai mult de trei-patru secunde. Cât a durat această clipire, chipul lui Domingos s-a schimbat, Satana. Printre dinți, i-a spus lui José că cecul era neacoperit. Și un vacarm i-a străbătut craniul lui José, un zumzet i-a umplut urechile. N-a fost nevoie să repete mesajul sau să-l lămurească, José a înțeles. La întoarcerea Lídiei și a copilului, Domingos a zâmbit, masca malefică s-a destrămat, a fost ca și cum n-ar fi existat niciodată.

José înghețase, oase de gheață, piele de gheață acoperită de o pulbere de gheață; și n-a mai putut să audă nimic, nici măcar îndelungile cuvinte de despărțire. Cu toate astea, cu simpatie insinuantă, Lídia l-a obligat să zâmbească înainte să-și reia drumul. În penumbră, în sunetul pașilor destrămând fire de nisip, José a însoțit-o mai departe pe Lídia și pe copilul ei. De-a lungul acelor metri, poate ea i-a povestit vreun episod din Capul Verde. Cu un gest discret, de la bună distanță, José a privit în urmă. Departe, în spate, Domingos era un turn, stătea în același loc, se uita fix.

11

A vrut să iasă din casă.

Înainte de ora zece, o noapte prost dormită, José stătea deja sprijinit de unul din zidurile bibliotecii din Olivais, Palácio do Contador-Mor. Timpul era purtat de sunete, uși de blocuri trântindu-se, fluxul orașului. Cât a așteptat, cerul și-a tot schimbat culoarea până s-a luminat incandescent, dimineață improbabilă, dar José n-a distins acea gradație, era închis într-o paranoia fără ferestre. Când simțea nevoia să ia o pauză de la angoasele lui, citea câteva pagini din *El Año de la Muerte de Ricardo Reis*, îi lipseau câteva cuvinte în spaniolă, dar i se părea că înțelege esențialul.

Treceau secunde, José ar fi putut s-o folosească pe oricare dintre ele și să pornească pe drumul către minimagazin. De câți pași avea nevoie ca să ajungă până acolo, o sută, mai mult, mai puțin?, încă un pic și făcea un pariu cu sine însuși. A mai învârtit de câteva ori ruleta, or fi mai mult de o sută, or fi mai puțini, dar s-a abținut, a preferat să insiste pe imaginație. Cu siguranță ar fi întâlnit-o pe Lídia zâmbind, adio minimagazin, încă bucuria de cu seară.

Întreaga dimineață păstra bucăți din seara de dinainte. José avea cea mai bună parte a pieptului ocupată de imagini nocturne, când au ajuns la ușa blocului, copilul atent la o umbră oarecare, întuneric care deschidea gropi negre în priviri. Fusese un moment de brize acide, țipete care traversau pereții, copii plângând în depărtare, traficul neîntrerupt de pe autostradă și, mai aproape, un greiere. Privirea Lídiei a crescut dezinteresată de blocul enorm, formă găurită acoperind cerul nopții, parter de cărămidă veche,

porecle și greșeli ortografice scrise cu bidineaua. S-a simțit clar pauza, respirau. Pielea de pe chipul Lídiei era atât de netedă, aduna strălucirea care lipsea din toate. Și n-au fost necesare cuvintele pentru acea întrebare intimă, urcăm amândoi?, a fost de ajuns felul în care Lídia și-a strâns buzele. Băiatul meu adoarme repede, atât a spus.

Dar José și-a schimbat ritmul respirației, i-a înlăturat moliciunea. Lídia și-a pierdut înțelegerea în fața acelei răsturnări de situație, scandal, aștepta motivul pentru acea lipsă de sensibilitate. Însă José avea o soluție; folosind premise clare și structurate, i-a vorbit despre oferta de lucru făcută de Bartolomeu. De pe la mijloc, încă de dinainte să enumere avantaje, un orar mai bun, generozitate salarială, muncă ușoară, Lídia începuse deja o celebrare nesperată, dansând cu copilul în brațe. La acea oră a serii, tulburat de vestea pe care o primise, cec fără acoperire, datorie, José a acceptat acele dovezi de bucurie fără să pună întrebări, balsam. Când s-au despărțit, n-a fost rost de prea multă conversație, Lídia se grăbea să urce să sărbătorească singură, José voia să plece de acolo fără să-l reîntâlnească pe Domingos, paznicul de pe Rua de Macau.

La ora zece fix, José a simțit mișcare la ușa bibliotecii și a revenit la experiența tactilă, la simțuri, și-a netezit hainele pe trup. Vocea i-a tremurat când a spus bună dimineața, angajatul bibliotecii nu i-a răspuns la gângăveală. Pașii lui José au răsunat în biblioteca pustie, mirosul orelor în care a fost închisă, noaptea scurgându-se în acele săli pline de cărți.

Și-a pus caietul pe colțul unei mese, departe de fereastră. Avea nevoie de cărți împotriva a tot ce îi cerea trupul în acel moment, cărți care să-i furnizeze gânduri, altă viață. Chiar și cu un editor necinstit, nedemn, faptul că se afla în acea sală era un sens, o încercare. În momente de slăbiciune, autocompătimire, și-a amintit de al doilea roman al său, înfrângerea sa, și-a închipuit o lume în care exista acea carte scrisă. Dar biblioteca avea suficiente enciclopedii și, după ce s-a plimbat pe la rafturi ca și cum ar fi mers pe bulevarde, José s-a întors îndestulat de bibliografie, volume în teanc.

S-a așezat, a deschis caietul să ia notițe și, înainte să scoată capacul pixului, a observat că fusese ziua lui Saramago săptămâna trecută, șaptezeci și cinci de ani. José a încercat să-și amintească acea zi, a căutat în memorie, dar a găsit doar o pată, Santa Apolónia.

~

(Caiet)

1922, 16 noiembrie — Se naște.
1924, 22 decembrie — Moare fratele lui.
1944 — Se căsătorește.
1947 — Se naște fiica lui.
1948 — Moare bunicul din partea mamei.
1964 — Moare tatăl lui.
1969, 29 iunie — Moare bunica din partea mamei.
1970 — Divorțează.
1970[12] — Se mută cu a doua soție.
1972 — Se naște nepoata lui.
1982 — Moare mama lui.
1984 — Se naște nepotul lui.
1986 — Încheie relația.
1986, 14 iunie — O cunoaște pe Pilar del Rio.

Fratele tău a început să meargă mai devreme decât tine[13], avea o dezinvoltură fără seamăn, chiar și în vorbire; când era deja foarte bolnav, aproape nici nu mai deschidea ochii, folosea expresii pe care tu nu le foloseai nici la șapte-opt ani, de două ori vârsta lui, pe care nici azi nu le folosești.

---

[12] Deși nu mă interesează bârfele, de căutat informații despre această suprapunere de date.

[13] De dezvoltat teza despre legitimitatea și pertinența literaturii comparate ca metodă de analiză și formă de cunoaștere, în contrast cu înclinația nocivă către comparația între persoane. De găsit o ocazie pentru a expune ideea asta.

Momentul acela exista sub o lumină slabă, obloanele ferestrelor deschise pentru a profita de sfârșitul înserării, flacăra lămpii de petrol încercând să ajungă la pereți îndepărtați, grinzi prea înalte, susținere pentru tavan. Aplecat peste masă, doisprezece ani, băiatul scria cu creionul în caiet, pagini cenușii, abătut ca octombrie. Cu spatele, mama avea mânecile suflecate, învârtea farfurii și tacâmuri într-o chiuvetă plină de apă. Nu vreau să ajungem să nu-i mai rostim numele, n-am vrut niciodată. Vocea mamei se auzea peste sunetele care veneau din alte case, bufnituri înfundate, trupuri opunându-se podelelor de lemn. Francisco, ținea să repete numele fratelui mort la mijlocul, începutul sau sfârșitul frazelor; era ca refrenul unui cântec; nu Chico, nu Chiquinho, nume potrivite unui copil de patru ani, o vârstă pe care o va avea pentru totdeauna, mai puțin în mintea mamei, care nu uita niciodată zilele de naștere, de moarte și de la încă vreo trei-patru ocazii anume, care își amintea la fiecare Crăciun cele patru Crăciunuri în care a avut acel fiu; nu Chico, nu Chiquinho, nume potrivite pentru un copil de patru ani, ci Francisco, nume potrivit pentru un defunct îngropat, portret de smalț pe mormânt.

~~Ai rămas pierdut într-un labirint, o enigmă de rezolvat, între pereți invizibili sau gânduri. Pierdut și în cuvintele acestea care te arată pentru câteva clipe, ești și nu ești, reflecție, miraj. Ești tu, înăuntrul meu, tăcut, vigilent, companie în unele ore imposibil de suportat singur, și acum în aceste rânduri, închis în acest caiet, sub linia cu care te apăr, frate.~~

1969 — Se înscrie în Partidul Comunist Portughez.

Fiecare primise o oră de sosire, fără întârzieri, ca să nu se intersecteze unii cu alții la intrarea în bloc sau pe acel trotuar nocturn. Apoi, ca să nu plece în același timp, fiecare va avea ora lui de pornire. Acea directivă însă era mai greu de respectat; în ciuda disciplinei militante, Portugalia nu e Elveția, Avenida de Berna nu

e Berna. Cineva organizase acele orare, probabil Macedo[14], ar fi bine să nu se menționeze nume. Toți tovarășii erau cunoscuți, loialitate mai mult decât garantată, zero turnători, zero virgulă zero, dar se temeau de urechi puse pe ascultat. Ar fi mai bine să nu se menționeze nume, însă câteodată mai erau scăpări. Teixeira pusese casa la dispoziție, scăpare, fără nume, un apartament de pe bulevardele noi, ar fi mai bine să nu se menționeze nici adrese, nu se știe cine-i poate urmări și Teixeira, ah, încă o scăpare, are parteneră și copii, care preferă să știe unde-și bea cafeaua, să-l aibă aproape, deși nu e prea casnic. Nici măcar partenera, modernă, dar înfuriată de anumite adultere bănuite nu-i dorește unghii smulse cu cleștele, țigări stinse de frunte și alte dezmierdări de-ale fasciștilor, acest cuvânt șoptit cu lehamite. Și iată motivele pentru care există o încăpere plină de bărbați obligați să vorbească în șoaptă, pentru copiii lui Tei, ah, cât pe-aci o scăpare, din pricina copiilor gazdei, care intră devreme la școală, Arminda[15] o să-i ducă, nu e nicio problemă dacă apare numele Arminda, tânără la locul ei din Castelo Branco sau din apropiere; și, bineînțeles, din pricina cuvintelor care nu se pot spune și care însă aici, în jurul acestei mese de pin, trebuie să fie spuse. Aceștia sunt intelectualii Partidului, cei din Lisabona, cel puțin, oameni cu mare potențial, făptuitori ai revoluției, cuvânt șoptit cu ochii lucind, constructorii marxism-leninismului și ai viitorului, concepte sinonime, unul trebuie șoptit, celălalt nu. În rest, fumători mândri, scrumiere care dau pe dinafară de țigări stinse prost, mâini care se ciocnesc când scutură scrumul, aer din ce în ce mai compact, fum aproape plumb, nici să nu te gândești să deschizi ferestrele. Ședința e animată, au ce discuta. Toți poartă pulovere pe gât, trei sau patru culori diferite, mai puțin Saramago, care e la sacou și cămașă.

---

[14] De căutat numele reale ale tovarășilor lui S în perioada asta. De văzut dacă pot fi numiți, dacă își dau acordul sau dacă menționarea lor le-ar putea aduce probleme în contextul actual. De făcut apel la înțelegere având în vedere natura hibridă a textului (fictiv/factual). Până atunci, de folosit nume inventate.

[15] Numele unei vecine din Bucelas. Adecvat.

1969 — Călătorește pentru prima oară în străinătate, Paris.[16]

~~A vrea e un verb independent de realitate, sinonim cu a-și imagina. Pot să ne imaginez pe noi bătrâni, tu tot capverdiană, eu nemaifiind așa, liniște în sfârșit. Pot să ne imaginez în aceeași încăpere, tăcere, cuvintele subînțelese, chipul tău pe dedesubtul altor trăsături, chipul meu. Dar imaginea asta e întreruptă de o voce care-mi vorbește de dinăuntru, spune: concentrează-te pe faptul că suntem aici, uită timpul. Spune: pot trece ani și ani în timp ce băgăm de seamă doar diminețile. Vocea asta folosește pluralul și, cu toate astea, există o linie care se întinde de la prima clipă în care ne-am atins, piele/piele, până la sfârșitul viitorului nostru. Ce-mi imaginez despre acel moment, tu și eu despărțiți din nou pentru totdeauna, e independent de realitate. A vrea e un verb care plutește în incertitudine, antonimul lui a ști.~~

Saramago cu soția și fiica la mare, începutul anilor '50, el în pantaloni scurți, ea îmbrăcată cu fustă și bluză, batic pe cap, copilul în costum de baie și cu pălărie de paie. Lăcătuș mecanic sau scriitor, Saramago e un om oarecare, slab și lungan, un necunoscut. Nimeni nu crede că știe cine e.[17]

~

Cât de simplă și logică pare o viață ordonată în puncte cronologice, cât de lipsită de neliniște; e atât de ușor să prevezi ce s-a întâmplat deja. Acea structură de ani, înlănțuire inevitabilă, îl ajuta pe José să-și suporte propria pedeapsă, o articula. Se curba peste

16 În același an, Marcello Caetano a vizitat coloniile, Neil Armstrong a pășit pe Lună.

17 Cărăm cu noi greutatea a ceea ce cred ceilalți că suntem. Ceilalți au avut acces la o parte din noi și și-au tras concluziile. De multe ori, ceilalți nu ne lasă să ne schimbăm pentru că nu sunt dispuși să schimbe felul în care ne văd, dacă ar face-o ar însemna să se schimbe ei înșiși. Biografiile sunt depozite pentru convingerile pe care le-au avut ceilalți despre noi. Imperfecțiunea acestei metode e evidentă.

acele cuvinte, încerca să ignore orice altceva, dar în aerul din sală se materializau imagini, pluteau ca fumul, erau reale, nu exista altă posibilitate decât să le accepte cu ochi mari.

Intra lume în acea sală de bibliotecă, unii analizau cotoare de cărți, studenții se așezau să șușotească. În altă zi, acele prezențe ar fi fost de ajuns să provoace o furtună de zgomot în capul lui José, să-i exaspereze ideile, dar în acel moment, privirea le străbătea, auzul nu le capta, erau oameni invizibili și muți, inexistenți. José și-a petrecut dimineața și după-amiaza în acei parametri de funcționare. Cronologia crea un model pentru univers, organiza, acea regulă era de o valoare enormă. De aceea José se obliga să transcrie note în caiet, se străduia. Corectitudinea caligrafică îl apăra de frică, o pată imprecisă, acoperită de defecte. Și preț de o oră, două ore, a reușit să scrie despre smocuri din viața lui Saramago, fire deșirate pe care le ciupea din acea lungă viață, nori de vată între două degete în clește. Și, ostenit, contempla din nou cronologia, sursele. De multe ori însă, cât mișca gâtul între enciclopedie și caiet, atenția îi fugea, de parcă prindea o fereastră deschisă, de parcă legăturile se rupeau și atenția aluneca în derivă printre amintiri, reale sau nu. Își petrecea mai mult timp în cugetări decât concentrat la cărți, dar acolo nu exista cronometru, nimeni n-a făcut acel calcul. Uneori, funcționarii bibliotecii veneau să-l spioneze, li se părea suspect. José s-a ridicat de două ori. A trebuit să bea apă și apoi a trebuit s-o vomite. În liniștea aproape absolută, o tuse în toaleta femeilor, José a reușit să vomite fără niciun sunet.

Împotriva fricii, vocalele bine desenate, piciorușul lui *a*, ca o mână de copil întinsă până la litera următoare sau, la sfârșit de cuvânt, desprinsă în aer, inocentă. Caligrafia de școală primară punându-i la dispoziție confortul unui timp în care nu existau amenințări, mama lui era altă femeie, zâmbea dintr-un preaplin de siguranță, îl ajuta pe José imediat ce venea de la școala din Bucelas, îi lua ghiozdanul din spate, înregimenta cărțile pe masa din bucătărie, temele erau prima responsabilitate. La șase ani, José voia să se joace, dar mama îi explica, în Germania sunt numai

elevi buni. Înăuntrul amintirilor, părea că acele după-amiezi erau întotdeauna primăvară, lumină temperată, mama și el aplecați peste blatul mesei; litere mari răsucite la capete, ca ramurile tinere ale viței care creșteau pe zidul din curte, verzi și întortocheate lângă ciorchini de struguri. Acum pot să mă duc să mă joc? Stai, și mama îi povestea din nou cum va fi ziua în care își vor face bagajele, în care vor pleca din Bucelas. Când o să vină tata să-i ia, n-o să vrea să fie mai nepregătit decât copiii nemți.

Amintirea aceasta infantilă îl durea, era o rană. Mai târziu, la alte vârste, mama cu urechea lipită de telefon în timp ce el vorbea cu tatăl, José și mama ca niște frați siamezi cu capetele lipite, receptorul strâns între ei. Apoi, mama plângându-se vecinelor, am auzit o voce de femeie în fundal, mi s-a părut că am auzit un bebeluș, sigur are o altă familie în Germania, sigur. Dar tatăl ajungea în august, mereu, în fiecare an, mama demonstrând că sunt pregătiți să-l însoțească în călătoria lui de întoarcere, mama strângând prin casă cu rigurozitate, dăruind hainele de vară vecinelor, am auzit că în Germania e foarte frig, dar tatăl își lua la revedere și pleca singur în Mercedes, mereu pleca singur într-unul din diferitele Mercedes-uri pe care le-a avut de-a lungul anilor. Și José dându-și silința să învețe germană, știind mai multe despre declinări decât profesoara, băieții de la școală strigându-l Neamțul, el luându-se la bătaie în repetate rânduri, dar tatăl plecând singur, mereu plecând singur.

Și, în fiecare seară, José cu mama, copil, adolescent, după cina luată împreună. La ora aceea de la bibliotecă, fără ceas, s-a gândit că mama lui e în Bucelas, poate pe drum spre sau dinspre biserică. Mai bine că nu știa de frica și grija care îl umpleau. Acea consolare l-a făcut pe José să se întoarcă la notițe, la rectitudinea cronologică, sprijin, încredere, far. Simțea că rațiunii lui îi lipsesc granițe; avea idei care, dintr-odată, se transformau în amintiri, nu înțelegea cum trecea de la unele la celelalte; în același mod, avea amintiri care îl expulzau.

Și-a dat seama atunci că, la drept vorbind, avea o întâlnire stabilită în cronologia lui Saramago. Întâlnirea aceea i se părea un viitor

prea îndepărtat, dar fiecare zi făcea parte din acea ruletă metrică. Știa că e nevoie să se întâlnească pentru a avansa cu cartea, dar care era graba lui Saramago? Poate voia să inspecteze mersul biografiei, poate era circumspect, cum spunea Raimundo, editorul pantomim. José a apucat *El Año de la Muerte de Ricardo Reis* ca să simtă greutatea cărții și a cuvintelor. Și care să fie intenția lui Fritz?, de ce cartea aceea? Bartolomeu nu avea dreptul să se ducă să-l caute la librăria lui Fritz sau, cu atât mai puțin, să-i deconspire proiectul cu biografia, un subiect personal. Frică și enervare, deodată, într-un avânt fatal, întrerupând o notiță în caiet, cronologia oprită la 22 februarie 1980. Și José și-a urmat un impuls de curaj și epuizare; dacă pică înainte de pagina 250, mă duc acasă și înfrunt fie ce o fi; dacă pică după, renunț și dispar. A închis ochii, a răsfoit cartea și a ales o pagină la întâmplare.

~

(Caiet)

~~Mi-e greu să cred că există în acest moment, lipsește semnificația. Râcâi timpul ăsta cu unghiile și, pe dedesubtul eroziunii, găsesc doar și mai multă eroziune. Caligrafia asta e incapabilă să te spună, aluneci printre fraze. Lichidă. Uite, literele numelui tău răspândite în cuvântul ăsta, dezordonate, sună aproape la fel. Mă uit în jur, un fel de moarte, timp sau vid, respir aer fără gust. Lumea dispare sub ea însăși și, cu toate astea, pe undeva ești tu, lichidă, lichidă, nu pot să-ți scriu numele.~~[18]

~~Nu cuvintele~~[19]~~, ci privirea e cea care se fărâmițează când atinge lumea. Ca o variație a orbirii, o defazare. Poate privirea se scurge pe suprafața lumii, nu pulbere, fluidă, vâscoasă. În orice caz,~~

[18] ~~Dacă aș reuși să scriu despre L, textul respectiv ar fi o descriere (biografie) sau ar face parte chiar din viață? (Ideea că textul acela s-ar transforma în viața L, că viața L ar fi acel text.)~~

[19] ~~Sau poate că sunt cuvintele, nu știu.~~

~~orbire, privire care nu cuprinde ce are dinainte, nu poate duce acel ceva până la conștiință. Privat de această informație, nu-mi rămâne decât să presupun și să mă tem. Înainte de cuvinte și de lume, este devastarea pe care o port pe dinăuntru, neputința, eu dislocat în piese care nu se potrivesc.~~

1944 — Scrie poezii.
1947 — Publică *Tărâmul păcatului.*
1948/1953 — Scrie nuvele.
Prima jumătate a anilor '50 — Scrie teatru.
1951 — Începe diferite romane care rămân neterminate[20].
5 ianuarie, 1953[21] — Termină de scris *Lucarna.*

Nu e esențial de aflat locul sau ziua cu exactitate [22]. Aceea n-a fost o clipă pe lume, a fost o întâmplare lăuntrică, loc mai puțin luminat, distanțe largi, spațiu în care plutesc conversații pe care le avea cu el însuși și care, puțin câte puțin, au format un dialog de ecouri care l-a condus până acolo, întrebare, răspuns, un pas, alt pas. Chiar și după constatarea absolută, sfârșitul îndoielilor, a continuat să vorbească cu sine însuși, cine te crezi?[23] Sau poate nu era chiar el cel care vorbea, poate primise acea severitate cu împrumut din alte vremuri, însă în acel moment, nu o putea separa de propria voce, decepția era prea mare.

A așteptat mult ziua în care a adunat paginile romanului, curate, corectate, revizuite până la ultimul fir de praf, și le-a băgat într-un plic special ales[24]. A ajuns la întâlnirea cu prietenul îna-

---

[20] Pe una din hârtiile lui din perioada aceasta, S a lăsat următoarea defulare: „Pentru ce scriu eu? Scriitor? Doar ca o ironie. Îmi lipsește totul pentru a fi scriitor".

[21] Aproape șase ani între publicarea primului roman și ziua în care l-a terminat de scris pe al doilea.

[22] De aflat cu exactitate locul în care era S și ziua.

[23] Întrebare foarte utilă.

[24] Al doilea roman terminat. În zilele bune, reușesc să-mi imaginez un vraf de foi imprimate, aproape pot să întind degetele și să ating acest miraj. Apoi, poate din lipsă de moderație, acea viziune se destramă. S-o forțez doare.

inte de ora stabilită, a pus la expeditor adresa lui completă, scris foarte lizibil, niciun pretext pentru a ispiti ghinionul. Pasat peste blatul unei mese de cafea, plicul a plecat din mâinile lui Saramago către mâinile prietenului și în următorul moment s-a simțit mai ușor, viața a urcat o treaptă. Primele săptămâni au fost rutină și raționalitate, nimic de menționat, editorul avea nevoie de timp să citească, se cuvenea o oarecare bunăvoință față de îndeletniciri complementare, poate alte lecturi. A trecut așa o lună și, imediat, încă jumătate de lună. Saramago a început să se îngrijoreze, dar n-a vrut să se enerveze, scriitor sâcâitor, un buric enorm, numai eu-eu-eu, necuviincios. Așa că a mai lăsat să treacă încă jumătate de lună și încă o săptămână.

N-avea contact direct cu editorul, acea însărcinare îi revenea prietenului, angajat la ziarul *Diário de Notícias*, făcându-i favoarea de a da romanul lui Saramago mai departe la Empresa Nacional de Publicidade. Romanul se numea *Lucarna*, asta dacă editorul nu voia să-i schimbe titlul. Ca să afle noutăți, Saramago trebuia să-l pună pe prietenul lui să se ocupe, să spere că acesta va da mesajul cui trebuie și că, după ce va primi răspuns, îl va aduce intact. A așteptat cât a putut, fiindcă voia să evite tot lanțul acesta de deranj, să-l constrângă pe prieten și, roată zimțată, pe editor, despre care avea referințe bune. Dar al doilea roman terminat, tânăr scriitor[25], limita lui a fost scurgerea a două luni și o săptămână. A stabilit o întâlnire cu prietenul și, stingherit, l-a rugat să afle despre soarta cărții, fără să vrea să pună nicio presiune, plin de iartă-mi nerăbdarea și de înțeleg perfect. La finalul întâlnirii, a insistat să plătească el cele două ceaiuri de coajă de lămâie.

Era un roman dedicat bunicului, numele lui complet menționat. Candoarea acestui omagiu îl făcea pe Saramago să devină sensibil, nodul pe care-l avea în gât îi îngreuna până și vocea gândurilor. Își amintea serile, caietele[26] și mașina de scris,

---

25 Ușoară ironizare.

26 Cu siguranță, diferite de acesta. Mai puține note de felul ăsta.

iarnă, vară, sâmbete întregi, duminici întregi; își amintea frazele scrise până le învăța pe dinafară, ordonate și reordonate, mai întâi subiectul sau mai întâi verbul ori mai întâi complementul direct, subiectul pasivei sau hotărând să-l scoată și hotărând să-l folosească din nou, sau găsindu-i un sinonim, alt sinonim și altul care să nu înceapă cu p, și altul care să nu se termine în an. Își amintea romanele pe care le-a lăsat neterminate, îndoielile care l-au făcut să întrerupă acele proiecte, îndelungile neliniști care, își imagina, erau manii de scriitor, capricii precum cele ale numelor acelora ale căror vieți se descriau în note de enciclopedie, anul nașterii și al morții, oameni elevați care păreau că nu pot să răcească sau care, dacă răceau, nu strănutau. Cine te crezi?[27] Saramago se simțea umilit de propria inocență.

Acele fantezii au fost învinse de tăcere opacă, o stâncă de tăcere. Și i-a lipsit forța, Saramago n-a avut argumente contra a ceea ce auzea de dinăuntru, cine te crezi? Personajele din *Lucarna*, transparențe pe care doar el le vedea, aveau să se dizolve în uitare, la fel ca acea idee la care renunța. În viață sunt multe lucruri pe care doar ți le imaginezi, nu e om să nu trebuiască să-și abandoneze iluzii[28], își repeta calmându-și apăsarea din piept, încercând s-o epuizeze. Și nu se știe din ce amintire sau invenție, a lui Saramago la treizeci de ani sau a acestui narator anonim, nu se știe de unde a apărut imaginea unui balon de copil, mâna deschizându-se și dând drumul firului, balonul urcând spre cer și, acolo sus, luat de vânt, din ce în ce mai departe, culoarea încă vizibilă, un mic punct, dar

[27] Și în perioada asta, pe hârtiile pe care le scria de mână și la mașină, S a lăsat următoarele cuvinte: „Eu sunt un simplu om, șovăielnic și ticălos, mortificat de viață și lașitate. N-am în mine nimic din ce îi face mari pe oameni. Poate (asta trebuie să fie) existența monstrului din mine..."

[28] Repet scuzele altora în fața acestei biografii în care, părând că scriu despre S, scriu despre mine, sau acel roman imposibil, idealizat doar, al doilea roman în care, scriind despre mine, m-aș dedica lumii întregi. „Nu e om să nu trebuiască să-și abandoneze iluzii" e o slabă scuză pentru a descalifica dorințe (numindu-le iluzii) și, pornind de la această justificare, pentru a le abandona pe toate. Ori, poate, dubla negație (nu, nu) sugerează o afirmație ascunsă. Prea confuz, de rescris.

durerea teribilă a întregului cer pusă la dispoziția lui, precum toată uitarea, toată abandonarea.

Astfel s-a despărțit Saramago de visul de a fi scriitor. Bucată de voce, de vârstă, acea carte în derivă în lume, luptând singură împotriva morții, furtună violentă. Și, brusc, un fel de pace. Îi rămânea exact acea zi, acea clipă pe lume, casa, vocea fetiței venind din cealaltă încăpere, pură.

1955 — Începe să traducă, peste șaizeci de cărți traduse până în anii '80.

I-au trebuit șapte ani lui Tolstoi să ajungă la glorioasa revoluție. Însă în ciuda aristocrației țariste, în ciuda faptului că era înainte de Uniunea Sovietică, acel roman îi aducea Rusia, un gust metalic de emancipare și progres, călătorie încântătoare. Saramago dădea pagini ca și cum ar fi dezvelit scene acoperite de cearșafuri, saloane populate de nume pe care îi plăcea să le pronunțe, Oblonski, Vronski. Refuza însă să accentueze ultima silabă, acel i final care îi era cerut de toate celelalte cuvinte din frază, galicism fonetic. Saramago traducea din franceză[29], nu știa rusă, dar se prefăcea că citește chirilice. Mai ales pentru că, pe lângă interpretare, mai era exprimarea, lucrul cu cuvintele, limba portugheză ieșindu-i din degete și din decizii. Câteodată folosea unele verbe pe care le învățase de la bunica. Foile bătute la mașină se adunau exact ca și cum el era cel care scria romanul de Tolstoi, și era.

1967/1968 — Critic literar.
1968 — Publică cronicile din ziarul *A Capital.*
1970 — Publică *Poemele posibile.*
1977 — Publică *Manual de pictură și caligrafie.*
1980, 22 februarie — Lansare *Ridicat de la*

[29] Oare de asta a tradus titlul Ana Karenine? Ce e cu acel „ine"?

~

A picat pagina 243. Așezat pe canapeaua lui de acasă, José încă ținea în mână romanul lui Saramago și caietul. Trecuse aproape o oră de când ajunsese, n-a aprins luminile, recunoștea forme în întuneric. Chipul Lídiei era una din aceste forme, modelată în acel început de noapte, tânără întunecime. Trebuia să o prezinte, să spere că Bartolomeu o va accepta și, cu toate astea, până și el știa atât de puțin. În acel moment, Lídia însemna prea multe întrebări, Quinta do Mocho, copilul, bucuria neobișnuită. Îndoielile acestea se împrăștiau în distanța penumbrei și timpul se dizolva în lipsa de lumină.

S-a auzit interfonul. Totul s-a întrerupt, întunecime, îndoieli și timp. José știa că n-are rost să se împotrivească sorții, oare va supraviețui? Mișcările lui au fost tone, macarale pe care le vedea de obicei în Santa Apolónia descărcând containere de pe navele din port, dar transparente, cu independență. A apăsat pe butonul care deschidea ușa electrică de la stradă și apoi a descuiat ușa casei, un tunet îi umplea auzul. S-a trezit din acea transă deslușind cuvintele lui Domingos, cu vocea lui normală, stai pe întuneric?, ține puțin, te rog. Și, fără să înțeleagă, José a rămas să țină de ușa blocului, arcurile i se împotriveau brațului. Domingos s-a întors în stradă, a coborât treptele și a ajuns la mașină, oprită pe banda întâi. În două drumuri, s-a întors încărcat cu piesele unui calculator, ecran, tastatură, cabluri și unitate centrală, le-a pus pe toate în mijlocul casei lui José, pe jos, și a plecat.

12

Angajații hotelului erau buimăciți în spatele recepției, primeau mai multe cereri în același timp. În uniforme care-și pierdeau rânduiala, alergau și se ciocneau unii de alții, se impacientau; își încrețeau frunțile, de parcă ar fi lucrat în ploaie. Era o dimineață cu trafic anormal, scriitorul Saramago era la etajul al doilea, camera 201, dădea interviuri, mare onoare pentru hotel. Cele patru silabe ale lui Saramago se distingeau în conversații, fie pentru că angajații voiau să se laude, fie pentru că trebuiau să se scuze. José stătea în fotoliul pe care i-l indicaseră, așteptați acolo. Toate erau puțin în întârziere, Portugalia.

Afară, Cais do Sodré reproducea forfota care stăpânea recepția hotelului sau viceversa, unul era oglinda celuilalt. Când a ieșit din taxi, José aproape s-a entuziasmat, și-a amintit de Lisabona. În acel sfârșit de noiembrie însorit, mașinile dădeau ture, unduiau pe formele pavajului, asfalt tăiat de șinele tramvaiului. Oamenii se repezeau în mijlocul acestui trafic, trebuiau să ajungă la gară sau să iasă din gară, își făceau curaj să urce pe Rua do Alecrim sau profitau de balans s-o coboare, veneau din Mercado da Ribeira cu brațele pline de flori sau înaintau într-acolo cu coșurile goale.

Dintr-un colț, la intrarea în Hotelul Bragança, José asista la tumultul acelei mașinării complicate. Când a ajuns înăuntru, s-a dus la fata care răsfoia paginile unui carnet și părea că face socoteli în minte. Ea l-a privit mirată, i-a arătat locul, așteptați acolo, și a fugit după un fotograf. Fumul de țigară răscolea aerul, unii

treceau încărcați cu trepiede, alții plecau mulțumiți de discuția cu Saramago, unii așteptau, ca José, dar mai nerăbdători.

Când a stabilit data cu Raimundo, se credea scăpat de datorie, ușurare adâncă, și, din acest motiv, n-a anticipat cu adevărat întâlnirea cu Saramago; când a aflat că cecul era neacoperit, a uitat de frivolități, a acceptat posibilitatea de a nu ajunge viu la viitorul lui; când Domingos i-a intrat în casă cu un calculator, n-a mai știut ce să creadă; și, în acel moment, se afla acolo.

Din când în când, i se părea o idee bună să țină caietul pe genunchi și romanul lui Saramago în fața ochilor, *El Año de la Muerte de Ricardo Reis*, citind sau prefăcându-se că citește câteva pagini. Într-una din aceste ocazii, cuvintele din carte s-au amestecat cu cele pe care le auzea, era Pilar care vorbea cu doi ziariști spanioli, toată lumea a tăcut din respect. José a recunoscut-o imediat, a asistat curios la îndelunga despărțire, strângeri de mână, *hasta luego*, *enhorabuena* etc. Probabil afișa încă acea expresie când, după plecarea ziariștilor, Pilar a recunoscut ediția pe care o ținea José în mână și, într-un șuvoi necontenit de vocale deschise, a început să vorbească spre el, s-a ridicat încurcat. Pilar era binedispusă, gesticula mult. În timpul monologului, poate din rațiuni de muzicalitate, de ritm, i-a cerut de mai multe ori încuviințarea lui José, care aproba din cap sau, timid, pronunța *sí*. Acele gesturi însă au fost cele care până la urmă l-au compromis. Pe neașteptate, Pilar i-a pus o întrebare directă, a așteptat răspuns și, după o pauză constrângătoare, când José a spus din nou *sí*, a fost clar că nu înțelege.

Cea care a salvat situația a fost fata cu carnetul, a dat o fugă din doi pași și l-a prezentat pe José, scriitorul care lucrează la biografia lui Saramago. Pilar l-a analizat cu atenție, privirea ei a devenit pătrunzătoare, nu-i era teamă de tăcere. Prudentă, vorbind către fată, fixându-l încă pe José, Pilar a anunțat că Saramago tocmai termină ultimul interviu programat înainte de prânz, îl va primi imediat după, și a plecat.

Așezat din nou, José a blestemat acel roman primit în dar, mâinile lui Fritz, mâinile lui Bartolomeu, mâinile lui. Atunci,

în culoarea acelei ruşini, şi-a amintit vag de întâlnirea pe care o avusese cu Fritz.

~

Vocea lui José era mai ascuţită în germană. Instinctul lui Fritz deslușea slăbiciunea şi, de aceea, când şi-a justificat darul, era o carte care stătea pe aici, şi-a dat seama că nu-l convinge pe José, dar s-a gândit că nu va fi confruntat. De partea cealaltă a unei linii invizibile, José a urmărit acelaşi raţionament. Justificarea lui Fritz nu l-a convins, însă cuvintele şi metodele necesare pentru a-l confrunta au refuzat să se materializeze, ceea ce i-a provocat o şi mai mare frustrare. Dar s-a simţit mai uşurat când a înţeles că Bartolomeu nu vorbise de biografie, prefera să amâne vestea pentru un viitor abstract, s-o depoziteze în agoniseala celor nespuse.

José ştia că *El Año de la Muerte de Ricardo Reis* nu putea fi o carte pe care Fritz s-o lase în derivă, neancorată, pe aici. Era meticulos când venea vorba de cărţile pe care le primea pe rafturi, criteriu pe care îi plăcea să-l dezbată şi cu care reuşea de fiecare dată să se impună în faţa lui José. Construia o argumentaţie de cuvinte compuse, referinţe de autori pe nedrept uitaţi şi termeni de filosofie germană fără echivalent de traducere în alte limbi.

Lui José i-au plăcut aceste idiosincrazii, le-a aplaudat cu vârful degetelor, până a venit cu primul lui roman, proaspăt publicat, dând pe-afară de mândrie. Cât a durat scrierea, dezbătuseră acel text în cadrul marilor concepte, postmodernismul, autoreferinţa, subtema colonialismului şi a postcolonialismului. Erau în perfectă sintonie teoretică, dar Fritz insista mereu că îl va citi numai după ce va fi publicat, refuza să afle detalii din intrigă sau despre personaje. Când José i l-a adus în sfârşit, curiozitate sau erupţie cutanată, Fritz a început prin a-i lăuda titlul, nici pe acela nu-l ştiuse de dinainte. Titlu neobişnuit pentru un roman, *ungewöhnlich* a fost adjectivul pe care l-a folosit pentru a-l caracteriza.

În acel răstimp, José aștepta numai adjective bune, dar săptămânile tot treceau. Venea la librărie entuziast și îl saluta pe prietenul Fritz, care nu menționa niciodată romanul. La douăzeci și șase de ani, José avea o imaginație extraordinară pentru a inventa motive ale acelei tăceri. Chiar și așa însă, după vreo două luni, o schimbare de anotimp, José a depășit o graniță ascunsă și l-a întrebat direct. Fritz l-a privit cu mare seriozitate, fără să se scuze, și i-a răspuns că încă nu-l terminase de citit. După o lună, cu multă greutate, José i-a pus aceeași întrebare și a primit același răspuns. După o altă lună, José i-a pus aceeași întrebare și a primit același răspuns.

Ca un arbore cu frunze perene și trunchi masiv, acel tabu s-a instalat. De-a lungul anilor, au găsit diferite forme de a conviețui cu el. Dacă vorbea cineva de roman în fața amândurora, de exemplu, Fritz se uita în altă parte, își găsea de lucru, murmura o melodie pe care o compunea pe loc și apoi revenea în conversație ca și cum n-ar fi auzit nimic.

Și de ce *El Año de la Muerte de Ricardo Reis*? Pentru că *Das Todesjahr des Ricardo Reis*. José nu știa că, înainte să se cunoască, Fritz citise cu înfrigurare acel roman. Era un tânăr cavaler de douăzeci și trei de ani, în cafenelele din Viena. Când s-a hotărât să vină la Lisabona, grăbit, obsedat, mama lui a încercat să-l țină cât a putut, a făcut apel la rațiune, apoi la șantaj emoțional și, din acel moment, a rămas doar la șantajul emoțional. Dar Fritz recitea romanul lui Saramago, găsea semnificații noi în paragrafe cunoscute și din pricina asta argumentele mamei lui se loveau de locuri deja ocupate. În acea perioadă, la librăria din Margaretenstraße, a comandat ediția originală, confruntarea cu traducerea putea fi o formă de a începe să învețe portugheza. După o lună și jumătate, a sosit *El Año de la Muerte de Ricardo Reis*, exemplarul pe care avea să i-l dăruiască lui José câțiva ani mai târziu. Și-a dat seama că nu e scris în portugheză abia după două săptămâni de la aterizarea în Lisabona.

Mama a căutat să se consoleze cu euforia fiului, cu explicația entuziastă că Saramago e scriitorul ideal pentru a relata povestea

familiei lor, transformând-o într-o carte sau măcar incluzând-o într-un capitol. În același timp, s-a gândit că Fritz se va plictisi la un moment dat, își amintea de mania lui pentru câte o jucărie pe care apoi o abandona. În ziua în care a murit, o doamnă în fața unui ceainic, acea amintire a făcut-o să zâmbească.

Atunci, ca și cum gestul s-ar fi explicat singur, convins, Fritz i-a oferit și ediția lui în germană. José s-a uitat la acel obiect uzat, vizibil citit și răscitit, și asta era pe acolo?, n-a apucat să-i pună întrebarea. Dezinteresat să continue discuția despre cartea lui Saramago, Fritz i-a vorbit despre călătorie și astfel i-a prezentat cel din urmă motiv pentru acele daruri, a terminat subiectul, va trebui să închid librăria pentru două săptămâni, când mi-am luat eu liber ultima dată? José l-a ascultat povestindu-i cum trebuie să se ducă în Goa să rezolve treburi de familie și a adăugat comentarii care ar fi putut fi făcute de orice alt austriac, era prima oară când făcea asemenea expediție. N-a vorbit despre tatăl lui, nu-i vorbise niciodată despre tatăl lui, José nu știa nimic despre tatăl lui Fritz.

La ora aceea însă, José se simțea deja nelalocul lui, storcea coșuri imaginare cu unghiile de la mâna dreaptă. Și-a dat seama că e aproape de Rua de Macau. A renunțat să asculte cuvintele lui Fritz, zgomot și atât, și a început să-și deseneze un traseu în minte, Rua de Angola, la dreapta pe Rua de Moçambique, stânga în Praça Novas Nações, dreapta pe Rua de Cabo Verde, tăia pe Rua de Timor la dreapta și cobora până la Rua de Macau. Dar nu putea, normal, avea încă datoria, în ciuda calculatorului misterios, în ciuda faptului că avea un plan ca s-o plătească. Acea forță din minte era vijelia care îi împingea corpul, dar știa că nu poate nici măcar să calce în Bairro das Colónias. Atunci a scurtat discuția, dar te întorci, nu? S-au despărțit cu o strângere de mână, pe curând.

În taxi, José insista în continuare, Rua de Macau; dacă pierdea un val de noroc ieșit din comun, poate irepetabil, dacă și-ar face apariția acolo?, doar n-o să-l lovească în fața celorlalți jucători, chipul patronului casei, simpatic, și dacă ar cere un nou împrumut?, dacă paria și înmulțea cu o mie ce avea în buzunar?, datoria plătită

și nu numai. Între timp, taximetristul pornise radioul, o emisiune cu dedicații, prezentatorul a primit un telefon de la Bartolomeu de Gusmão, ne sună din Lisabona, un cântec pe care José nu-l știa, inimă nu știu cum, i-l dedică iubitei lui. Surpriza l-a dezmeticit, l-a șocat. Și, dintr-odată, și-a amintit de unele purtări ciudate de-ale lui Bartolomeu, inexplicabila dorință de curățenie, și-a amintit de dimineața în care i-a prezentat-o pe Lídia, s-a hotărât să se ducă în Encarnação.

~

Depășiseră primul moment, ochii atingând trăsăturile, adaptarea proiecției de la idealul imaginat la defectele tangibilului. Își auzeau unul altuia vocea și trăgeau concluzii, Bartolomeu își ascuțea auzul ca să evalueze pronunția, Lídia alegea cu grijă vocabularul pe care îl folosea. Între cei doi, José se enerva la cele mai mici neînțelegeri. Fără legătură, în căutare de idei, Bartolomeu a adus vorba de *gindungo*, îți place? Lídia s-a mirat, n-am mai auzit, ce e? *Gindungo*, a repetat Bartolomeu, ardeii iuți din Angola, și, pierzându-și răbdarea, a hotărât să fie direct, de unde ești? Lídia i-a răspuns că din Sacavém, dar știe cartierele Olivais și Encarnação, e obișnuită să lucreze în zonă. Bine, dar de unde ești? a întrebat-o Bartolomeu zâmbind. Lídia i-a răspuns că din Quinta do Mocho. Bine, dar de unde ești de fapt și de drept? Lídiei i-a luat un timp până să înțeleagă că răspunsul pe care îl caută bătrânul e Capul Verde.

Înainte să le arate casa, Bartolomeu s-a scuzat și a ieșit, luându-l de braț pe José. S-au oprit în hol, lângă dulapul încuiat. A aruncat o privire peste umărul lui José și, fără să-și poată controla volumul, aproape surd, timpane fleșcăite, i-a spus ieșindu-și din fire, nu mi-ai zis că e neagră. José a dat din umeri, a îndoit un colț de buză, nu era de așteptat să și răspundă. Ești sigur că e de încredere?, după o secundă a repetat întrebarea, ești sigur?, și i-a întors spatele, abandonându-l pe hol.

În camera de zi, cățeaua era în picioare, la un metru de Lídia, fixând-o cu uimire, fără reacție. Bartolomeu s-a întrecut în zâmbete, a spus tot ce știa despre Capul Verde, *cachupa*, Cesária Évora, voi erați vechilii din vremurile coloniale, am cunoscut un capverdian în Angola, îl chema Arménio, își dădea salariul pe prostii, dar om bun. Lídia îl asculta fără niciun efort de simpatie.

Când Bartolomeu a început să se îndepărteze, pornind să arate casa și să explice ce e de făcut, José și Lídia l-au urmat. Prin expresia feței, José a întrebat-o ce se întâmplă, a primit un cot discret, nu era momentul să stea la discuții. Rostind cuvinte mute în aer, mimica buzelor, José a întrebat-o dacă a auzit dialogul de pe hol, ea a răspuns din cap că da.

~

Ordinea alfabetică garanta dezordinea cromatică a cotoarelor, culorile se întunecau cu o viteză constantă. Se însera mai devreme în librărie decât afară, pe cer. Umbra creștea începând din interiorul cărților, ceață de intrigi care nu făceau decât să se supună, mister obscur de personaje sau forme. Mai era și recenta absență a lui José, spațiul pe care îl ocupase, urma vocii lui. Fritz cântărea aceste concepte fără măcar să le numească, nici pentru sine însuși. Mai concretă era singurătatea, singurul din librărie, singur în Lisabona, în Portugalia, singur pe lume după moartea mamei lui.

Reflecție sau proiecție, chipul mamei nu cerea autorizație, se impunea, întins peste cotoarele cărților, în colțurile întunecate. Uneori, lui Fritz îi era greu să se miște sub acea privire, dar nu-i cunoștea toată povestea, o intuia doar, a primit-o incompletă. Mama îi selectase ce i-a povestit la fel cum i-a ales întotdeauna cele mai bune bucăți de *vindaloo* de pui, fără piele și fără oase.

Știa că mama nu uitase niciodată chinul prin care trecuse, abandonată de portughezi în 1961 și aruncată cu familie cu tot într-o călătorie sordidă în Mozambic, o țară cu totul sordidă. Nici nu-ți imaginezi ce norocos ești, îi repeta fiului încă din leagăn.

Când voia să-l sperie, îi povestea peripeţii din călătoria dintre Nova Goa şi Lourenço Marques. Inventa acele episoade pe loc, prefera să nu-şi amintească cu adevărat anii din Goa, copilăria, şi anii din Mozambic, adolescenţa până la căsătorie. Părinţii nu au obligat-o să se mărite, doar i-au sugerat. Ea a luat decizia, convinsă de promisiunea că se vor muta în Europa, garantată de socru.

Vizionar, îndestulat şi de cuvânt, socrul a aterizat în Viena şase săptămâni după nuntă, însoţit de fiul lui, de noră şi de cenuşa soţiei. Despre soţ, mama lui Fritz nu ştia prea multe, încă nu se uitase prea bine la el, corp transpirat care o căuta în fiecare noapte. Despre socru, ştia mult mai multe, îşi petrecea cinele ascultând povestiri în limba din Goa, *concani*, înghiţituri pe care uita să le îmbuce. După doi ani petrecuţi în acea armonie, deja gravidă cu Fritz, sufletul socrului i-a cedat locul sufletului nepotului. Câteva luni mai târziu, într-un final, soţul s-a făcut auzit şi a hotărât că se vor întoarce în Goa.

Deşi modernă, aproape europeană, fără semn vopsit pe frunte, mama lui Fritz n-avea glas de răzvrătire în faţa soţului. După ce şi-a făcut griji, i-a explicat că nu-i era cu putinţă să călătorească în acel moment, cât pe-aci să nască, avea nevoie de odihnă şi sedentarism. Avea să i se alăture mai târziu, cât de repede posibil, nu era momentul să se întoarcă în Nova Goa sau Panjim, indiferent cum voiau să-i spună. Soţului i s-a părut foarte rezonabilă propunerea, era cu totul de înţeles.

Fritz n-a aflat niciodată de intriga aceasta, n-avea de unde. Mama îi dădea de înţeles că pe tatăl lui nu-l interesează, că nu-i vrea prin preajmă; prefera să fie pe un continent îndepărtat pe care-l caracteriza cu adjective respingătoare, decât să fie acolo, să rontăie *Vanillekipferl* cu ei. Copil sau adolescent, Fritz asculta despre această situaţie şi se întrista, îi era greu să înghită aluatul deja mestecat al cornuleţelor cu vanilie. În trecut, mama ardea telegramele pe care le primea, înainte sau după ce trimitea o corespondenţă plină de imaginaţie, descriind situaţia clinică din cauza căreia nu putea să călătorească, cerând bani.

Poate o parte din gustul pe care Fritz îl demonstrase dintotdeauna pentru literatură venea din acea creativitate, moștenire de scuze cu înfloriturі, neadevăruri. Sau poate literatura era o scăpare, cum a fost Lisabona, locuri în care reușise să fugă, deși îl dăduse drept justificare pe Saramago.

Melancolia care stăpânea acea înserare era un amestec din ceva ce Fritz știa deja și ceva ce era pe dedesubt, subliminal, subconștient. În ziua în care, în timpul unei sesiuni de autografe, a reușit să-i propună lui Saramago să scrie despre familia lui, Fritz a primit un refuz instantaneu. Și a răsuflat mai bine din acel moment, ușurat, deși se arătase jignit, deși tăiase legăturile cu orice referire la acel scriitor, nu-i plăcea nici măcar să-l menționeze, a asimilat episodul ca pe o traumă, o umilire. La drept vorbind, adevărul adevărat era că Saramago îi spusese doar că nu ar scrie despre tema aceea la cerere, din compromis, nu i-a prezentat un refuz categoric.

La acea vreme, pe Fritz nu-l interesau rigorile formulărilor. S-a decis să deschidă o librărie și să se stabilească în oraș, a găsit argumente bune, a reușit să contrarieze resentimentul împietrit pe care mama lui îl alimenta din 1961, dezertori lași. Și astfel, cu trecerea anilor, povestea lui se lega de povestea ei, și viceversa, două istorii care se potriveau una într-alta, dar care nu corespundeau realității. Inhibați de vină, de teama de a-l privi în față pe celălalt de sub acea povară, Fritz nu s-a întors la Viena și mama lui n-a vizitat niciodată Lisabona, și nici nu o va vizita.

Librărie, întuneric, era deja noapte, cine trecea pe stradă se uita înăuntru fără să înțeleagă de ce sunt ușile deschise. Fritz nu știa ce aveau să-i aducă următoarele săptămâni, tatăl lui și Goa erau două teritorii de aceeași mărime, se măsurau în frică, un fel de moarte, încercase dintotdeauna să le ignore, dar reapăreau mereu la suprafață. Acum, Fritz se va confrunta cu ele.

~

Din bucătărie, Lídia a auzit poarta curții închizându-se, tânguirea balamalelor neunse, bufnitura seacă a fierului lovindu-se. José se îndepărta pas cu pas, traversa dimineața. Așa își începea munca, orele și zilele în acea casă. Lídia putea să discearnă viitorul care se deschidea în fața ei, îl judeca după mostra acelor momente. Cățeaua o privea încremenită în continuare, botul ridicat, fără gât, cilindrică, aștepta desfășurarea acelei enigme.

Lumina se căznea să pătrundă prin geamurile îmbâcsite, căptușite cu o peliculă cristalizată, va fi nevoie să le frece cu substanțe chimice abrazive ca să recupereze transparența. Acolo unde nu erau îmbrăcați în faianță, pereții adunaseră murdăria corpurilor care îi atinseseră, nori întunecați care pluteau, abstracții. Pe suprafețele de faianță albă, rosturile erau dungi negre de mucegai. În câteva puncte din bucătărie, pe sub pânze de păianjen, se aflau obiecte menite să înfrumusețeze; printre ele, un serviciu de ceai neatins de ani de zile, acoperit de un strat păstos, umezeală ancestrală, praf adunat fir cu fir, timp de săptămâni, luni, ani. În scurgător, maldărul de vase, pahare și tacâmuri pe care le folosea Bartolomeu și pe care le trecea doar prin apă strălucea de grăsime.

Ușa de sub chiuvetă era greu de deschis, oxidare, acolo Lídia a găsit o sticlă veche de detergent. Marca nici nu mai exista, Lídia cunoștea toate mărcile de detergent, lăsase serviciul de la minimagazin de mai puțin de o săptămână. Mult s-a mai mirat patronul minimagazinului, neghiob, când a primit vestea, nu-i venea să creadă, ce jignire. Pentru o clipă, părea că mai are puțin și face tromboză, Lídia s-a desfătat cu fiecare nuanță a acelui episod. Ca și cum s-ar fi înecat în imposibil, bărbatul a încercat să depășească situația bâlbâindu-se. În acest timp, în ritm fluid, Lídia și-a descheiat halatul și i-a predat cheia. *Nu poți să pleci așa* a fost fraza cea mai completă pe care a folosit-o patronul minimagazinului. Nu?, exact așa a plecat Lídia, disprețuind plata pentru trei zile, început de decembrie, scârbă de om.

Frecând vase care păreau să transpire grăsime, de parcă fusese înghițită în porii de porțelan, Lídia și-a amintit de bărbatul mătușii

ei, din Cidade da Praia. Când nu s-a mai mulțumit doar s-o spioneze, a găsit o cale să-i respire în ureche, burta lui înfiptă în zona ei lombară. Amintirile acelea vagi, estompate de trecut o făceau pe Lídia să-și încleștеze dinții, să-și strângă buzele. Și apoi, mătușa care n-o credea, făcând-o ușuratică, acuzând-o că i-a provocat soțul. Rapid, Lídia accelerând viteza timpului. Și plecând de acasă aproape fără nimic, tot ce avea, cartea de Saramago, câteva haine, punga de plastic plină pe care a folosit-o drept pernă zile și nopți fără sfârșit, timpul pe care l-a petrecut la coada de la ambasada Portugaliei.

Cum nu era o figură necunoscută, vizitatoare fervентă a bibliotecii, s-a dus la rând, și-a înscris numele pe listă și a așteptat. Dormea pe cutii turtite de carton, printre oameni care așteptau și ei pe dinafara zidului ambasadei, care dormeau lângă ea, trotuar pietruit cu bazalt. Când ajungea în capul listei, își vindea locul și se întorcea la coadă. Din banii aceia mânca, biscuiți, scovergi, murenă prăjită, înghețată de baobab câteodată, și din banii aceia punea la păstrare. Își făcea nevoile într-un colț din Bairro do Brasil, în spatele unui butoi, își schimba tampoanele, pipi la peretele de cărămidă, caca pe ziar dacă din întâmplare apărea vreo pagină târâtă de vânt.

Nu era o viață rea, s-a obișnuit. Veneau oameni de prin toate insulele la coada aceea, până și din Santo Antão, până și din Porto Novo, până și nepoata lui Nha Carlota de Jojô, Licinha, care a fost colega de abecedar a Lídiei, Lili, au învățat să citească împreună. Erau oameni care își petreceau ore în șir vorbind despre Portugalia, acolo se duceau, toată lumea știa ce se găsește în Portugalia, scări rulante, semafoare, dar Lídia era singura care știa de Saramago, cine?

Acele discuții îndulcite, speranță de emigranți, au molipsit-o pe Lídia. Nu putea rămâne pentru totdeauna în ciclul acela, început de coadă, sfârșit de coadă, nume trecând încetul cu încetul, oră după oră, sfârșit de coadă, început de coadă. De aceea, când pusese destul deoparte, când cunoștea deja destulă lume emigrată în

Portugalia, aproape după trei ani de când ajunsese acolo, douăzeci de ani împliniți, și-a cumpărat haine prezentabile de la croitorii guineeni din Mercado de Sucupira, și-a obținut pașaportul și viza, birocrație simplă pe care o știa pe dinafară.

Și iat-o, Encarnação, bucătăria lui Bartolomeu, dinții furculițelor aveau o crustă antică de resturi de mâncare, trebuia s-o răcâie cu unghiile.

~

De-a lungul culoarului, liniște amortizată de mochetă, metri de uși de-o parte și de alta, José a auzit protestul lui Saramago, de ce nu m-a anunțat nimeni că a ajuns deja? Chiar înainte de a intra pe singura ușă deschisă, José s-a intersectat cu un băiat, poate angajat al editurii, care ieșea cu capul plecat, dojenit. Cu inima bătându-i în gâtlej, José a trecut pragul, se poate?

Amenajarea camerei de hotel fusese modificată pentru a găzdui acea zi de interviuri. Nu avea pat, nu avea noptiere, avea sisteme asamblate de lumini fotografice, umbreluțe argintii de astronaut.

Saramago stătea așezat, așa a rămas. Aparent, sosirea lui José nu i-a redus nemulțumirea. La urma urmei, poate nu se referea la el, s-a gândit tânărul biograf, reclamația făcută despre lipsa anunțului nu putea fi despre el. Ideea aceasta i-a adus o oarecare pace lui José, aerul a intrat mai puțin comprimat pe lângă inima care-i bătea în gâtlej. În prezența lui Saramago, a doua oară, fără să socotească episodul neplăcut de la târgul de carte, José avea percepția timpului ireversibil, cuvintele tatuate în aer, gesturile modelând invizibilul, conștiința fragilității, a mortalității, a zadarnicelor iluzii.

Saramago îl analiza, acum știa și mai multe despre José. Adăugase încă de prima dată destul de multe cunoștințe, întreg secretul, dar acolo, în acel acum, știa și mai multe. Avantajul acesta îi aducea o relaxare aparte, pe care n-ar fi putut s-o dobândească

altfel. Văzând atâta inocență, îi era greu să-și abțină o privire de prădător. Însă același avantaj îi impunea și o anumită apăsare, urgența de a spune ce știe, nevoia de a-l avertiza pe José, de a-l salva, orb pe marginea prăpastiei.

Cu caietul deschis pe masă, José a evitat să ridice ochii. Simțea privirea lui Saramago, dar nu distingea diferența, i se părea că e același fel de scrutare ca la prima întâlnire. Astfel, cu îndrăzneală, a riscat câteva întrebări. Din ton, lăsa să se înțeleagă clar că Saramago răspunde doar dacă vrea, cum vrea. Cais do Sodré era filtrat prin perdele și decembrie era filtrat prin perdele, la rândul lui. Obosit de interviurile de peste dimineață, Saramago a vrut să vorbească despre Azinhaga, i s-a părut că puritatea acelui trecut putea să fie de folos biografiei și construcției personale a lui José, echilibrului lui. Străin de asemenea intenții, elev cuminte, José lua notițe, nu deranja ora.

În timpul monologului, Saramago s-a uitat de două ori la ceasul de la mână, poate n-a fost o întâmplare, avea motive fizice și sufletești. A doua oară, imprudent și cu moralul ridicat, toate temerile îmblânzite, puls la nivel normal, José a spus că pot încheia. Nu lua José hotărârile, dar Saramago a fost de acord cu sugestia.

Însă, din senin, înainte de a face orice mișcare, cu coatele în aceeași poziție, aceeași expresie pe chip, Saramago mai avea ceva de spus, a ales o altă voce, n-ai mai băut, nu? José s-a ridicat brusc, electrocutat, întrebarea părea să fi ieșit dintr-un interogatoriu făcut de propria lui vină, de propria sa disperare. Și de jucat, ai mai jucat? În alertă maximă, în mijlocul unui incendiu, luptând să se salveze, totul sau nimic, José nu și-a pus întrebări, nu s-a mirat că Saramago îl interoghează despre acel subiect privat de care n-avea de unde să știe. Cu buzele lipite, José a murmurat ceva pe nas, un fel de răspuns. Ești sigur?, Saramago nu s-a putut abține să pună și acea întrebare și, fără să ceară răspuns, încheind discuția, s-a ridicat, ore în șir în acel fotoliu. A ieșit pe ușa deschisă, după ce l-a așteptat politicos pe José, care își strângea caietul, care se grăbea, foarte nervos.

Au mers împreună până la lift, s-au invitat unul pe celălalt, Saramago a intrat primul. Închiși în doi metri pătrați și cubi, au început să coboare, dar, după câteva clipe, liftul a sughițat, i-a zdruncinat și s-a oprit. José s-a aruncat spre ușă, care nu s-a deschis, a lovit cu palmele, și-a pierdut rușinea și a strigat, ajutor. Vocea lui Saramago, delicatețe, l-a adus pe José înapoi la formalitate. Se auzeau oameni de cealaltă parte a ușii de sus, jumătate de ușă, întrebau dacă e totul în regulă. Deși Saramago îi asigura că da, acele voci se alarmau, făceau apel repetat la calm. José transpira, picături mari de sudoare i se rostogoleau pe frunte și pe sub cămașă. De la un moment dat, respirație controlată, s-a simțit tăcerea între cei doi. În acest răstimp, aproape în șoaptă, Saramago s-a hotărât să vorbească, a ales o secundă anume. Știi, ți-am citit romanul.

Ochii lui José au explodat în panică. Un jet de vomă i-a ajuns în gură, dar l-a oprit și l-a înghițit.

13

Centrul lumii era paharul mic cu picior de pe masă, Bartolomeu și José îl priveau foarte serioși. Bătrânul ținea sticla de vin de Porto cu mâna dreaptă, unghiuri perfecte între sticlă, braț și blatul mesei. Nu mai exista alt sunet în Encarnação ori în întreaga Lisabonă decât gâlgâitul vinului umplând paharul.

Solemn, ca și cum gestul ar fi fost prevestit de la începutul timpurilor, Bartolomeu a ridicat paharul, José l-a urmat cu privirea. Se scurgea o mantie de melasă pe interiorul pereților de sticlă, parfumul de alcool dulce se așternea peste aerul proaspăt din camera de zi. După trei zile de curățenie, casa avea deja alt miros. Mai întâi și-a îndreptat buza de sus către marginea paharului, gustând o lacrimă de vin de Porto, alinare, apoi Bartolomeu a reluat discursul, a repetat tot ce spusese înainte.

În valuri, plin de certitudine, afirma că butonii erau puși bine în zaharniță; dar, o clipă mai târziu, se deslușea o ezitare neasumată în privire, oare chiar erau? Și își înmuia țuguiul buzelor în vinul de Porto, insista, erau pentru tine, butonii erau pentru tine. José înghițea în sec, evalua culoarea vinului, tulbure în lumina electrică.

Tocmai întors de la librăria lui Fritz, suspicios, José s-a potolit în șuvoiul pe care i-l pregătise Bartolomeu, butonii, butonii, butonii. Potolirea s-a încheiat cu hipnoza cupei de vin de Porto, îl privea, îl mirosea, și-l imagina atingându-i diferite părți ale limbii, scufundându-i-o, încălzindu-i-o încet, eliberând vapori în cerul gurii. Astfel, a uitat să întrebe sau, cel puțin, să ducă discuția în direcția curiozității lui, relația de amor dezvăluită la emisiunea cu

muzică la cerere, dedicația romantică, trecuse mai puțin de o oră, radioul din taxi.

Au fost cu mine în Angola și s-au întors, au plecat cu mine în prima călătorie, douăsprezece zile pe pachebot, au stat cu mine douăzeci de ani în țara aia, sfârșitul anilor '50, tot deceniul anilor '60, aproape jumătate din '70, ceva mai puțin. Și în Portugalia, îți imaginezi câtă nevoie de bani aveam când m-am întors? și mereu am păstrat butonii ăia, amintire de la nașul meu, am apucat să ți-i arăt?, îți amintești de ei?, pietre babane, smaralde cum nu mai găsești, de un verde-verde care ți se băga până în fundul ochilor, piatră masivă, verde masiv. Mă doare, erau pentru tine, butonii ăia erau pentru tine, dar ce mă doare mai mult e când mă gândesc la nașul meu, nu stătea la fotografii, nu e nicio fotografie cu el, mustăți mari ceruite la vârfuri, ascuțite, numai butonii îmi mai rămăseseră să-mi amintesc de el, dar acum nu mai sunt.

Lamentările acestea erau ca o melodie, José s-a uitat cum dispare ultima picătură de vin de Porto, n-a atins buzele, Bartolomeu a dat-o direct pe gât. Și a pus piciorul paharului pe masă, revoltat împotriva destinului. După ce a așteptat soluții care n-au apărut, a înclinat iar gâtul sticlei, doar de-un deget. José a cântărit fiecare detaliu al acelei situații.

Am mai auzit eu de Quinta do Mocho, știu bine, și toată lumea a auzit de oamenii ăia din Capul Verde, e lucru știut. Și a rămas cu ochii mari spre José. Butonii erau puși bine în zaharniță, probabil i-a găsit, la ce să te aștepți? José trebuia să spună ceva, nu putea să tot dea din cap și atât, o să vorbesc cu ea, o să mă duc eu să vorbesc cu ea. Și s-a dus. A durat câteva zile, a avut și întâlnirea cu Saramago la Hotel Bragança înainte, dar imediat după aceea s-a dus să vorbească cu ea.

~

Sfârșitul dimineții mirosea a sevă; era de la foile de varză, groase, tăiate fâșii la mașina de aluminiu pe care Lídia a fixat-o pe

masă și a dat la manivelă, a împins o căpățână de varză în lame. Cartofii erau aproape fierți, urma să-i zdrobească în curând; foile de varză așteptau să intre în cratița de aluminiu.

Capul Verde, *caldo verde*, Lídia n-a râs la jocul de cuvinte al lui Bartolomeu, a râs el de unul singur, n-a avut nevoie de ajutor. A întrebat-o dacă știe să gătească acel fel tradițional portughez, *caldo verde* și, când se pregătea să-i explice, Lídia era deja înapoi în bucătărie, îmbufnată. Da, știa să facă un *caldo verde*, n-avea nevoie de lecții de la moși fățarnici.

Nu se mai putea uita la Bartolomeu fără să o macine șocul spuselor lui José, în fața blocului, băiatul ghemuit la înălțimea gleznelor, jucându-se cu pietricele. Butoni? ce bumbăceală zdravănă i-ar fi tras ea bătrânului, nenorocitul. I-au trebuit câteva minute să se calmeze, nările deschise, conducte de aer gros intrând și ieșind.

S-a mirat când a deslușit acel chip în umbră, decembrie. Apropiindu-se, a crezut că poate José s-a întors să recupereze ocazia pierdută, exact din acel loc de data trecută, ea invitându-l să urce, el schimbând subiectul. A observat caietul, dar nu l-a întrebat pe José despre mersul biografiei, a ascultat fără curiozitate explicația despre ediția germană pe care o mai avea în mână, romanul lui Saramago. De vreo două-trei ori, José a insistat să-i pronunțe titlul, *Das Todesjahr des Ricardo Reis*, îi făcea plăcere. Lídia era mai interesată să știe în ce stadiu se află ei, nu mai puseseră mâna unul pe celălalt de la călătoria în Lanzarote, de la reîntâlnire; rezolvaseră chestiuni profesionale, aspecte practice, dar încă tânjea să-și lipească pubis de pubis. În plus, Lídia nu avea o cheie pentru a descifra neliniștea lui José, se temea de suflarea aceea întretăiată.

Butoni? a înfuriat-o acuzația. José a jurat că o crede, poate Bartolomeu nici nu mai avea butonii, poate îi dăduse deja, confuzii de genul acela nu erau neobișnuite la vârsta lui, creierul acumula multă uzură. Și a îmbrățișat-o, și-a pus brațele în jurul ei, copilul între gambele amândurora, cuibărit pe pulpele pline ale mamei.

Scena aceasta idilică a fost întreruptă de băieții din depărtare, fluierături cu două degete înfipte în colțurile gurii. Revenind

la seara prozaică, José a întrebat de Domingos, a întrebat dacă-l văzuse, prin ce colțuri de cartier umbla de obicei. Amețită, ieșind dintr-un vertij pe care nu-l înțelegea, Lídia a arătat vag într-o direcție, dar până să-și obișnuiască ochii cu penumbra, José schimbase subiectul, ca și cum nici n-ar fi menționat acel nume, pur și simplu rutină. Apoi, mare noutate, i-a povestit de emisiunea cu muzică la cerere, de dedicația pe care Bartolomeu i-a făcut-o iubitei lui. Lídia nu s-a mirat, știa de aranjamentul acela din prima zi în care făcuse patul și schimbase așternuturile.

Din camera de zi, dezbaterea de la radio se auzea foarte clar în bucătărie, subiect neinteresant pentru Lídia. A zdrobit cartofii, a adăugat varza, a așteptat câteva minute înainte să scadă focul aragazului și să-l stingă. A umplut un castron, firele de varză tocată atârnate în căușul vasului, zeama încă fierbând. Pe tavă, alături de un șervet de pânză, supa răspândea o fâșie de abur, nor neîntrerupt. Lídia s-a aplecat peste castron, a adunat un ghem de flegmă pe marginea buzelor și l-a lăsat să cadă încetișor, cu precizie. A strâns și saliva din toate colțurile gurii, din gingii, dintre dinți și a lăsat-o și pe ea să se scurgă în mijlocul supei, un cerc de spumă peste alt cerc de spumă. Și-a desfundat nasul, a horcăit din gâtlej și a scuipat lichidul vâscos la aceeași țintă, pe suprafața de *caldo verde*. A amestecat cu o lingură.

Bartolomeu a zâmbit când a văzut-o intrând în sufragerie, ia hai să vedem cum ți-a ieșit *caldo verde*. Lídia a pus tava pe masă și a rămas să se uite. Bartolomeu a umplut lingura și, fără să sufle în ea, a băgat-o în gură, a mestecat varza cu ochii închiși ca să se concentreze pe degustare, delicios.

~

Orice operă literară poartă înăuntrul ei un om, pe autor. Autorul e o mică lume printre alte lumi mici. Experiența lui existențială, gândurile lui, sentimentele lui sunt acolo.

José Saramago, 2001

Chipul era îndreptat spre imagini fugitive, fără interes, imagini care se deplasau cu viteza lui; luminile orașului reflectate în lentilele largi ale ochelarilor, lucire subită, și ea în mișcare. Statice, sprâncenele erau paralele cu ridurile frunții încrețite. Saramago dezaproba gânduri.

Nu fusese în stare să reziste tentației, dovedise că știe mai multe decât își imagina José. Nu era îngrijorat, dar simțea un fel de regret, ceva înrudit. *N-ai mai băut, nu?, ești sigur?*, Saramago asculta amintirea propriei voci, *ai mai jucat?*, fraze pe care ar fi trebuit să le omită. Trebuia să pună capăt secretului, să-l împărtășească, să împartă greutatea.

Pleoapele și genele rare rămâneau indiferente bulevardelor, demarărilor și curbelor luate de mașina în care mergea, bancheta din spate. Și pielea amestecată cu umbre, înroșită în jurul ochilor; sprâncene ca un munte de ramuri, tulpini albe, grizonante și negre; privire fermă, refuz al oboselii.

Înainte să plece de la Hotelul Bragança, au stabilit o nouă întâlnire, chiar la începutul noului an. Da, o să pună capăt secretului. Încă nu știa la acel moment, dar avea să împărtășească secretul mai întâi cu naratorul și cu cititorii, cu noi, și apoi, abia apoi, cu José.

~

José a lovit cu piciorul o cutie de conserve, provoca zgomotul și tabla, fără teamă, se dădea dur în fața băieților sprijiniți de ziduri, poate aceiași care fluieraseră mai devreme, când a îmbrățișat-o pe Lídia; se dădea dur în fața bărbaților în maiouri de la balcoane, în fața câinilor fără zgardă, în fața femeilor care treceau trăgând din țigară. Era de ajuns să întindă un braț ca să atingă noaptea cea mai adâncă, iluminatul public era neputincios.

Ținea strâns pumnul stâng, ca și cum ar fi fost gata să sară la bătaie în orice clipă. Însă cartea și caietul care-i atârnau din mâna dreaptă demascau acea amenințare. După neînțelegerea cu

Pilar, slabe cunoștințe de limbă spaniolă, s-a hotărât să treacă la traducerea în germană, *Das Todesjahr des Ricardo Reis*, cel de-al doilea dar misterios din partea lui Fritz. Ducea cartea și caietul ca pe o consolare, ca și cum n-a uitat ce are de făcut, ca și cum tocmai făcea.

Quinta do Mocho City, scrisese cineva pe un zid. La ora aceea nu voia să se gândească la biografie sau, de fapt, la textul ficțional cu caracter biografic. Zgomotele, oricât de obișnuite sau îndepărtate, erau suprafața neliniștii lui. José se dădea dur, dar tot corpul îi era în alertă maximă, cum putea să dea de Domingos? Exista un fel de disperare în acea plimbare nocturnă, în toate defectele planului lui.

A calculat orarul ca să o aștepte pe Lídia la sosirea acasă, a ales marțea, căci i s-a părut mai potrivită, controlându-și angoasa, suportând întâlnirea cu Saramago, și-a umplut dintr-odată pieptul de aer, nicio picătură de alcool de-a lungul acelor zile, ore, minute, și acolo, în acea plimbare nocturnă, lovind cu piciorul cutii de conserve, fără să știe cum să dea de Domingos.

Hei, un sunet dinăuntrul nopții lui José i-a fost frică să se uite. Și din nou, hei, s-a uitat, era Domingos, slab luminat. Ușurare și amenințare în același timp, noroc magnetic și intimidare. José a înaintat către el, nu mai avea alt plan. Ajuns sub același adăpost, fără *bună seara* sau alte risipe, dorind să rezolve problema, nevrând să-i dea pretexte paznicului din Rua de Macau, José a scos o cutiuță din buzunarul interior al hainei, a deschis-o cu vârful unghiilor. I-a arătat-o lui Domingos, ca și cum ar fi dobândit o protecție inviolabilă. Chiar și în întuneric, smaraldele etalau profunzime, univers verde, butonii.

Ce sunt?, Domingos nu cunoștea acele accesorii, nu erau cercei. José s-a apucat să-i explice, cu greutate, că erau foarte valoroși, s-a simțit ridicol, prea puțin convingător, palmele îi transpirau și mai tare, sudoarea învăluind cutiuța butonilor. Înghițind verbe, José a reușit să explice că voia să-și plătească astfel datoria.

Domingos a râs, binedispus, punându-și brațul uriaș peste umerii lui, ca și cum ar fi fost colegi. José s-a simțit obligat să râdă și el. Poți să-ți păstrezi comoara, și râdea, datoria e plătită, frate. José nu înțelegea și nu mai putea să râdă, datoria e plătită? Atunci, recăpătându-și suflarea și postura, Domingos i-a povestit că a apărut un bătrân, venit de nicăieri, și a plătit. José a vrut să afle, l-a pus pe capverdian să-i facă o descriere, nu mai știu, înalt, slab, ochelari, chelie, nu mai știu, moacă de profesor. Cutremurat de o luciditate bruscă și electrică, José i-a arătat coperta a patra a cărții pe care o ținea, fotografia autorului, el a fost? Domingos s-a uitat cu interes la acel obiect, l-a luat în mână, l-a analizat, a răspuns că da.

14

Fesele Lídiei erau străbătute de valuri de sus în jos, se transformau în acea mișcare, un cerc sălbatic uriaș sărind în poala lui José, întins pe spate, fără prea multe de făcut. Din când în când, ca să se echilibreze sau ca să-și ia din nou avânt, Lídia se lăsa în față, până atingea cu palmele peretele sau apuca tăblia patului. Atunci, sânii Lídiei cădeau spre chipul lui José, suspendați, haotici, areole mari castanii, contururi punctate, sfârcuri groase și striate. José îi ținea sânii cu amândouă mâinile, trebuia să vadă lumea și să respire. Patul acompania legănările Lídiei, picioarele patului în diagonală, când într-o parte, când în cealaltă.

Când a găsit cale de scăpare, José s-a strecurat pe lângă coastele Lídiei, s-a sucit și s-a poziționat în spatele ei, un fel de motociclist. A trebuit să-și îndoaie genunchii la maximum ca să reușească să ajungă pe dedesubt, a început atingând cu mâinile, degetele răsfirate pe fese, coșuri întunecate, uscate, dar a sfârșit apucând-o de șolduri, înțepenit între șunci. José n-avea fese, avea două oase ascuțite, inegale, își încovoia coloana ca un animal scheletic, reptilă albinoasă fără umeri, foarte concentrat, istovindu-se și, gata, gata, nemaiputând să se țină, răsturnând-se pe cearșafuri, rușinat.

Poate durase câteva minute, amețiți sau cu durere de cap, și-au recăpătat suflarea, întinși pe spate, neîndrăznind să se atingă, brațele pe lângă corp, uitându-se în tavan, în așteptare. Nici unul, nici celălalt nu mai avuseseră parte de intimități de mult timp, ar fi obositor de calculat intervalul. În plus, trecuse multă vreme de la ziua în care puseseră mâna unul pe altul la minimagazin, două–trei

luni? Nu că și-ar fi făcut calculele acolo, dar se simțeau în tăcere, exista o pudoare care acoperea toate obiectele din dormitorul lui Bartolomeu, acoperea acea oră a amiezii. Contrar a ceea ce s-ar fi crezut, José a vorbit, a scheunat, din cauza corzilor vocale neîncălzite, și-a cerut scuze. Lídia n-a înțeles acel cuvânt, unic, dar a apreciat o schimbare față de tăcere. Din acel moment, timpul a căpătat naturalețe, au abandonat constrângerea crudă.

Întâmplarea făcuse ca, fără niciun fel de complot, José să ajungă la câteva minute după plecarea lui Bartolomeu. Tocmai a ieșit, a spus Lídia, sugerându-i imediat altceva din priviri. A făcut jumătate din drumul până în dormitor cu spatele, cu brațele înlănțuite de José, lipiți gură de gură. Bartolomeu avea destule case închiriate, avea mereu lucruri de rezolvat, chiriași noi, infiltrații de la canalizare, verificări; sau poate plecase în vizită la iubita secretă, pentru José și Lídia chiar nu conta.

La fel ca restul casei, dormitorul era bine aerisit, praful își pierduse fertilitatea, fauna și flora; lemnul mobilei a devenit lemn pur și simplu, nu se mai lipea de vârful degetelor. Peste obiecte, peste trupurile dezvelite, se așternea treptat răcoare, un frig încă plăcut. Era aproape Crăciunul și de aceea José divaga prin amintiri cu tot felul de băuturi dulci, lichioruri. Deodată, picioarele înghețate l-au făcut să revină în prezent. Scuze, a repetat cu voce normală. Lídia a înțeles cuvântul, dar, goală, nu a înțeles intenția. José se referea la așternuturi, s-a ridicat și s-a uitat la semnătura pe care o lăsase fix în centrul saltelei, pată cu numeroși stropi pe cearșaful bine întins. De cealaltă parte, Lídia era și ea în picioare și a început să facă patul, fără griji, era sigură că bătrânul nu observă astfel de detalii, nici iubita lui nu va observa. Când o să se usuce, n-o să se mai vadă la fel de tare. De altfel, Lídia n-avea nici vreme, nici răbdare să schimbe patul cu așternuturi proaspete.

Odată spuse aceste cuvinte, s-au îmbrăcat în liniște, fiecare îngrijindu-se de propria jenă. Vremea a trecut într-o viteză extremă. Și trupul Lídiei, înghesuit în haine, dorind să dea pe dinafară; și José mirosindu-și pe ascuns mâinile. După ce și-au îndreptat

hainele pe trup, s-au întâlnit în fața comodei, unde și-au dat o sărutare, corecți. Când au deschis ușa dormitorului, cățeaua îi aștepta, foarte mirată.

~

(Caiet)

Vocea mamei, acoperită de lumina lămpii cu petrol, amestecată cu acea grosime tulbure, început de seară, era mult mai blândă decât în Lisabona, unde trebuia să concureze cu alt aer, unde trebuia să se facă observată în fața lipsei de atenție a interlocutorilor distrași. Băiatul observa delicatețea mamei, nu știa să-i dea un nume, s-o identifice cu termeni fără echivoc, dar își dădea seama că există mult trecut între mama și bunicii lui. Acei doi bătrâni, trecuți prin îndelungi anotimpuri, ierni înăuntrul unei memorii imense, erau părinții mamei. Poate de aceea, când vorbeau, mama întinerea până la o vârstă îndepărtată, păstrându-și respectul în continuare, poate de fetiță[30]. Acolo, în bucătăria părinților ei îmbătrâniți, putea respira. Mama mamei, bunica băiatului, lăsa loc după vorbele ei, spusele fiicei se așterneau în acel culcuș, se încastrau în mișcările sincronizate ale celor două femei pregătind cina, una mărunțind verdețuri în picioare în fața mesei, cealaltă păzind fasolea aproape fiartă într-o oală de lut pe foc, una punând sare grunjoasă, cealaltă gustând din lingura de lemn. Tatăl mamei, bunicul băiatului, așezat cu genunchii depărtați în fața focului, picioare desculțe și albe odihnindu-se pe ghete, ciorapii emanând sulfați, părea că ascultă flăcările, foarte serios, dar asculta discuțiile dintre nevastă și fiică. Băiatul, micul Saramago de doisprezece ani, nu știa unde să se uite în acel moment, femeile ocupate cu cina,

[30] Azinhaga precum Bucelas, iarna, televizorul pornit, mama gândindu-se încă la ceva ce mi-a spus, poate o poveste, poate ceva ce voia să mă învețe, iar eu privind-o fără ca ea să observe. Chipul imposibil de blajin al mamei.

bunicul închis parcă după un geam, tatăl absent prin bodegile din Azinhaga.

A lăsat acest ultim cuvânt, Azinhaga, a înfipt punctul imediat după și s-a oprit din scris pentru că, deodată, pixul i s-a părut un obiect straniu, ieșind din cuprinsul degetelor. José a observat pixul ca și cum ar fi analizat o insectă, lăcustă montată cu migală, alcătuită din piese mici. Încă de la primele poeme din adolescență, metafore cu găleata în camera lui din Bucelas, José scria de mână, pix, caiet, dar după ce a primit în dar un calculator a acceptat evoluția tehnologică. O surpriză comandată prin telefon din Germania, cadou din partea conștiinței paterne încărcate. Livrarea pachetului a fost într-o luni, calculator greu, José nu l-a respins imediat, s-a abținut să-l vândă de nou, dar i-a luat luni de zile să conecteze cablurile și să apese pe ON, s-a îndoit de informatică. Și astfel, fără să-și dea seama, testând, și-a terminat primul roman pe acea tastatură, muzică de consoane, vocale, bara de spațiu. José și-a reîntors privirea în caiet, a scris.

~~Să desenezi fiecare literă, să desenezi lungile arcuiri ale fiecărei litere[31], acceptând enorma presupunere că există un cod în stare să dea formă marelui invizibil, ființă umană cu ochii deschiși, orice ființă umană, capul fierbând de amintiri și/sau imaginație.~~

O linie dreaptă a tăiat cuvintele pe mijloc, ca și cum le-ar fi făcut inutile. După ce a tras linia, regretând poate ce scrisese, José s-a întors la primul text, la planul inițial, fragmentul de biografie, text ficțional cu caracter biografic.

Ce spunea mama băiatului?, acea materie și-a pierdut importanța. Și flăcările din sobă și gândurile bunicului au fost

31 ~~Să desenezi cu simțurile cuvintelor, să desenezi cu sunetele cuvintelor, să desenezi cu punctuația, să, desenezi, cu, virgulele.~~

tulburate de ușa dinspre stradă, deschisă în noapte, negru, cerul de afară. Bătrânii, contopiți cu elementele precum arborii, rădăcini înfipte, ramuri ridicate, se așteptau să apară acea lună nouă de câteva săptămâni, mai puțin așteptau să-l vadă pe ginere, tatăl lui Saramago, deși știau că se întoarce întotdeauna, drept sau împleticit. Era Paștele, Sâmbăta Mare, vizitele din Lisabona menite să profite de ziua liberă din calendar. Tatăl băiatului nu se acomoda, i se auzeau tălpile fine ale pantofilor pe pardoseală, se gândea la o cale de a beneficia de tăcerea care îi fusese acordată, o onoare care prezenta multe posibilități. Exagerând gesturi teatrale, tatăl băiatului a spus că

Această frază incompletă, atârnată, i-a luat pământul de sub picioare lui José, absența gravitației ca în filmele despre spațiu, astronaut planând peste canapeaua din camera de zi și peste dilemele vieții, învălmășeală de probleme fără rezolvare. Și și-a amintit de sticle de diferite forme din sticlă de diferite culori, bere, putea să simtă spuma berii destrămându-i-se pe limbă, greutate subtilă, sau rachiu, prefera focul rachiului, dar ar fi acceptat și vin, alb sau roșu, amintirea acelui gust amestecându-se cu acreala care îi umplea în realitate gura. A dat la o parte caietul, pixul lăsat semn pe pagină, a închis ochii și și-a lăsat capul să cadă pe spate, ceafa îndoită, un furnicar pe dinăuntrul pleoapelor, o greutate pe creier.

Lisabona s-a învălmășit, mă uit împrejur și recunosc detalii familiare, faianța verde de pe casa din Príncipe Real și, alături, un bloc din Chelas, haine la uscat pe balcon, și, imediat lângă, o fațadă din anii '70 din Ajuda. Mă uit în jos și merg pe asfaltul plin de gropi din Carnide, ridic privirea și trec pe lângă poarta unui depozit din Poço do Bispo, mă uit iar în jos, piatra cubică din Mouraria, acoperită de umbra caselor înalte, doar un petic de cer, îmi ridic iar privirea, o clădire uriașă de pe Avenida da República, Premiul Valmor pentru arhitectură în ruine, și, următoarea, o vilă în Benfica, poate la mică distanță de Cimitirul din Benfica, dar, până la urmă, o fațadă solidă din Lapa, clasică și roz. Cu cât

merg mai repede, cu atât mai rapid se succed casele, pe care le cunosc bine; în lipsa de precizie a memoriei, le-am privit deja pe îndelete, am avut de rezolvat treburi înăuntrul lor, mi le amintesc în locuri și timpuri diferite, dar aici apar una după alta. Disting familiaritate, un confort care astâmpără, și stranietate, o impresie acidă zgâriind dinții, nu știu cum să respir. Angoasa aceasta se întinde ca focul, primește o baie de benzină, venită dintr-un punct pe care nu-l localizez, vocea lui Saramago dă tonul unui discurs fără întreruperi. Nu înțeleg cuvintele, doar tonul dojenitor, ritmul ostil. Acum alerg pe străzile acestei Lisabone labirintice, vocea lui Saramago nu-mi dă pace, un fel de furtună. Mă uit în toate părțile, pierdut, trec pe lângă case pe care le cunosc bine de pe Avenida de Roma, din Campolide, din Alto do Lumiar, dar care aici sunt una după alta, o stradă infinită, câteodată bulevard, câteodată alee, fără altă cale decât să merg tot înainte, fugind de o fatalitate. Atunci, într-un moment, mă opresc, nu mai pot fugi. Într-un final, îmi dau seama că vocea lui Saramago vine dinăuntrul meu, ca și cum aș fi înghițit o portavoce, ca și cum eu aș fi un lift blocat între etaje dintr-un hotel din Cais do Sodré.

***

José s-a trezit indispus, îi era greață, a dus mâna la ceafă și a masat-o, străpunsă de durere de la poziția incomodă. Avea aceeași senzație de neliniște amorțită ca atunci când s-a rătăcit, când capul n-a mai putut duce presiunea unui al doilea roman, presiunea de cuvinte după cuvinte, pagini pline de cuvinte și motive, echivocuri. La el acasă, parter, direct pe pământ, casa portăresei, José a simțit greutatea etajelor pe care le suporta. Pereții aceia erau baza unei structuri, bătrâni făcându-și nevoile la etajele de sus, plângându-se de mersul lumii, transformări inoportune, realizate fără consultare în prealabil, lipsă de politețe și respect. Și Saramago, acel nume, acea prezență din viața lui, până și în vise, acea enigmă, ce voia Saramago de la el?, de ce nu-l lăsa să facă o proză fără angoase?

José s-a trezit epuizat, a deschis caietul, a citit ultimele cuvinte, fraza incompletă.

A pornit calculatorul pe care Domingos i-l lăsase în mijloc în camera de zi/bucătărie, a apăsat pe buton, a așteptat lumina ecranului, a așteptat să treacă literele, cuvintele englezești, cuvintele de calculator, semne, >, %, @, zgomot de ace reglându-se în interiorul cutiei de plastic, în spatele intrării pentru dischete și, deodată, autoritar, un țiuit ascuțit, și iar litere, iar semne, și desenul de culori aprinse, simbolul Windows iluminând casa, cu adevărat o fereastră deschisă în mijlocul casei și, într-un final, după o clepsidră mică pe ecran, muzica unei dimineți cu soare, trompete, orchestră electronică din câteva note, calculatorul în funcțiune.

Acoperind mouse-ul cu mâna, José a trecut cursorul peste dosare organizate cu nume sobre, emisiuni, polițe, dividende. Erau documente cu șiruri de numere de neînțeles. José nu voia să-și imagineze cui îi aparținuse acel calculator, furat sau pierdut la joc?, dat la schimb pentru câte pariuri pierdute la poker?, și a creat un dosar nou, l-a denumit Trecut și a târât tot înăuntrul lui. A deschis o pagină albă, Document 1, a recitit caietul și, degetele pe tastatură, a reluat fraza incompletă, a terminat-o, a reînceput să scrie.

Exagerând gesturi teatrale, tatăl băiatului a spus că miroase bine, vorbea de tocană, tare-i plăcea să-și umple plămânii. Chipurile femeilor n-au știut și nici n-au încercat să-și ascundă mulțumirea. Atunci, într-un ritm defazat, ignorând regulile acelei armonii, tatăl și-a continuat dansul, o muscă ce putea să se așeze pe orice obiect, ruletă, și s-a oprit până la urmă asupra socrului, tatăl soției, bunicul băiatului. Exprimarea firească a spuselor lui contrasta cu tăcerea, suspiciunea bătrânească, smerenia cumpătată. Pe băiat, fiul unuia și nepotul celuilalt, îl treceau fiorii văzând acea diferență, pronunția lisaboneză a tatălui, zaharoasă, banalitate fluentă, și tăietura cuvintelor pe care le articula bunicul, puține, alese, brute așa cum formele naturii sunt brute, abisuri. Într-o discuție între tată și bunic, indiferent de subiect, băiatul știa cui

îi ține partea. Mâinile bunicului erau mult mai frumoase. Tatăl, șmecher, șiret, știind tot despre toate, enciclopedie în fascicule, nerăbdător să dezbată orice temă, era acel soi de bărbat care stătea sprijinit de tejghea, vorbea mai tare decât restul, obscen câteodată, care saliva când vorbea despre femei.

Baricadat înăuntrul lui, așezat într-un colț înăuntrul lui, tânărul Saramago nu ierta dățile în care băieții din sat l-au recunoscut ca fiind băiatul acelui om vanitos și i-au repetat poveștile pe care le auziseră, aventurile din Lisabona, lăudăroșenii cu fadiste. Alegea să fie nepotul bunicului, prefera pământul satului.

José, băiat din Bucelas, atât de departe de Lisabona, aproape treizeci de kilometri, îi cunoștea pe băieții aceia care veneau la sfârșit de săptămână, vacanțe cu bunicii, haine noi, plini de cunoștințe îngâmfate. Mai târziu, adulți, telurici melancolici, acei băieți de la oraș aveau să se declare campestri, rurali în inima lor. La fel cum și el, născut acasă, sub mirosul portocalilor încărcați din curte, avea să se declare urban, micul dejun la cafenea.

Și-a ridicat mâinile de pe tastatură, bun calculator, și-a lăsat spatele pe reazemul canapelei, i s-a părut că Saramago și el sunt exact unul opusul celuilalt.

~

Post-sex, parcă hainele nu-l mai îmbrăcau. Așezat în camera de zi a lui Bartolomeu, José căuta motive pentru acea rușine, poate timpul, așteptare prea mare pentru prima oară sau așteptare prea mare de ultima oară. Pe dedesubtul acestor impresii însă, simțea o euforie, ca o mulțime apropiindu-se, avea să treacă peste toate, satisfacția ridicându-se încet pe vârful buzelor.

Deși erau amândoi în camera de zi, Lídia era departe, pragmatică, avântată în treburile lumii. S-a apropiat de José, zero romantism în glas, și i-a vorbit despre un subiect revoltător, butonii. Nu-i spunea nimic nou, știa că el știe că butonii apăruseră,

doar comenta, căuta solidaritate, nimeni nu are dreptul de a face afirmații mincinoase. José era de acord cu toate, încercând să nu pară prea absent. Lídia vorbea, cathartică și, deodată, dar ia uite.

Și a ieșit din încăpere, lăsându-l pe José să se uite, atârnat de verbul acela fără continuare. Și Lídia s-a întors în camera de zi, ca și cum ar fi fost o entitate intermitentă, pocnea din degete și dispărea, pocnea din degete și apărea. Venea cu o cheie în mână și un zâmbet poznaș, dar ia uite.

José n-a înțeles la început despre ce cheie e vorba, la fel cum nu a înțeles de ce Lídia o agita lângă obraz, ochii sticloși. În timp ce o urma, ascultând explicația despre cum găsise cheia în timp ce căuta blestemații de butoni, despre cum îl așteptase ca să împărtășească cu el acel moment, atunci a înțeles José. Doi pași mai târziu, se aflau în fața dulapului încuiat. José a încercat s-o facă să se răzgândească, dar fără mare putere de convingere, n-a reușit să se convingă nici măcar pe sine însuși, și el își imaginase de mii de ori ce s-ar fi putut ascunde în acel dulap încuiat.

Lídia n-a așteptat autorizație sau consimțământ explicit, cheia a intrat în broască cu îndreptățirea fierului de demult, rugină care înmoaie. S-a auzit un mic scârțâit, suflare de șoarece, dar a câștigat bunul-simț al mecanicii. Pe dinăuntrul lemnului, acțiunea corespunzătoare unui mecanism, industria timpului lui, acele câteva secunde, inimile bătând. Descuiat în sfârșit, Lídia a deschis ușile dulapului cu amândouă mâinile.

Uimirea le-a luminat chipul, ca în fața unui foc. José căuta explicații instantanee, îi treceau prin minte, erau rulete, dar niciuna nu părea să ofere sens. Lídia uitase cuvintele, avea doar gura căscată, fără închizătoare, ochi mari, sprâncene ridicate până la jumătatea frunții, paralizată în momentul în care tocmai voia să se dea un pas în spate.

Dulapul era plin de cărți ordonate, un nume se repeta, Saramago. De cum a început să aibă discernământ, José a constatat că erau organizate în ordine cronologică, de la *Tărâmul păcatului*, prima ediție, la *Toate numele*, și ea prima ediție, abia publicată.

Chiar și poezia, cronicile, tot. Mai erau și cărți de alți autori, când José le-a tras de un capăt și le-a scos, a constatat că era vorba de traducerile făcute de Saramago, zeci și zeci de titluri. *Chéri* de Colette; dar și Pär Lagerkvist, Erich Maria Remarque, Jules Roy; dar și *Despre dictatura proletariatului* de Etienne Balibar, sau *Arta Occidentului* de Henri Focillon; toate îngrijite, în condiții bune, dar cu mici îndoituri pe cotor, de sus până jos, citite de Bartolomeu.

José și Lídia s-au privit, tocmai se pregăteau să împartă unul cu altul uimirea acelei descoperiri nebune, acei de ce care le umpleau ochii, când s-a auzit un motor oprindu-se în stradă, în fața porții. Agitați, panicați că vor fi descoperiți, Lídia a închis dulapul, l-a încuiat și a dispărut cu cheia, s-a dus s-o pună la loc în ascunzătoare. José a ieșit în curte, grăbit, urmat de cățea, perplexă, fără grabă.

Pe stradă, decembrie slab iluminat. Încă în mașină, Bartolomeu și taximetristul făceau socoteli, s-au speriat când José a bătut foarte ușor în geam cu vârful degetelor. Bătrânul a deschis portiera și a coborât dintr-un salt, vorbind fără oprire, taifas, foșnet de râsete înfundate. Taximetristul obișnuit al lui Bartolomeu, pe care José îl cunoștea, a disimulat cu mai mare jenă, a ridicat o mână din depărtare, salut compromis, și a demarat, și-a văzut de drum. Când au intrat în casă, Bartolomeu vorbea în continuare, stăvilare deschise, cățeaua adulmecându-i pe la gambe, intrigată.

Așezat, ținând ziarul încă necitit, împrejurare neobișnuită pentru ora aceea, Bartolomeu a scăzut vocea, a șoptit, foarte jenat, că butonii apăruseră. Nu-i spunea nimic nou, doar comenta, căuta înțelegere pentru acel ghinion, nu înțelegea cum se întâmplase. Ea a aflat?, a confirmat cu José, scăzând și mai mult vocea. S-a dojenit singur când a primit răspunsul lui José, o simplă încuviințare din cap.

Vreau să-ți dau ție cheia, a ridicat într-un sfârșit privirea. José n-a putut să susțină acea înfruntare directă, s-a gândit la cheia dulapului încuiat, vină, și-a amintit ce tocmai văzuse, cine era Bartolomeu?, și-a ascuns chipul. Insist, vreau să-ți dau ție cheia,

inima lui José, respirația întretăiată, cum ar fi putut să afle?, s-a auzit o bufnitură de oale căzând în bucătărie. Bartolomeu s-a ridicat cu o agilitate pe care José nu o cunoștea. După o clipă care a părut să nu existe, septuagenarul, aproape octogenar, s-a întors cu cheia de la mașină. Vreau să te duci să-ți petreci Crăciunul la Bucelas cu mama ta.

Din diferite motive, José s-a mirat văzând acea cheie întinsă spre el. Știa prețuirea pe care Bartolomeu o avea pentru acea mașină, deși nu ieșea din garaj sau poate tocmai de asta, o ființă vie. Și să-și petreacă Crăciunul în Bucelas cu mama lui o fi doar o expresie, un fel de-a spune sau era o expectativă literală? Odată cu aceste întrebări, s-au întors altele. De ce atâtea cărți de Saramago în acel dulap încuiat? Fuseseră întotdeauna acolo, în timpul atâtor episoade și idei greșite, fuseseră mereu acolo, fără niciun fel de indiciu, ca o minciună imensă. Dar exista clipa care se petrecea, José nu putea împiedica desfășurarea timpului și de aceea a acceptat cheia.

15

Nu-și găsea poziția, Fritz se foia pe scaun, irascibil, frecându-și umerii de spătarul lăsat pe spate, locul 49B, clasa economic. Acela era al doilea zbor, după escala în Frankfurt, atât de aproape de Viena, libertatea de a cere o cafea în germană; urma să aibă a doua escală în Bombay înainte de zborul către Goa. Mumbai, Mumbai, se enerva când auzea cuvântul acela în difuzoare, ce oraș mai era și ăsta?, nu era de acord. Și să nu-l deranjeze cu mâncăruri, renunțase la orice apetit, îi era groază de tăvile acelea supraîncărcate, de suculețul de la cutie, oferit cu rea-voință. Somnul îi era atât de ușor, i se părea că nici nu reușește să adoarmă, dar când rămânea cu gura deschisă, respirația ca un ferăstrău, gâtul ajungând încet-încet să nu-i mai susțină capul, nu mai încăpea îndoială pentru cei treji care îl înconjurau, locul 49A și C. Acele bucăți de timp erau pete de somn, existau ca niște lacuri, împrejmuite de insomnie acidă.

Când Fritz s-a trezit în întuneric complet, s-a speriat la început, o neliniște îl gâtuia. Și-a dus mâna la față, poate și-o acoperise cu pătura, dar nu. Și-a simțit pielea, părul, nu și-a văzut mâna, a pus-o în fața ochilor, și-a simțit respirația atingând-o, dar n-a văzut-o. Ce manie, să acopere toate geamurile, s-a gândit; dar nu putea fi nici asta, negrul era total, lipseau semnele luminoase, interzis fumatul, toaleta cu verde sau roșu, liber sau ocupat, lipseau micile detalii iluminate care se zăresc tot timpul.

Amețit, migrenă, indispoziție pulsându-i în tâmple, capul amorțit, Fritz a conchis că întunericul subit era un coșmar, intrase în el din simplă existență practică, precum un val care înaintează

pe nisip. Somnul îi era atât de ușor încât, dormind, a crezut că e treaz, s-a zăpăcit. Liniștit de această certitudine, s-a întors la nemulțumire, a tras tare de pătură, fără să reușească să se acopere cu totul, și a pornit în lupta coatelor, încercând să ocupe brațele scaunului, și a împins scaunul din față cu genunchii, oameni lipsiți de respect, prea înclinat.

Atunci, a apreciat acea perdea neagră, opacă, fără nicio lucire, fără nicio interferență. Dacă tot nu putea să-și odihnească gâtul, nevertebrat, măcar vederea să se bucure de repaus. În afară de asta, știa coșmaruri mult mai rele, n-avea nevoie să vadă fețele acelor oameni, cutele dolofane pe mijloacele femeilor în sari, bunicile anchilozate ale cine știe cui. Când va ajunge, va avea destul timp să analizeze atâta nefericire. Acolo, în acel moment, cu multe ore de zbor în față, prefera să se odihnească.

~

Suntem cu toții scriitori, doar că unii scriu și alții nu.
José Saramago, 1997

Sfârșitul anului a dereglat rutinele, nu se termina doar ziua, se termina un an întreg, responsabilitatea fiecărui minut era mult mai mare, sentimentele potențate. După miezul nopții însă, timpul s-a întors la durata lui obișnuită. Pilar era deja în pat, pe jumătate răsucită pe burtă, jumătate de față turtită de pernă, lumina stinsă în dreptul ei. Saramago, care de obicei o aștepta în capul oaselor, cu pătura trasă până la brâu, încă mai rezolva mici treburi, își dregea glasul, tușea ușor. Și-a lăsat papucii pe covor, a făcut un colț de pătură și și-a strecurat vârful piciorului desculț în pat, și-a potrivit și restul corpului și a stins veioza. Întunericul a dezvăluit o liniște bruscă, locuită încă de amintirea exploziilor, petarde lansate asupra nopții. Pe balcon, când au asistat la focul de artificii, Saramago și-a pus brațul pe după umerii lui Pilar, soț, a încercat să se prindă de acea porțiune de pace, dar i-a venit greu să suporte

sâcâiala acelor tobe din cer, poluare fără rost când era de dorit o liniște contemplativă, și câinii dezorientați, lătrând agitați în fața unui lucru necunoscut, apărându-se de propria lor frică.

Vacarmul s-a transformat ușor în acea liniște, Lanzarote aruncat în ocean, plută. Exista o îndreptățire înnăscută în acea tranziție, Saramago avea certitudini acumulate în șaptezeci și cinci de sfârșituri de an. Atât cele de copil, foarte mic, adormind mereu înainte de miezul nopții, ca și cele de tânăr, petrecăreț moderat cu alții de-o seamă cu el, naivi în comparație cu tinerii de acum, așa i se părea, ca și sfârșiturile de an domestice cu Ilda, tatăl unei fetițe, familie, ca și cele cu Isabel, stăm acasă sau mergem pe undeva?, ca și toate sfârșiturile de an cu Pilar.

Pilar?, răspunsul a fost un sunet nazal; dormi?, și Pilar a bombănit în pernă, nu. Saramago avea ochii deschiși în fața întunericului de smoală, acolo își vedea gândurile, și, în șoaptă, a vorbit imprecis despre anul care se terminase, 1997, i-a menționat existența, a lui, a lor și a anului, era suficientă nostalgie pentru moment. Și, pentru că era dreptul lui, i-a vorbit și despre anul care începea, nou-născut și transcendent, oare ce-i aștepta de-a lungul celor douăsprezece luni?; 1998, îți imaginezi. Nu era un discurs enorm menit să fie citat, era un cuplu în pat, înainte să adoarmă. Existau cuvintele și existau tăcerile, ce gândea Saramago și ce alegea să nu gândească în acel moment. Vântul se agita afară, neastâmpăr, mătura lumea, o desfăcea în bucăți sau o modela, eroziune sau retușuri finale. Prin forța acelui zbucium, și ideile au fost aruncate în aer, răvășite. În acel amestec, vânt, anul nou, nostalgie, trecut, prezent, Saramago a fost abordat de imaginea lui José, amintire. A ezitat înainte să-i dea glas acelei reflecții, știa că Pilar n-are cum să-l recunoască. Poate acela era momentul să-i dezvăluie secretul. Dar, brusc, și dacă îl recunoscuse deja? Pilar îl surprindea aproape în fiecare zi, în ciuda celor unsprezece ani, aproape doisprezece, Pilar îl surprindea aproape în fiecare zi, era omul care îl cunoștea cel mai bine. Uneori, când îl privea Pilar, se simțea străbătut, transparent, acea fragilitate nu îl speria.

Băiatul acela, cel care scrie biografia, a început ușor, precaut, cum ți s-a părut? Saramago a așteptat răspuns în întuneric, amintirea vocii lui îndepărtându-se, lăsându-i loc vocii lui Pilar, vântul se înfuria pe orice, certa Anul Nou, certa ora aceea a umbrelor. Atunci, neînțelegând întârzierea, ascuțindu-și examinarea, Saramago a deslușit respirația lui Pilar, prelungă, cu un mic clac la final, muzică monotonă. Pentru o clipă, știindu-se singurul treaz din cameră, s-a gândit că e ultimul om din lume, inversul lui Adam. Dar noaptea era intransigentă, absolută, și îi rămânea doar resemnarea, să-și dizolve gândurile, să le dea uitării, să încerce să adoarmă și el.

~

José se uita atent prin casă doar când Lídia era ocupată cu altceva, cina, petrecerea sau copilul. Atunci, pe ascuns, profita de moment să-și învârtă capul pe gât și se mira de stratul de timp sau de grăsime care dădea culoare cărămizilor de pe pereți, de podeaua de ciment sfărâmându-se în pulbere, ruine de șantier, de mobilele și obiectele desperecheate care se adunau acolo. Nu intrase niciodată într-o astfel de casă, avea nevoie să-și ajusteze prejudecățile. În vremea asta, pielea îi licărea în diferite culori, piele albastră, piele verde, piele lila, sub o instalație de pom, lipită de perete cu leucoplast, legată la capete de o baterie de mașină. Lídia se străduise, decorațiunea includea anumite elemente festive, cifrele *1998* scrise cu cretă pe un carton neted, imagini infantile decupate din hârtii de împachetat, lumânări anemice contribuind la lumina slabă. La casetofon, dat tare, casete înregistrate de la radio, cântece care începeau brusc, bucăți din vocea prezentatorului. Copilul alerga ca o păpușă, unea puncte de referință de la picioarele mamei la ușa care acoperea balconul, de la perdeaua de plastic care acoperea un colț al încăperii la raftul cu cărțile de Saramago. Cu șorțul atârnat de gât și legat la brâu, Lídia stătea cu spatele, amesteca în cratița de *cachupa* de pe aragaz. Trebuia să fie *cachupa*, n-ar fi acceptat alt fel de mâncare într-o zi de sărbătoare ca aceea. Și rom din Santo

Antão, trebuia să fie din Santo Antão, într-o sticlă de plastic fără etichetă, umplută direct la presa de trestie de zahăr, la origini o sticlă de apă, acum o sticlă de alt fel de apă. Lídia a insistat, i-a îndesat un pahar în mână lui José, nu înțelegea refuzul, nu e bărbat?, Lídia știa că e bărbat. José a fost incapabil să găsească justificări prezentabile, de aceea a rămas în mână cu un pahar înalt cu rom tulbure pe fund. E bun din orice pahar, a spus ea, n-avea altele. Sub supraveghere, José și-a lipit paharul de buze. E foarte bun, a confirmat José, îl ardeau buzele acolo unde le atinsese lichidul, îi lăcrimau ochii acolo unde îi atinseseră vaporii.

În Bucelas, acasă la mama lui, și-a petrecut seara de Crăciun bând sirop de coacăze. A descoperit sticla de concentrat, sirop de coacăze, când mama l-a trimis să caute o formă de prăjitură. De mult nu mai stătuseră sub lumina galbenă a bucătăriei, cântărind grame de făină și, la sfârșit, mama dându-i voie să lingă castronul. În ultimii ani, renunțaseră la slujba de la miezul nopții de la biserică și consolidaseră tradiția de a rămâne tăcuți în fața oaselor de pește și a uleiului de măsline de la cină, uitându-se la televizor, ca și cum Crăciunul ar fi avut loc într-o țară îndepărtată. Dar, în acea seară, 24 decembrie 1997, vocile au început din nou să se unduiască în bucătărie și, când s-a uitat José, mama lui deja înfigea o scobitoare ca să vadă dacă prăjitura se copsese pe dinăuntru; și zâmbea, radioasă ca soarele, fericită cu adevărat. O fi luând pastile? i-a trecut lui José prin cap această idee, a stat o vreme s-o cântărească, dar a respins-o, i s-a părut prea crudă. Era o reîntâlnire între mamă și fiu și o întâlnire între fiecare dintre ei și o altă vârstă. De aceea, sticla de sirop s-a potrivit de minune, cristale de zahăr zdrobite la deșurubarea capacului. José a turnat jumătate de deget de sirop în pahar, l-a umplut cu apă de la robinet și a căpătat imediat culoare, lucru care ar fi fost deja de ajuns, dar a luat prima înghițitură și a închis ochii lăsându-se transportat, luat pe sus de mâna unui uriaș. Era o băutură de vară, tatăl lui ajungea la început de august și existau și avantaje. Oricum, era acolo, decembrie, Crăciun cald, calorifer pornit. José n-a vrut să bea altceva decât sirop de coacăze

toată seara, jumătate de duzină de pahare cel puțin. Ești sigur că asta vrei să bei la *bacalhau*?, da, era extrem de sigur.

Câteodată, când ducea romul la gură, prefăcându-se că bea, plescăia chiar și din limbă, dădea impresia că se îneacă, tuse provocată de gradele de alcool, simula și reclamații. Pfai, ești slăbuț, tu, Lídia se amuza provocându-l. El intra în joc, concura cu boxele casetofonului să protesteze și să-și apere masculinitatea. În timpul ăsta, vedea că e aproape gata *cachupa*, trebuia să scape de rom. Lídia sufla zeama în lingura de lemn, se apleca și îi dădea copilului să guste. José se uita în toate părțile în căutarea unei plante, a unui vas care nu exista. Atunci a spus că are nevoie la baie, Lídia a dat din umeri și a arătat spre perdeaua de plastic din colț, era o perdea de duș, albastră, delfini desenați, fă-te comod. În spatele perdelei era o oală de noapte din plastic, o oală de noapte singură și tristă, nu-și putea vărsa romul acolo.

În mașina lui Bartolomeu, José se ajuta din încheietură ca să bage în viteza a doua. Era un capriciu al mașinii și, în același timp, era lipsa de experiență a șoferului. În amintiri, înainte de fiecare gest, încă auzea tonul despotic al instructorului, ți-ai pus centura de siguranță?, ai reglat retrovizorul și scaunul?, bagă a-ntâia, bagă a doua. Și mașina deplasându-se, marginea drumului deplasându-se, José foarte drept, încordat, grijuliu cu mașina, umplându-și plămânii cu aerul acela, cauciuc sau plastic, aer stătut ani de zile, aer care nu se împrospăta nici dacă deschidea geamul; dar nu-l deschidea, era frig, vântul putea să-l distragă. În drum spre Bucelas, ținea volanul cu amândouă mâinile, se uita numai în față, teama de a nu rata vreo întâmplare bruscă, kilometri în șir în spatele unui camion încărcat, aproape stând pe loc la deal, teama de depășiri. Mai era puțin până se însera, amiază de iarnă cenușie, Crăciun de adulți.

José își imaginase că mama lui va rămâne surprinsă văzând mașina, dar, când a ajuns, poate era foarte ocupată cu euforia ei, n-a făcut niciun comentariu. De aceea, José s-a simțit alt om, mai în vârstă, viață mai organizată, proprietar obișnuit al unei mașini. Era probabil să fie posesor al unei bunăstări proprii, care

să-i aparțină pe merit, dar a fost molipsit de și mai mult optimism, mama l-a primit cu chipul luminat, generozitate în priviri. Pornind de la acel plăcut mers al lucrurilor, José s-a hotărât să doarmă în Bucelas, și-a petrecut noaptea în camera lui, printre decorațiuni ale altor vârste, vise și ele ale altor vârste, patul schimbat cu așternuturi proaspete.

S-a întors în Olivais abia după prânzul de pe 25, resturile din ajun, slujba la televizor, aceeași fericire strălucind pe chipul mamei. A intrat în casă cu cutii de plastic pline, prăjitură și *bacalhau*, le-a pus pe canapea și a ieșit din nou. I-a fost greu să aleagă direcția, o voce îi repeta toate rutele spre Rua de Macau, mâinile voiau să se supună acelei voci oarbe, dar a reușit să se împotrivească pornirii, a fost mai puternic. În acea după-amiază, i-a luat pe Lídia și pe băiatul ei la o plimbare cu mașina, Lisabona, lumini de Crăciun, semafoare, oricine ar fi crezut că e vorba de o mică familie, până și ei credeau asta.

Apoi, în ajun de Anul Nou, pe când conducea mașina spre Quinta do Mocho, José își reconstituia acea atmosferă în mirajul său. Într-un moment în care a fost nevoie doar să mențină viteza, amintirea instructorului s-a șters, orele de condus de la opt dimineața; atunci a ieșit la suprafață gândul, mândria, demnitatea. N-a avut nevoie de tatăl lui ca să învețe să conducă, indisponibil ca să-l lase să se atingă de Mercedes, n-a avut nevoie de tatăl lui pentru cinele de Crăciun, telefon rapid, lipsă de subiect. A ajuns la acel moment fără ajutor și s-a emoționat singur în mașină, a lăcrimat puțin; stingherit, a pornit ștergătoarele ca să curețe parbrizul. Încă o dată, acel preaplin de emoție era doar speranță.

A intrat cu mașina în cartier, Quinta do Mocho. Era un loc liber chiar la ușa blocului, José a inspirat foarte adânc înainte să înceapă parcarea cu spatele, o mică adunare îl privea fix. Din noroc sau competență, manevra i-a ieșit perfect.

Pot să mă uit dacă mașina e în regulă? a întrebat cu trupul îndreptat spre ieșirea pe balcon. Lídia i-a explicat că mașina nu se vede de acolo, era parcată de cealaltă parte a blocului. Dar pot să

mă uit, chiar și așa? Fără răspuns, Lídia l-a rugat să nu lase ușa destupată prea mult, frigul, gripele. José a confirmat că, într-adevăr, nu se vede mașina de pe balcon. Dădea în spatele blocului și, în plus, nu prea se vedea nimic în întunericul terenului viran, aerul și cimentul erau înghețate. Cu o mișcare bruscă, a vărsat paharul în noapte, a aruncat romul de la înălțimea celor șapte etaje, miros de alcool, fermentare, distilare. Când s-a întors, Lídia îl privea, oprită locului, zâmbet ofilit, o silabă blocată în secunda în care părăsea buzele, venea să-l anunțe că cina e gata. Flagrantul a adăugat tăcere la masă, Lídia nu i-a mai oferit rom. Băiatul mânca din *cachupa* cu lingura.

Părea că momentul a fost depășit, când au început să audă țipete de la balcoane răzlețe, fraze fără sintaxă, când aproape și când departe, ricoșeuri, vocale deschise din Angola, creolă din Santiago, lexic din Sacavém. Tot cartierul terminase de mâncat. Sincronizată, Lídia a început să se uite mai des la ceasul mic, îngropat în carnea încheieturii, glasul i s-a avântat într-un crescendo de nerăbdare. Și mai sunt două minute, mai sunt două minute, Lídia ridicându-se de la masă, ducându-se după rom ca să ciocnească, dar regretând, pași dintr-o parte într-alta a încăperii, mai e un minut, mai e un minut, ținând copilul în brațe, deja sărbătorind aproape, José și el în picioare, și numărătoarea inversă de la zece, în cor, Lídia și José, copilul mirat, Lídia ridicându-i mânuța, trei, doi, unu.

José și-a ascuns sperietura de la zgomotul de împușcături care se auzea din stradă. Copilul Lídiei nu înțelegea motivul acelei exaltări colective, dar o accepta, părea gata să trăiască astfel pentru totdeauna, sărbătoare aleatorie. Stângaci, José i-a spus ce mai faci, degețele, i-a cuprins mâna până la încheietură. Lídia a dat la o parte ușa care acoperea balconul, băiatul și José au urmat-o. Până la urmă nu erau împușcături, erau artificii, probabil le făcuse cineva din tulpini de plante și praf de pușcă, explodau cu o bubuitură mai mare sau mai mică, ecoul se lovea de zidurile blocurilor, sau, mici și solitare, se pierdeau pe cerul nopții.

Masa încă pusă, devastată după festin, boabe de porumb, fasole de calitatea asta sau ailaltă, zeamă închegată. Quinta do Mocho se liniștea cu trecerea timpului. Capul băiatului s-a îngreunat, poate chiar îi crescuse capul, i se umflase fruntea, craniul ca un balon. Puțin câte puțin, n-a mai putut duce acea încărcătură. Mama l-a pus atunci în pat, casetofonul oprit, zgomotele din ce în ce mai rare, venind de departe, intersectându-se cu ore la care nu mai controla nimeni minutele. José a rămas așezat, ascuțindu-și bărbia cu degetele, în timp ce Lídia și băiatul s-au retras într-un loc care, chiar fiind acolo, în aceeași încăpere, era inaccesibil și distant. După ce a trecut timpul necesar, Lídia s-a ridicat ca un trup care învie și, trădată de zgomotul fiecărui pas, vârfurile picioarelor zdrobind bulgări uscați de ciment, s-a întors lângă José, aceeași lume. Au respirat împreună și, fără grabă, nu le-a luat mult să ajungă în pielea goală în patul Lídiei, greutatea păturii pe spatele lui, moliciunea saltelei pe spatele ei.

La un moment oarecare, a apărut lumina, a traversat spațiile dintre ușa care acoperea intrarea balconului și perete, lumină mai fină decât vântul. Dar, cu mult înainte, între orele nopții și ale zorilor, miros de piele în frecare, ușor unsuroasă, fluide genitale, *cachupa* rece, Lídia a găsit potrivit să-i spună povestea nașterii fiului ei, să-i dezvăluie cine era tatăl. José nu și-a exprimat gelozia subită, a rămas cu brațele întinse, umeri slabi, privind în tavan, placă de ciment. Începutul poveștii, romantic, semăna cu telenovela braziliană de la ora șapte, autobuz în Niterói sau Piracicaba; sfârșitul, banal și crud, era lumea reală, neplăcut, plin de imperfecțiuni narative. Pe scurt, după trei luni fermecate, testul de sarcină, pipi pe plastic, două dungi paralele pe indicator, discuție serioasă cu tatăl copilului, care și-a luat rămas-bun chiar în acel moment; foarte simpatic, charismatic, captivant, disponibil pentru orice era nevoie, mai puțin pentru a contribui cu vreun ban sau pentru a fi tată. Aceea a fost ultima oară când Lídia l-a văzut, jura că n-are nevoie de el și strângea buzele, furioasă. Anderson, Edilson,

Jamilson, Adilson sau Denilson, José n-a reușit să rețină numele, era capverdian, din São Vicente.

Au dormit două ore și jumătate. S-au trezit cu copilul sărindu-le pe burtă. Buimacă, Lídia a izbutit să zâmbească, să încălzească cafeaua, să-și vâre fiul într-un pulover nou de lână. José și-a pus chiloții pe sub pătură și restul hainelor în picioare, echilibristic. Voiau să profite de mașină, doi-trei litri de benzină erau de ajuns pentru multe ture. Să se lase surprinși de drumuri, Lisabona și împrejurimi. La ora aceea matinală, întâi ianuarie, zi liberă, nu trebuia decât să se decidă dacă să facă stânga sau dreapta în intersecție, puteau alege orice ieșire din sensurile giratorii. Populația era la pat, bolnavă de mahmureală, șampanie cu găleata, spumant sau oțet. Gata?, au început coborârea, José ducea băiatul în brațe, Lídia a rămas să închidă lanțul de la ușă, a pierdut câțiva pași pe care i-a recuperat înainte de etajul al cincilea. În spirală până la mirosul de gunoi care putrezea în puțul liftului și, o clipă mai târziu, salvarea din aerul proaspăt, lumină, dimineață de ianuarie pregătită să umple plămâni.

Lângă mașină, José a pus copilul jos și și-a dus mâinile amândouă la cap. *PULA*, litere care acopereau ușa din față, *PU*, și ușa din spate, *LA*. S-a apropiat să-și treacă degetul peste vopseaua mașinii, încă nădăjduind. Dar nu, literele fuseseră zgâriate cu o cheie sau cu o sârmă groasă ori cu o bucată de metal, nu se ștergeau ușor. José era disperat, cuvintele erau spații pline de colțuri, prea mari, nu-i treceau prin gâtlej sau printre dinți, oricât ar fi căscat gura. Lídia aflase de termenul angolez *pula* abia când a ajuns în Portugalia, în Capul Verde nu mai auzise denumirea. În Quinta do Mocho, din conviețuirea distantă cu angolezii, a auzit pe cineva referindu-se așa la portughezi, cei cu pielea albă, sentință scuipată.

Când a reușit să se bâlbâie, José a explicat că trebuia să dea mașina înapoi, era foarte grav. Cu părere de rău, îmbrăcată de plimbare, Lídia l-a înțeles, îl știa și ea pe Bartolomeu. Dimineața și-a pierdut avântul, ziua, toată luna ianuarie, 1998 și-a pierdut avântul. José a dat roată mașinii, de cealaltă parte la fel, acoperind amândouă ușile, aceleași zgârieturi, aceeași insultă, *PULA*.

~

Traversarea norilor, câteva trepidații, Fritz a fost trezit de vocea pilotului anunțând începutul coborârii, dând indicații să se lege centurile de siguranță. Fritz a bombănit ca pentru sine, dureri de gât, o înțepătură în mijlocul spatelui. Pilotul, bun vorbitor, dar incompetent, numai gura de el. Dacă începeau să coboare spre Aeroportul Internațional Sahar, în Bombay, nu în Mumbai, dacă aterizau la 4:35, post meridian, dacă temperatura era de 27 de grade Celsius, 81 Fahrenheit, dacă le mulțumea că au ales să zboare cu acea companie aeriană, de ce ținea luminile stinse?

~

Nu era clar dacă geamul parbrizului sau mișcarea pașilor era cea care răsturna culorile din conturul lor. Apărat de sunete crude, așezat la volan, José se uita la Lídia apropiindu-se. Sosirea ei a revoluționat acea mică lume, cabină de vid, a deschis ușa și și-a strecurat trupul pe scaun. José și-o imagina lăsând copilul la bonă, n-o însoțise niciodată, nu fusese martor niciodată la acel moment, dar putea să și-l imagineze. Fără nicio vorbă, a învârtit cheia și, ajungând la o viteză minimă, a renunțat să se mai ascundă de Bartolomeu, vor fi un cuplu de netăgăduit când vor ajunge împreună, era incapabil să înfrunte situația de unul singur. Își amintea cum arată Bartolomeu când e supărat, momentele de mânie, amenințările furioase și, cu toate astea, se aștepta la o reacție și mai rea. Mașina era tinerețea mitificată, simbol prețios, poveste care trebuie spusă din când în când, în care până și Bartolomeu ajunsese să creadă, inclusiv exagerările imposibile. Îndoliați, José și Lídia n-au vorbit pe drum, discuția a decurs pe de-a întregul în interiorul gândurilor.

În Encarnação, alături de mașina parcată, José a tras aer în piept, Lídia i-a pus palma pe spate, toate ușile descuiate. Cățeaua a ridicat ochii să-i vadă. José și-a adunat vitejia, capacitatea de

autonomie, și l-a strigat pe Bartolomeu, i-a spus numele cu jumătate de gură. A așteptat răspuns în pauza care s-a declanșat.

În dormitor, cu picioarele desfăcute ca o insectă căzută, iubita lui Bartolomeu, sub el, l-a apucat de umeri. Mișcarea de du-te-vino s-a oprit, s-a dus și n-a mai venit. Bartolomeu a rămas blocat, încercând să înțeleagă gestul brusc al iubitei care, chiar în acel moment, în șoaptă, i-a explicat. Cuprins de groază, Bartolomeu a dat să se ridice, să înceapă să se îmbrace, să-și ascundă iubita în dulap, dar n-a putut. E posibil ca medicii sau veterinarii să poată explica fenomenul. Poate dintr-o contracție extremă a ei sau printr-un efect de cârlig al lui, din lipsă de lubrifiere sau rigiditate musculară a unuia sau a altuia, n-au putut să se despartă genital.

După ce a așteptat cât i s-a părut potrivit pentru un spirit străbătut de impulsuri, José l-a strigat din nou, de data asta mai sever, bănuitor, ca și cum ar fi dobândit o grijă nouă, zgârieturile de pe mașină înlocuite de un mister. În sintonie de patru picioare, cu poticneli și neîndemânare, Bartolomeu și iubita au reușit să ajungă la ușa dormitorului și s-o încuie. Goi și înghețați, se uitau la mânerul ușii mișcându-se, forțat de cealaltă parte de José, însoțit de Lídia, e totul în regulă? Și Bartolomeu, nu foarte convingător, răspunzând că da.

José n-a apucat să găsească explicație pentru rădăcinile panicii lui, teamă de o tromboză?, dar era o grijă destul de acută, poate amplificată de nervii cu care venise deja. Tot învârtea de mâner, neînțelegând că ar putea fi închis cu cheia, nu era niciodată, nu fusese niciodată până atunci. Lídia l-a apucat de mână și și-a lipit urechea de ușă, au făcut liniște. Bartolomeu și iubita, cu burțile lipite, încercau să se desprindă. După forță brută, fără rezultat, au încercat cu salivă, apoi s-au chinuit într-o conjugare de mișcări, un fel de dans. Între timp, Lídia își dăduse seama deja că mai e cineva în cameră, nu știa cine, ceea ce l-a făcut pe José și mai încordat, teamă de sechestrare, și a început iar să învârtă de mâner. Epuizați, terminați, exact când Bartolomeu și iubita renunțaseră, chiar în aceeași secundă, s-au separat.

Arsuri pe organele uscate, particule de piele peste piele, penis și vagin cu aceleași reclamații, dar respirând, recăpătându-și respirația. Nu s-au bucurat pe deplin de acea ușurare, pentru că s-au apucat imediat să se îmbrace, chiloți trași la nimereală, haine încheiate strâmb, părul pieptănat cu degetele și insistența lui José de cealaltă parte. În acel infern, în acea lipsă de alegeri, un salt în abis, au deschis ușa.

José și Lídia au rămas înmărmuriți, măști de piatră. Lídia, din cauza reacției radicale a lui José, fantasmă instantanee, defunct suspendat în limb, José din cauza modului abrupt în care a luat la cunoștință că iubita lui Bartolomeu e mama lui.

De îndată ce l-au condus pe José la un scaun, de îndată ce Lídia i-a adus un pahar cu apă, Bartolomeu a făcut apel la calm. Ritmurile bătăilor cardiace, haotice au început să se domolească. Într-unul din numeroasele momente de liniște, Bartolomeu a explicat că a cunoscut-o pe iubita lui când s-a dus să-l caute pe José în Bucelas, după ce nu l-a găsit nici în apartamentul din Olivais, nici la librăria lui Fritz. În Bucelas a găsit-o doar pe mama lui, care s-a îngrijorat la rândul ei și a avut nevoie de consolare. Mama se simțea vinovată și catolică. Lídia se simțea străină de acea dramă, străină de două ori.

Mult mai târziu, când Bartolomeu a dat peste mașina zgâriată, s-a înfuriat așa cum se temeau. A dat vina pe vecinul lui, l-a acuzat fără urmă de îndoială. Nu l-a contrazis nimeni.

~

După aterizare, când roțile s-au lovit de realitatea crudă a asfaltului, când au frânat brusc, sprijinind tone, după ce a simțit cum toți pasagerii se ridică, centurile de siguranță clincăne, zarva valizelor, după ce au început să-l atingă pe umăr, după ce s-a simțit înconjurat de personal în uniformă, în avionul gol, Fritz a înțeles în sfârșit că e orb.

16

Literatura nu e un compromis. Niciodată. Dacă există un compromis, îi va aparține celui care este scriitorul. Literatura nu poate fi folosită ca instrument.

José Saramago, 1998

Joia aceea își lăsa orele de ploaie să cadă peste Avenida da Liberdade; Saramago și Urbano nu-și mai puneau problema să fumeze o țigară ca să le treacă timpul, cum s-ar fi putut întâmpla în amiezi asemănătoare din anii '60, acceptând oferta cu sau fără filtru a vreunui tovarăș fumător, acceptând stereotipul celui care contemplă peisajul cu atâta liniște și atâta melancolie. Ferestrele de la parterul Punctului de Lucru Vitória, sediu de partid, își aruncau privirea peste o învălmășeală de mașini, volume geometrice preocupate să se depășească foarte încet, teamă de bălți, verificând dacă există loc de parcare măcar pe trotuar, iar după șirul de arbori fără frunze, ramuri scheletice, stenografie, treceau alte mașini, mai liber, mai întins și rapid, înaintând spre centrul bulevardului Avenida da Liberdade, arteră structurală, simbol, platforma manifestațiilor anuale de 25 aprilie, alianța muncitoresc-țărănească; de suficiente ori, Saramago și Urbano au coborât bulevardul ocupați cu pregătiri pentru acea dată, garoafe proaspete, toată lumea de acord, mai puțin câțiva stângiști nesuferiți.

Dar erau departe de acea sărbătoare și de scenariul acela, așa cum erau departe de acea fervoare. Saramago revizita imagini de la

Cimitirul din Carnide de cu o seară înainte, înmormântarea Ildei, fulgere care se iveau peste acel peisaj urban. Astfel se încheiase o viață, un corp care respira, amintiri pe care nu le mai știe nimeni; astfel se încheia un timp pictat în acrilic sau în ulei, tehnici cu tușe puternice, distincte în prezentul lor și care, dintr-odată, s-au transformat în acuarela cenușie a acelui cer, figuri în pastel, contururi destrămându-se. Aici, o continuare a acelui moment, Saramago și Urbano nu aveau nevoie de cuvinte. Urbano o cunoștea pe Ilda, avea propriile lui amintiri despre prima nevastă a lui Saramago, propria lui părere și, fără să vrea să se gândească la asta, anticipa calea pe care în curând avea s-o urmeze și el.

La intrarea în punctul de lucru, Partidul Comunist Portughez, Centrul Vitória, Saramago și Urbano erau două siluete, în picioare, lângă mese și scaune, decupați în contre-jour. Tovarășii se deplasau lent pe pardoseală, întorceau lent pagina ziarelor și, dacă aveau ceva de spus, șopteau foarte încet, nedeslușiți în vântul care împingea ploaia afară, sub motoare. Rămâneau la distanță, privindu-i doar, bucurându-se de acea imagine cu doi tovarăși-scriitori atât de importanți, act solemn care, știau, va fi menționat mai târziu.

Străin și speriat, la ora stabilită, a ajuns și José. Venea cu corpul încovoiat de la urcarea scărilor sau poate de la sfiala pe care încerca să și-o stăpânească cu fiecare gest.

~

A început să coboare bulevardul lipindu-se de ziduri, încercând să se adăpostească pe sub balcoane și copertine, dar, după ce l-a nimerit în plin un șiroi de pe o streașină, a renunțat. Fără umbrelă, José era un obiect expus la orice dorință a acelei după-amiezi de ianuarie. Instinctele de protejare a corpului se păstraseră, veneau din obiceiuri vechi, dar intemperia cu adevărat tulburătoare se petrecea toată în interiorul lui, iarnă grea.

Saramago îl aștepta, stabiliseră ziua și ora la finalul ultimei întâlniri, în Cais do Sodré. Să accepte convocarea, aceasta a fost

modalitatea pe care a găsit-o José ca să poată pleca din Hotelul Bragança, imediat ce a fost eliberat din lift, unde a rămas închis cu Saramago și unde aproape că a asistat la apocalipsă. Ar fi fost de acord în orice împrejurare, era imposibil să refuzi propunerile lui Saramago; n-a luat niciodată în calcul posibilitatea de a nu veni la întâlnire. Ud leoarcă, parcurgând ultimii metri până la Centrul Vitória, José era un sac de piese dezasamblate, cu forme excentrice, mama, Bartolomeu și Saramago, piese care se încastrau perfect unele în altele și care, cu toate astea, păreau să nu se mai potrivească nicăieri; mama, care era iubita secretă a lui Bartolomeu, Bartolomeu care era colecționar secret al bibliografiei complete a lui Saramago, Saramago care era plătitor secret de datorii la cămătari, cititor de romane de debut.

În fața acestui ciclu de amintiri înlănțuite, asemănătoare unor irealități dureroase, enigme sau coșmaruri, José se apăra cu un răspuns unic. Găsea scăpare în vestea pe care avea să i-o dea lui Saramago, o să-l anunțe că va abandona biografia, textul ficțional cu caracter biografic. Se entuziasma imaginându-și momentul în care o să-i povestească, îl reformula în minte de nenumărate ori, schița în gând reacția lui Saramago, decepționat, dar fără să se poată împotrivi ireversibilității cuvintelor deja spuse. Deși credea că interesul pentru publicare exista în continuare, în ciuda lipsei de acoperire a ceculuí, poate dădea vina pe editor, blestematul de Raimundo. Certă era tristețea pe care i-o aducea munca aceea, greutatea unei obligații îndeplinite prost, repetiția zilnică a eșecului său. Inconsistență, dezechilibru, fragmente în derivă, așa își amintea acea duzină de pagini sau puțin mai mult de atât. Pentru Lídia, va avea romanul. Dacă Lídia îi cerea justificări, avea romanul, trebuia s-o poată entuziasma cu romanul. De îndată ce dispăreau norii biografiei care-i îmbibau capul, José era încredințat că paginile romanului se vor materializa, frazele vor răsări pe foaie, fuseseră dintotdeauna acolo, camuflate în alb. În sfârșit, al doilea roman scriindu-se, pieptul plin de aer mai ușor, desfăcut blestemul acelui timp cu totul, al doilea roman terminat

și viața întreagă rezolvându-se. Da, al doilea roman; își pierduse teama de a face această afirmație în sinea lui. Dar, până atunci, acea îndatorire indispensabilă. Sub apă, ferindu-se de umbrele deschise, spițe aproape de ochi, exersa diferite tonuri pentru a-l informa pe Saramago despre sfârșitul proiectului care îi unea și, în consecință, sfârșitul întâlnirilor lor. Ideea aceea, alcătuită din aer sau mai puțin decât aer, îi ușura tot corpul. Așa a intrat în Punctul de lucru Vitória.

Scriitorul Urbano Tavares Rodrigues a observat sosirea lui José și, deși nu se cunoșteau, a zâmbit, presupunând că e vorba poate de un membru al Tineretului Comunist Portughez, băieți împotriva umbrelelor, nu din motive ideologice, ustensilă demodată. Saramago și-a întors capul în clipa următoare, dezaprobând ținuta udă leoarcă a lui José, considerând că aspectul lui vrednic de compătimit e lipsit de fundament, responsabilitățile trebuie asumate.

După ce și-a scos haina și a scuturat cu mâinile apa de pe față și din păr, José s-a apropiat. A vrut să-și șteargă degetele de pantalonii uzi înainte de a-i saluta pe cei doi scriitori, mai întâi Saramago, mai înalt, cu un an mai în vârstă decât Urbano. Nu putea să-i dea vestea numaidecât, ar fi părut prea disperat, trebuia să găsească punctul potrivit, ca și cum ar fi prins un post de radio, un milimetru în plus sau în minus și s-ar fi cufundat în zgomot static. S-a rușinat când Saramago l-a prezentat în două fraze; cu toate astea, zâmbetul blând al lui Urbano. José nu știa că există comuniști capabili de atâta amabilitate, delicatețe, încredere bruscă propagându-se din acel epicentru și care, în câteva secunde, acopereau întreaga omenire.

După o scurtă absență, Saramago s-a întors cu o carte. Ce-o fi? se deranjase s-o aducă special pentru José. Deslușind coperta *Manualului de pictură și caligrafie*, Urbano a dat startul unei recenzii critice orale, cu note de subsol, citarea unor autori în franceză, elogii pe care José n-ar fi îndrăznit să le întrerupă și pe care Saramago le asculta în tăcere, expresie smerită, poate din modestie

sau poate pentru că se transformase dintr-odată într-o statuie. José n-a mai ascultat o vreme, căuta un plan, ar fi avut nevoie de un moment, o schimbare de paragraf, o pauză un pic mai lungă, și ar fi introdus o frază, o rangă, orice frază merge, pornind de la orice frază ar fi ajuns să spună ce voia. Dar când Urbano părea dispus să încetinească, dintr-odată relua entuziasmul și iar citate, iar referințe la surse, idem, ibidem. Atunci, brusc, a apărut un tovarăș care, privindu-l pe José cu coada ochiului, întorcându-i spatele, i-a anunțat ceva pe scriitori, trebuiau să plece. Despărțirea a fost rapidă, José cu cartea în mână, *Manual de pictură și caligrafie*, n-a putut să reacționeze.

~

José Saramago a spus de multe ori: José, trebuie să te gândești la opera ta.
Acel José eram eu.

José Luís Peixoto, 2010

În Hotelul Bragança, după ce au fost eliberați din liftul blocat, José era un naufragiat pe uscat, gâfâia dezorientat. Toată lumea a alergat la Saramago, întrebând dacă e bine, scuturându-i mătreața de pe umerii sacoului, și însuși Saramago i-a îndreptat spre dezastrul care era José. Dar nu știa nimeni ce să-i facă, un angajat al hotelului l-a întrebat dacă dorește un pahar cu apă. În timp ce José își recupera suflarea și culoarea, nenorocit, la mila oricărei șoapte, Saramago a luat decizia de a-i spune secretul. Nu acolo, nu în acel moment. A stabilit o întâlnire la Punctul de lucru Vitória. Atunci îi va spune secretul.

Când a plecat de lângă ei, în ciuda absenței prevăzute de câteva secunde, în ciuda slăbiciunii nejustificate, în ciuda rațiunii, lui Saramago i-a părut rău. A pus acea sensibilitate fragilă pe seama iernii, vreme deprimantă în oraș, asfalt impasibil la lipsa ploii pentru grădinile de legume, fără grădini de legume, numai copaci și

parcuri toaletate, bune de udat cu apă de la regie. A găsit cartea fără greutate, n-a trebuit decât să-și adâncească degetele în servietă și a simțit imediat cotorul. A cântărit-o în mână. În tăcere, aproape a suspinat. În drum spre José și Urbano, amândoi așteptându-l, amândoi privindu-l, s-a gândit din nou la Ilda. Legătura i s-a părut puternică, acea carte, *Manual de pictură și caligrafie*, chiar după ce s-a despărțit de Ilda, soția lui pictoriță, căsătoriți douăzeci și șase de ani, o fiică.

Când Urbano a început să facă disertații despre roman, Saramago a coborât privirea. Știa bine acel ton, acea melodie, vocea lui Urbano se unduia într-un amestec de entuziasm juvenil și erudiție antică.

Saramago își imaginase de multe ori momentul în care îi va spune secretul, a rumegat acea idee în orele libere, gândul fugindu-i în clipe de neatenție, ca atunci, în acel moment. Simula o atenție sobră și, cu toate astea, știa că poate întrerupe totul; deodată, să spună secretul. În acea închipuire, își imagina și reacțiile, Urbano nedumerit, străin de întregul subiect, martor accidental, și José șocat, îndoindu-se de sine însuși, îndoindu-se de lumea întreagă, de propria memorie, de propriul nume, tot ce i s-a spus de la începutul timpurilor.

José ținea cartea, publicată pentru prima oară în 1977 de Moraes Editores, Saramago avea cincizeci și patru de ani, mergea pe cincizeci și cinci; reeditată apoi, nu se știa exact când, în anii '80 cu siguranță, nu doar o dată, în anii '90 de asemenea. Saramago uita dinadins aceste detalii, poate Pilar să știe datele exacte. Și Urbano continua, *le nouveau roman*, se delecta de fiecare dată când avea ocazia să introducă acest concept într-o frază, mereu cu aceeași pronunție pariziană, buzele apropiate.

Atunci a apărut o siluetă-tovarăș, înarmată cu glas și spirit de misiune. I se părea foarte important ce are de zis, se vedea după ton, un fel de secretomanie neadecvată, pot urca, Urbano și Saramago pot urca la etajul de sus, e totul pregătit pentru a-i primi. De la această întrerupere, toate raționamentele s-au oprit,

Urbano a rămas în puncte de suspensie, José ținea cartea, ochi mari și neștiință. Atunci, Saramago și-a dat seama că nu se va întâmpla acolo, nu va fi acela momentul. S-a simțit ușurat, cum să-i explice lui José că erau aceeași persoană? Ar fi fost în orice împrejurare o dezvăluire excentrică, trebuia dezvoltată cu multă răbdare. Și, chiar și așa, nu avea cum să scape de profunda ruptură, cută în înțelegerea lucrurilor.

Mai ales pentru José, mai puțin obișnuit cu paradoxuri și anacronisme, ar însemna o zguduire a legilor universului. Înainte de toate, imposibilul, negarea evidentă, lui José i-ar veni chiar să râdă, dar s-ar izbi de seriozitatea lui Saramago, care nu posedă acel tip de umor, nu face glume de categoria aceea. Atunci, îndoiala, cum să fim aceeași persoană? și abia apoi, încetul cu încetul, foarte lent, poate cu oarecare groază, ca și cum ar fi fost sfâșiat din sine, ca și cum soarta nu i-ar mai aparține, autoritatea gesturilor, posibilitatea de a face la stânga sau la dreapta, fără decizie, José ar începe să priceapă că se află acolo, prezenți, unul în fața celuilalt, nume complementare, José și Saramago, José, Saramago, fiind aceeași persoană, José Saramago, fiind aceeași persoană la vârste diferite.

Acesta era secretul pe care Saramago îl știa de când s-au întâlnit la Târgul de Carte din Lisabona, furt nevinovat al unei cărți; acesta era secretul pe care îl confirmase la prima întâlnire, care dobândise complexitate analitică în timpul lecturii romanului lui José și care, acolo, la Centrul Vitória, încă nu avea să fie dezvăluit. Altfel spus, naratorul/eu a aflat/am aflat în acest punct, de-a lungul acestor rânduri care încă se desfășoară; și cititorii/voi au primit/ați primit vestea în același timp. Voi știți tot ce știu și eu.

Astfel, brutal și fără contestație, secretul s-a arătat lumii sau cel puțin pe aceste pagini. Saramago și José erau aceeași persoană.

~

Singur, interpelat de privirile militanților Partidului Comunist Portughez, cine e cel care a vorbit cu Saramago și

Urbano?, iscoditori, coate așezate pe mese curate, scrumiere, fum și scrum dulce, José n-avea altă direcție disponibilă, doar ușa deschisă spre vacarmul mașinilor, urme de pneuri prin apă. A pornit, și-a dat ordin trupului, și-a întors chipul. Nu fusese capabil să se elibereze, cuvintele au rămas nespuse, n-a avut ocazia și, trebuia s-o recunoască, n-a avut inima, curajul să-și umfle pieptul și să și-l golească dintr-odată, ochii poate închiși, și să spună tot, cuvinte, ușurare.

La un pas de ieșire, când se pregătea să bage cartea în haină, s-o apere de ploaie, când putea deja să prevadă picăturile, când și le amintea de mai devreme, a apărut Pilar, José n-a știut de unde a venit. S-au privit față în față, el temător, ea suverană. Fără să-și ia ochii de la el, Pilar i-a întins o fotografie, imprimare modernă a unei fotografii vechi și, poate făcând un efort să-și apropie spaniola ei de portugheză, nu i-a dat un ordin, l-a rugat, scrie despre băiatul ăsta.

17

Trupul băiatului era obișnuit cu podeaua aceea acoperită de o saltea care nu-și prea justifica numele, subțire, umplută cu cine știe ce materie tare și ghemotocită. Oasele băiatului nu se mirau de atâta duritate, s-ar fi mirat de opusul ei, trupul unui copil știe să înțeleagă condițiile pe care le are la dispoziție. Pe timpul zilei, salteaua, așternuturile și perna erau strânse și puse între șifonier și perete. În fiecare seară erau aranjate lângă patul părinților, pe partea dreaptă față de cine stă cu spatele întors spre noptieră, ca de obicei, partea mamei. Însă băiatul nu se putea obișnui cu fantasmele care îi bântuiau capul, pe dinăuntru sau pe dinafară, era un subiect nerezolvat. Cu ochii deschiși, i se părea că vede figuri negre ieșind din umbrele dormitorului, era ca și cum acele întunecimi ar fi fost uși de acces direct între aici și acolo, lumea aceasta primind fricile care o populau pe cealaltă, dar când închidea ochii, putea încă să vadă siluetele neliniștii lui. Zezito, așa îi spuneau, gata cu cinemaul, s-a supărat tatăl lui în alte seri, învinuind filmele de la Animatógrafo, și ele compuse din apariții mișcându-se în întuneric, modelate după asemănarea oamenilor sau desfigurate de alb-negru. Acele cuvinte nu-i veneau prea mult în ajutor lui Zezito la orele acelea nocturne, între somn și veghe, anestezie mieroasă și nesomn acid, amestec de coșmar și de impresii ale simțurilor, ca și cum cele mai temute idei se apropiau de văz, de auz, de acele percepții pe care copiii vii și sănătoși le iau de-a gata și cu care se amestecă. E adevărat că veneau sunete prin pereți, voci sufocate, poate vreun geamăt al celor cu care împărțeau casa, cuplu cu un

singur copil, câte o cameră pentru fiecare familie, o bucătărie pentru toți;

S-a auzit soneria. José și-a ridicat degetele de pe tastatură și s-a frecat la ochi și pe față, avea nevoie să o simtă. N-a reușit să treacă de la cuvinte la camera de zi într-o singură clipă. Când și-a dat mâinile la o parte, penumbra matinală acoperea acele obiecte gazoase, pereți de întunecime, miros de materiale în contact cu zorii, cu amintirea zorilor. S-a auzit din nou soneria. Prima oară l-a trezit, a fost ca o mână trăgându-l pe dinăuntrul capului; insistența celei de-a doua sonerii a fost o ofensă. A întins brațul, a luat *Manualul de pictură și caligrafie* și s-a gândit, înainte sau după pagina 150; a închis ochii, a picat pagina 122. S-a dezgropat din canapea și, șosete, cămașă și chiloți, înfășurat într-o pătură, a făcut pașii necesari. Nu și-a așteptat manierele, poștașul l-a privit strălucitor, surprins de deschiderea bruscă a ușii. Ca urmare, i-a tremurat glasul când a întrebat dacă scrisoarea îi aparține, o fi o greșeală? José a luat plicul mototolit, pete de murdărie, străbătuse drum lung; și, în literele desenate ale destinatarului, mână puțin obișnuită cu migala vocalelor și consoanelor, a recunoscut numele Lídiei. Cum nu putea da adresa din Quinta do Mocho, adresă necunoscută în lumea birocrației, străzi cu nume neoficial, blocuri neterminate, fără număr, etaje împărțite, fără numere la ușă, Lídia completa mandatele poștale pe care le trimitea familiei cu adresa lui José, primise această autorizație. Când n-a mai folosit adresa minimagazinului, a început s-o folosească pe cea a lui José. Și, într-adevăr, era o scrisoare din Capul Verde, avea ștampila peste timbrele bine lipite, imagini cu păsări. Nu era înapoierea unui mandat nerevendicat, părea o scrisoare personală, ce s-o fi întâmplat?

Cu ușa închisă, la revedere abia rostit, îngândurat, José s-a întors pe canapea, s-a așezat lângă cartea primită de la Saramago, jumătate de duzină de pagini citite, fotografia primită de la Pilar pusă semn. Nutrea încă o oarecare nesiguranță despre intenția

acelei cărți, despre ce a vrut să-i transmită Saramago. Cu siguranță nu era un cadou fără semnificație. A tremurat la primele pagini, pictorul și al doilea tablou care erau descrise acolo, scriitorul care credea José că este încă și al doilea roman care îl tulbura de ani buni. În ciuda acestor semnale de metaforă, prefera să păstreze îndoiala, nu voia să se predea deja fricii. S-a frecat din nou la ochi și pe față, trebuia să-și șteargă idei. Și-a pus degetele pe tastatură, a recitit câteva fraze, a scris în continuare.

putea fi vorba și de un aparteu al vecinilor de jos, de care îi despărțea doar podeaua de lemn pe care stătea culcat trupul lui Zezito; sau puteau fi voci articulate în stradă, care ajungeau destrămate la acel ultim etaj, indivizi care urcau pe Rua dos Cavaleiros, poate acolo aveau treabă, sau care coborau aceeași stradă, care treceau pe acolo, prin fața numărului 57, în drum spre Martim Moniz și de acolo spre Baixa sau spre Almirante Reis, poate cântăreți de fado, provocând spaime neanunțate unui băiat speriat. Se cuvine o întrebare, dacă acea imaginație a terorilor nu prevestea deja abilitățile viitorului scriitor?, se pot culege concluzii atât privind în urmă, cât și înainte, nu e interzisă comparația. Aproximativ cincizeci de ani mai târziu, același băiat avea să publice *Manual de pictură și caligrafie*, Zezito Saramago.

Părea o salvare neașteptată, a auzit arcurile patului, era mama care se mișca, trup culcat pe o parte. Cu ochii vii, fără urme de îndoială în beznă, Zezito a văzut cum mama a dat la o parte pătura, și-a scos piciorul desculț pe una din scândurile dușumelei care s-a curbat ușor, a trosnit în diferite puncte ale camerei. Mama s-a dus până la capătul patului, n-a avut nevoie de lumină să găsească oala, a tras-o de toartă, s-a ghemuit cu spatele la copil, capătul cămășii de noapte atârnat pe jos, genunchii îndoiți, urina țâșnind în vasul gol și, imediat după, țâșnind pe un strat de urină caldă, bulbuci. Tăcut, ținându-și cu ușurință respirația în întuneric, băiatul a așteptat igiena, finalul acelui ritual pe care îl cunoștea pe dinafară. Știa că trebuie să aleagă momentul potrivit, folosind acea

ocazie și-a urmat un impuls, ar fi putut fi înainte sau după, dar acel punct în timp a fost cel în care și-a făcut glasul auzit, *maaa-maaa*, a chemat-o pe mama lui aducând în cameră o nouă realitate, tonul lui era o rugăminte, copil de șase ani proaspăt împliniți în noiembrie. Mama n-a răspuns imediat, a lăsat să treacă o clipă și i-a spus să doarmă, dormi, n-avea rost să insiste. Când a auzit-o la locul ei, îmbinările patului de fier dând semne, Zezito și-a îndreptat atenția spre respirația mamei, care a încetinit până a ajuns la cadența suflării tatălui și așa au rămas, în cor. Când figurile fără chip au început iar să părăsească umbrele, libere din nou, băiatul a strâns pleoapele cu multă putere și s-a gândit la măslini, trunchiuri brăzdate de măslini bătrâni, cu loc pentru picioare, ca niște scări, măslini înfipți în pământ, acadele delicioase și ramuri acoperite de frunze mici îndreptându-se spre cerul imens, măsline de toate vârstele, verzi, doar coajă și sâmbure sau coapte, grele și negre, gata de tăiat, de presat în ulei; și-a amintit de măslinii de pe câmpurile din sat, Azinhaga, satul bunicilor, și așa a reușit să adoarmă pieptul lui de copil.

~

Radioul era oprit, își păstra anunțurile, țignalul orei exacte, cântecele întrerupte de prezentatori, voci cunoscute în acea încăpere, voci care aparțineau decorului și a căror lipsă se simțea. Lídia se mișca în direcții precise, era geometrică precum mușteleare străbăteau aerul, unghiuri drepte. Strângea farfurii și tacâmuri, pahare și șervete, aduna colțurile feței de masă ca să nu piardă nicio firimitură. Bartolomeu vorbea cu mama lui José pe un ton blând, simula naturalețe construind un discurs fără semnificație, succesiune de cuvinte, substantive încărcând adjective, verbe legând substantive, adverbe agățate de verbe, conjuncții și prepoziții presărate peste text. Interlocutoarea lui încuviința, murmura silabe cu gura închisă, și ea constrânsă de prezența Lídiei, încă neobișnuită cu acea nouă realitate. De când Lídia și fiul ei aflaseră, convietuirea cu

Bartolomeu își pierduse intimitatea, îi survolau priviri, inspecții, chiar și de la distanță, chiar și prin pereți.

Când Lídia a ieșit din încăpere, deducându-se că nu se va întoarce, vocea lui Bartolomeu s-a preschimbat, a căpătat un susur pe consoanele mai puternice și a continuat descrierea pe care o întrerupsese venirea Lídiei. Zugrăvea cromatica proprietăților din Angola, culoare de pământ și piele. Ochii lui Bartolomeu se lărgeau cât să cuprindă tot ce spunea. Și, deși se afla acolo, limitat de încăperea din Encarnação, relata măreția imensului orizont african, întreaga savană, peisaj care se întindea din pridvor, sfârșituri de amiezi glorioase, soare în flăcări coborând peste pământ, tremurător. Mama lui José se emoționa imaginându-și asemenea perspective, molipsită de starea lui Bartolomeu. Dar și aici naratorul și-a coborât privirea, pleoape lungi peste ochi prelungi, fericirea a fost curmată. Ani mai târziu, au fost interpretate drept semne ceea ce, în acel moment, era imposibil de identificat. Nerecunoștință și cruzime, a spus Bartolomeu cu voce aproape înecată. Dar chiar și așa, recăpătând suflare eroică, în 1980 era din nou în picioare. Cu voința unui munte, a întors soarta din nou în favoarea lui, și-a strâns avere, o viață fără griji, viitoare proprietăți ale lui José și, în același timp, și ale ei. Mama lui José îl privea cu admirație febrilă, recunoștință, și-a trecut degetele peste obrazul lui, șmirghel de barbă albă.

Când a primit acea mângâiere, tăcut, Bartolomeu confrunta o imagine ascunsă, care nu putea fi dezvăluită. Era o amintire închisă înăuntrul lui, la fel cum erau cărțile din dulapul încuiat. Era chiar el, Bartolomeu, mult mai tânăr, într-o încăpere întunecată, în fața unei chiuvete, îmbrăcat cu cele mai bune haine, Africa afară. De cealaltă parte a ușii, agitația plecării, viitorul era ceață densă și europeană, era o noapte fără stele, de neimaginat. Se știa că venise momentul plecării, valizele erau făcute. Adio, Angola! Bartolomeu avea mâinile mult mai tinere, tot corpul avea altă elasticitate. Pusese săculețele pe marginea chiuvetei, înșirate. Cu pantalonii și chiloții în vine, îmbuca, fesele în acea poziție se

deschideau cu generozitate, două felii de budincă. Între degetul mare și arătător, ținea săculețe, unul câte unul, legate cu mai multe noduri. Transparența plasticului mătuia diamantele care, chiar și în stare brută, răspândeau picături de lumină condensată. Atunci, cu aceleași degete, ducea câte un săculeț la intrarea în fund, pliurile, rămă mare speriată, arătătorul era cel care, în sfârșit, îl făcea să dispară.

Bartolomeu respingea această amintire chiar și în sinea lui, reflecție rușinoasă. Ca s-o evite, poate prin asociere, secrete vecine, poate pentru că menționase vremurile în care a ajuns în metropolă, a înlocuit-o cu alta, pe care, la fel, nu voia s-o povestească. Din nou, chiar el, Bartolomeu, sfârșitul anilor '70, de data asta în Chiado, cercetând rafturile librăriilor lisaboneze, miros de hârtie veche sau urină, în căutarea cărților scrise sau traduse de Saramago.

~

Era un miros de mâncare, mirodenii complicate, amestecat cu frunzele încălzite ale copacilor, cu pământul cald. Fritz stătea pe un scaun în mijlocul grădinii, foarte drept, apărat de umbra arborelui de mango, ramuri de parfum dulce, ramuri încâlcite la o distanță incertă de cer, straturi și straturi de frunze groase, boboci de flori care vor fi fructe de mango înainte de luna iulie. Fritz ținea cartea în poală și aștepta, respira. Lângă el, încă un scaun, gol. Mirosul de mâncare umplea tot aerul din Panjim, Fritz îl întâlnea pe străzi și în toate încăperile casei, ferestrele deschise sau închise; și când se crăpa de ziuă, la prima și singura răcoare a dimineții, și la ora de culcare, când noaptea se simțea peste toate lucrurile. Fritz știa acea mâncare, își amintea atingerea ei moale și umedă pe buze, lut care încingea gura pe dinăuntru și care, după ce era înghițit, ardea tot tubul digestiv în ordinea care se învață la școală, faringe, esofag, stomac etc. Era și curry în alcătuirea acelei arome, dar erau și multe alte condimente, o zarvă între dulci și picante care învingea orice tentativă de analiză, o făceau să explodeze. Chiar și așa,

Fritz se străduia să nu renunțe și de acolo, din grădină, reușea să deslușească aroma bananelor, verzi și coapte, soi mare și mic, pe care o doamnă în sari le vindea de cealaltă parte a zidului, reușea să numească aroma subtilă a ruginii, o mașină care putrezea și ea în stradă, un pic mai în față de vânzătoarea de banane, mirosul de cauciuc striat al pneurilor, mirosul buruienilor, mirosul urinei de câine și de om. Cu câteva luni înainte, la sosire, tatăl lui Fritz, vrând să fie prietenos, a încercat să-i explice că era vorba de un Hindustan Ambassador, automobil din alte timpuri. Fritz a notat informația în memorie, dar a fost mai atent la vocea tatălui lui, o noutate uimitoare, i-a observat modulațiile tonului, felul în care apăsa consoanele, în care intra în silabe.

Nicio anticipare n-a putut prevedea imaginea reală a sosirii lui Fritz pe tristul aeroport Dabolim, în Goa. Gloria pe care Fritz și tatăl lui și-o imaginaseră, din perspective diferite, a fost înlocuită de o umbră. După ce și-a stăpânit panica în Bombay, ultimul pasager ieșit din avion, dus pe brațe de însoțitoarele de zbor, apoi de funcționarii aeroportului, timp scurt în escală, trimis să fie problema altora, Fritz a aterizat în Goa tot orb. Însoțit de bărbați cu briantină în păr, putea să-i simtă mirosul, Fritz și-a descris valiza în engleză, a recunoscut-o apoi cu mâinile, pipăind haine și obiecte. Pentru el, din perspectiva lui, sosirea în Goa a însemnat o înaintare prin întuneric, fără să știe dacă se va lovi de ceva la pasul următor, bazându-se pe cine îl ținea de braț, zăpăcit de mirosuri contradictorii și, dintr-un ghem de sunete, printre voci în *concani* și în engleză, *are you his father, sir?*, o voce vorbindu-i în portugheză, sunt tatăl tău.

Când, în sfârșit, a venit dimineața în care ateriza fiul lui, după cafea, tatăl s-a învârtit prin casă vorbind tare, dând ordine dure servitorilor, tot timpul întârziați, nu putea permite atâta delăsare. Înainte să plece, reflectat în oglinda de deasupra chiuvetei, a luat pieptenele să-și aranjeze bretonul, și-a ajustat simetric vârfurile mustății cu vârful forfecuței. Pentru tată, din perspectiva lui, sosirea lui Fritz a însemnat un bărbat împleticit și descurajat încercând

să meargă, sprijinit de un ajutor în uniformă din aeroport, altul cărându-i valiza, și oamenii dându-se la o parte, ieșindu-i din drum, deși nu pierdeau decât o secundă să se uite la acea figură. Și îndreptându-se către fiul lui, recunoscându-l din fotografii vechi, de pe vremea când încă îi erau trimise din Viena, funcționarii aeroportului dorind să-l paseze, *are you his father, sir?*, iar el, tatăl, cu gura uscată, dorind să vorbească cu fiul lui, dorind să pronunțe cuvintele pe care le păstra de ani de zile, sunt tatăl tău.

Căldura atâtor ore fermenta parfumurile, fierbea mirosul florilor și al chirpiciului, trandafirul deșertului, crin impala, balegă dospită de bivol. Zgomotul motocicletelor de afară, țevi de eșapament murdare, influența și el parfumurile, le speria. Așezat pe scaun sub arborele uriaș de mango, stând foarte drept și foarte orb, cu cartea așezată pe picioare, în așteptare, Fritz asista la ce mirosea și auzea.

Printre arome și sunete, a venit tatăl surâzător. Își adunase îndeajuns optimism înainte să coboare treptele, înainte să se dea de gol pășind pe pământ. Stând locului câteva secunde, două-trei, s-a uitat către fiul orb, fiul necunoscut și imaginat, și-a strâns la un loc toată speranța, încă puteau fi ceva, și a înaintat. În acei pași până la scaunul gol, a vrut să creadă, a înghițit suferința acelui nume ales de mama lui dinadins ca să-l ignore, Fritz, suferința acelor decenii, fiul lui crescând departe, furat, ascuns, devenind bărbat. Și când s-a așezat, surâzător, optimist, a vrut să creadă, se aflau acolo, în sfârșit acolo, împreună în acea curte, Panjim, Bairro das Fontainhas, moștenire de familie, râu de sânge care curgea dintr-un izvor îndepărtat și care, străbătând generații, le ajunsese în vene, ale unuia și ale celuilalt. Fritz a băgat de seamă prezența tatălui său, pașii din ce în ce mai apropiați, mișcarea așezării, greutatea pe scaun, zâmbetul. Atunci, într-un gest natural, nepripit, fără disperare, Fritz a luat cartea de pe genunchi și i-a întins-o.

Pe când era în Lisabona, într-un moment care i se părea la fel de îndepărtat precum copilăria, precum o altă viață, Fritz

s-a hotărât să păstreze primul roman al lui José, să-l ia cu el în acea călătorie care, știa bine, avea să fie decisivă. Trecuseră ani buni de la prima tentativă de lectură. Într-o dimineață, la librărie, înainte să deschidă, sub calmul ușii închise, a început să răsfoiască romanul, avea intenția să-l citească, dar i-a displăcut din start epigraful, citatul din acel autor care îl deranja, pe care se hotărâse să-l evite, amintirea unor jigniri grave. Chiar și așa, cu greu, i-a acordat încrederea prieteniei și a dat pagina. Dar primele cuvinte din carte îl numeau pe acel scriitor non grata, relatau cum tocmai scrisese ultima frază din roman, dintr-un roman oarecare. În acel moment, Fritz a închis cartea cu zgomot și dramatism, i-a fost clar că n-o s-o citească, era indisponibil pentru sâcâieli provocate de acea temă, de acel nume de patru silabe, prea multe vocale, a-a-a-o. Pe atunci, Fritz refuza să repete acel nume, nu voia să-l pronunțe nici măcar în gând. Și abia câțiva ani mai târziu, când își făcea valiza pentru călătoria în Goa, conștient de schimbările care îl așteptau, pregătit pentru ele, atunci a decis să ia romanul lui José. A crezut că îl va citi el, nu și-a imaginat că tatăl lui va fi cel care i-l va citi.

Obosiți să tot aștepte să treacă orbirea, după câteva săptămâni, în februarie, incapabil să călătorească înapoi la Lisabona, incapabil să se imagineze trăind orb și singur în Lisabona, Fritz i-a vorbit despre roman tatălui, care s-a oferit de îndată să i-l citească cu voce tare. Prima limbă a tatălui era *concani*, vorbea cu prietenii în acea limbă, le dădea ordine tuturor celorlalți; prima limbă a fiului era germana, gândea cu pronunție vieneză; dar comunicau unul cu altul în portugheză. Tatăl își amintea bine de anii din Mozambic; *maningue, maningue*, mult, mult. La început, fiul nu a înțeles cuvinte ca acela, dar, încetul cu încetul a învățat și, la rândul lui, completa cu lecții informale despre Portugalia contemporană, spre marea mirare a tatălui. Astfel, punând laolaltă cunoștințe, tată și fiu interpretau romanul lui José, cu mare mirare.

În acea amiază, sub arborele de mango, tatăl îi citea un capitol în care, printr-o coincidență, un tată îi citea un roman fiului,

într-o grădină, sub un uriaș arbore de mango. Și în acele pagini fiul era orb, asculta lectura cu chipul îndreptat într-o parte oarecare, dar, în anumite momente, nu mai era atent la cuvinte, se pierdea în altă preocupare și încerca să-și imagineze chipul tatălui, pe care nu apucase să-l vadă niciodată.

18

Pupitrul era îmbrăcat în hârtie de împachetat argintie, Iisus scris cu litere strălucitoare, majuscule lipite pe verticală. Aplecat peste pupitru, pastorul vorbea pe un ton blând, susur de apă, pârâu acompaniat de note înlănțuite, cântate la o orgă electronică, marca Yamaha, presărate în aer de degetele elegante ale unui tânăr, și el la cravată, și el cu cărare pe o parte, așezat în stânga pastorului, câțiva pași mai în spate. Pastorul privea adunarea în ochi, zâmbet subînțeles, cablurile de la microfonul lui și de la orga asistentului treceau prin fața podiumului, în spațiul dintre el și credincioși, către priza electrică din perete, cabluri groase și negre.

Câteva din scaunele de plastic erau încă goale, albe, scaune ieftine de grădină, congregația încă se aduna. Erau întârzieri consimțite de Dumnezeu și de pastor, care avea harul de a absolvi numaidecât, salutându-i pe nou-veniți din priviri, fără să întrerupă curgerea discursului. La ora aceea, șapte și un sfert, tot traficul de sfârșit de zi traversa cartierul Sacavém foarte încet, autobuze pline de oameni care coborau în Bobadela, Póvoa de Santa Iria, Forte da Casa sau, pierzând deja telejurnalul și la jumătatea telenovelei, în Alverca. În biserică, femeile purtau la gât rozarii, părul prins cu agrafe; bărbații aveau pantofii lustruiți, aceiași de la căsătorii și ceremonii șic; fetele cu rochii cu volănașe, băieții cu cămașa băgată în pantaloni.

Pe rândul al treilea, Lídia voia să se concentreze la vorbele pastorului. Alături, pe genunchii lui Domingos, fiul ei era atent la mult mai multe detalii. Chipul Lídiei păstra seriozitatea

rugăciunilor pe care le avea de făcut, a fricii care o consuma. Uneori, închidea ochii cu multă putere, se ruga de dinainte, deși știa că încă nu venise momentul potrivit. În acel punct al slujbei, pastorul făcea doar conversație, povești obișnuite bazate pe pasaje din Biblie, identificate cu numele cărții, numărul capitolului și verset.

Câteva minute mai târziu, nu mai erau locuri goale. Credincioșii au rămas în picioare pe lângă pereți, obișnuiți cu lipsa spațiului. Biserica aceea fusese construită inițial ca garaj pentru două mașini, fără ferestre, pereții pictați cu vopsea acrilică, decorațiuni sobre, neoane pe tavan. În acel moment, era ocupată de vreo cincizeci de persoane, mai mult sau mai puțin. Podiumul de lemn, de o palmă înălțime, avea și el o suprafață mică, dar îndeajuns cât să încapă pupitrul, suportul orgii și suficient cât să primească o doamnă pe care pastorul a strigat-o pe nume. Mărturia ei, răspunsuri la toate întrebările puse, a fost o poveste care a început rău, foarte rău, și care s-a terminat bine, foarte bine: probleme de familie, de sănătate, de bani, depresie, dorință de moarte și, după Iisus și biserică, sănătate incredibilă, familie incredibilă, bani incredibili, miracol și dorință de viață, aleluia.

Aleluia, aleluia, când doamna a părăsit podiumul, când s-a alăturat din nou credincioșilor care au salutat-o, soră, pastorul a ridicat tonul. Din momentul acelui crescendo, toată lumea s-a ridicat în picioare și a ridicat mâinile. Domingos înălța doar mâna dreaptă, cu stânga ținea copilul. Sunetul care ieșea din boxe era amplificat de pereți, pastorul striga fraze care imediat erau cântate la pian de asistent și în cor de toți credincioșii, volumul orgii dat mult mai tare decât până atunci. Printre voci, era și a Lídiei care ridica brațele foarte sus, care storcea pleoapele și se ruga pentru bunica. Lídia îi implora pe Dumnezeu și pe Iisus pentru viața bunicii, pentru recuperarea ei. Dedesubtul conștiinței acelui moment se afla șocul scrisorii primite din Capul Verde, scrisă de mână, vestind că bunicii îi putrezeau oasele pe dinăuntru. Când José i-a înmânat plicul, a văzut cum Lídia a citit și a fost doborâtă,

s-a transformat în pulbere sub ochii lui, genunchii fără forță, având nevoie să fie sprijinită. Bunica Lídiei fusese invadată de tumori în oase, prea târziu pentru orice leac, medicul refuza orice îndoială, cât timp îi mai rămânea de trăit?, săptămâni sau luni. Doar un miracol, doar mila Domnului o mai putea ajuta.

Se scurgea transpirație pe pereți, la fel cum se scurgea pe chipul și pe sub cămașa pastorului, venele umflate pe gât, strânse de guler, și fraze strigate, evocând sângele Mielului, fraze prea rapide pentru a fi cântate de credincioși, cor dezordonat care repeta doar *aleluia, Domnul fie lăudat*, în timp ce muzicianul improviza o melodie din ce în ce mai nebună, o sincopă. Înconjurată de mulțime și singură, Lídia ridica brațele, deschidea palmele către tavan, degete sau gheare, și strângea din dinți, își încrețea chipul, încorda mușchii feței, se desfigura și, pe dinăuntru, articula strigăte directe către Dumnezeu, din adâncul ființei ei striga mila Domnului, suspinând.

În brațe, cu picioarele pe pieptul lui Domingos, băiatul se uita în toate părțile și nu se speria, dimpotrivă, avea impresia că e la o petrecere.

~

Contrar tuturor așteptărilor, Bartolomeu nu voia să vorbească de Expoziția Mondială care se pregătea în zona Cabo Ruivo. Vârsta îi dădea un avantaj analitic, avea amintiri de pe timpurile în care hidroavioanele aterizau și decolau în Cheiul Olivais, exact unde se construia acum expoziția cu pricina, cheltuială exagerată de bani. În ciuda celor auzite, defăimătorii, comuniștii ignoranți, nimic din construcția aceea nu se compara cu Expoziția Lumii Portugheze, pe care Bartolomeu a vizitat-o în 1940, pe când era copil, chiar în perioada în care vedea în zare hidroavioanele în construcție pe apele râului Tejo. Expoziția Lumii Portugheze lăsase în urmă o construcție solidă, piatră, granit, reabilitase toată zona Belém; expoziția aceasta, așa-numită mondială, era praf în ochi,

suburbie pseudomodernă, cotețe de placaj. Dar Bartolomeu nu voia să vorbească despre asta, a schimbat postul când a început să se discute subiectul la radio. Nu voia să vorbească nici despre podul cel nou, Vasco da Gama, acum totul e Vasco da Gama, se folosesc de numele omului ăstuia ca să boteze orice, indiferent ce-ar fi. Nu, nu voia să vorbească nici de podul nou, nici de masa populară ridicolă cu mâncare de fasole care se organiza pentru inaugurare, a închis radioul.

Lui José ar fi putut să i se pară stranie atâta lipsă de voință, dar nici el nu voia să vorbească despre acele subiecte și cu atât mai puțin despre excentricitățile lui Bartolomeu. José avea propriile lui probleme, Lídia a intrat în camera de zi, José avea problemele Lídiei.

Tăcerea femeii în mișcare nu s-a deosebit de tăcerea care umplea încăperea, cei doi bărbați erau două statui. José fusese prezent la durerea Lídiei când a primit vestea despre boala bunicii ei, stadiu terminal în Capul Verde, durerea sfredelitoare a distanței, suferință pe care, nu se știe din ce motiv, a izbutit să și-o imagineze cu precizie. I-a povestit întocmai și lui Bartolomeu, care a dat dovadă de extremă empatie. Lídia a citit scrisoarea în fața lui José, fără să bănuiască, dându-și seama de tragedie rând cu rând. În acel început de martie, chipul Lídiei era doar o umbră, tristețe fără nume, cuprindea suferința de a avea un fiu care nu avea s-o cunoască pe bunica, femeia supremă, cuprindea revolta și umilința de a se vedea fără soluții, cuprindea teama, dezorientarea, ciuda împotriva lumii și disperarea, cuprindea deznădejdea înmulțită cu sine însăși, sporită de eternitatea aparentă.

Corpul Lídiei continua, făcea toate gesturile care erau de așteptat, lăsa copilul la bonă, se îngrijea de menajul casei lui Bartolomeu, dar purta o absență profundă, era un corp golit, vorbea uneori, dar și vocea aceea era nelocuită. José devenea abătut în preajma Lídiei, i se zăpăcea respirația, își pierdea postura, se șubrezea. Poate din acest motiv, instinct sau impuls, a căzut într-o stratagemă, într-un plan, ca și cum ar fi căzut într-un puț.

Misterul acela l-a înviorat câteva zile, își imagina toate nuanțele consolării pe care i-ar fi oferit-o Lídiei. Așadar, când a avut ocazia, primul lucru, a furat cheia de la mașina lui Bartolomeu. Numai cățeaua a asistat la acea manevră, a rămas uimită, s-a văzut suspiciunea, dar nu s-a exprimat în niciun fel. Imediat după aceea, în timpul nopții de marți, 10 martie 1998, cu două zile înainte de momentul în care se afla acolo, în acea încăpere, José a deschis poarta cu cea mai mare grijă, a împins mașina și a pornit-o când era deja în stradă, poarta închisă, nicio bănuială. Până a ajuns la Rua de Macau, a mers cu capul plin, gălăgia unei mulțimi; a parcat jos, pe colț, două roți pe trotuar. Domingos s-a mirat să-l vadă venind, dar José avea o încredere studiată, avea o schemă. Știa că la început câștiga întotdeauna și de aceea avea să parieze din prima mașina lui Bartolomeu, câștiga pe puțin dublul valorii ei și se oprea acolo, gata, mă duc acasă, avea să-i dăruiască Lídiei și băiatului ei călătoria, puteau s-o vadă pe bunica în Capul Verde, rămânea pe profit.

Când cei interesați s-au întors de la evaluarea mașinii, o sumă mult mai mică, José protestând, a început pokerul. Pe durata acelei partide, toți jucătorii din Rua de Macau s-au adunat în jurul mesei, voiau să vadă. Și într-adevăr, José a tras ce se adunase pe masă cu amândouă mâinile, a îmbrățișat patrimoniul. A știut dintotdeauna că va fi așa, nu făcea decât să confirme certitudini absolute. Dar când a venit momentul să se ridice de pe scaun, și-a dat seama că ar putea câștiga și mai mult, s-a hotărât să mai joace o dată. Și a pierdut, a pierdut, a pierdut, a pierdut, a pierdut până când, din nou, i-a rămas doar mașina lui Bartolomeu de pariat. Era la masă cu un jucător pe care toți cei de acolo îl cunoșteau, un bărbat care zâmbea, ochi pofticioși, burta plină de nopți ca aceea. Riscurile erau cunoscute de paznicul cu cicatrice, de Domingos, de patronul casei, de însuși José și de toți cei care acceptau să joace cu el; începătorii, spectatori inocenți, bănuiau doar. Fără alternative pe care să le poată numi, José a pariat din nou mașina lui Bartolomeu și, josnic, fără apel, a pierdut dureros.

Cu capul plecat, José n-a avut nicio reacție la nivelul brațelor sau al picioarelor. Adversarul, mare de statură și cu greutate, râdea cu poftă, vorbind într-o parte și în alta, împărtășind locuri comune despre câștig și pierdere. Cu cheia mașinii agățată de arătător, s-a apropiat de José să-l bată cu palma pe spate și, cu obscenă intimitate, s-a apropiat de urechea lui și i-a șoptit că există o cale de a-și recupera mașina. José știa ce așteaptă de la el, s-a ridicat de pe scaun și l-a urmat pe bărbat, au plecat împreună, pași înfipți în podea. În tăcere, Domingos i-a văzut plecând, s-a înfiorat la această imagine, l-a străbătut un fulger.

În camera de zi a lui Bartolomeu, José refuza să se gândească la ce se întâmplase. Acele ore de noapte, slab luminate erau închise în spatele unui zid de plumb. José strângea maxilarele. În zori, a înapoiat mașina la locul ei și, ajuns acasă, a făcut două băi una după alta, se ștergea după prima când s-a hotărât să se întoarcă sub duș și să se frece cu și mai mare putere. Bartolomeu a adormit înainte de plecarea mașinii și s-a trezit după înapoiere, nu și-a dat seama de lipsă.

Când vocea lui Bartolomeu s-a auzit în încăpere, când a strigat-o pe Lídia, nimeni n-a vrut să-și arate tresărirea, nici măcar cățeaua culcată, somn subțire. Lídia, José și cățeaua s-au purtat cu naturalețe studiată. Am aflat că bunica dumitale e bolnavă, a spus Bartolomeu, moderat, solemn, ca și cum ar fi fost singur cu Lídia, ea cu încheieturile încrucișate în fața pântecului, fără să plângă, chitită să nu plângă. Atunci, cu fraze simple, directe, care păreau venite din irealitate, Bartolomeu i-a explicat că ar vrea să-i dăruiască el călătoria, că ar vrea ca ea și fiul ei să se ducă în Capul Verde. Lídia a ridicat privirea spre Bartolomeu, a fost ca și cum l-ar fi văzut pentru prima oară și, după o pauză, i-a sărutat mâinile.

~

La început taximetristul a bombănit o combinație de cuvinte sparte, mestecate, dar pe când cobora pe Avenida de Berlim

articula deja cuvinte întregi, pline de silabe, lovea cu pumnii în volan. Se plângea de soarta crudă, blestemata soartă, se plângea că a stat să aștepte ore întregi ca până la urmă să se ducă atât de aproape, așa nu mai are rost să muncești. Deranjat, José s-a prefăcut că nu-și dă seama că merg pe un drum mai lung decât ar trebui. Taxiul mirosea a fum de țigară îmbibat în țesături, mirosea a praf vechi, mirosea a calendar cu Sporting din 1993 lipit cu scotch pe bord, culori șterse, jucători de nerecunoscut.

José i-a ținut companie Lídiei la coada de check-in, a stat cu copilul în brațe. Lídia a refuzat politicos diferitele solicitări de a transporta pachete, oameni care se apropiau și o rugau să ducă ceva în Capul Verde, pantofi de marcă, documente, mortadella, verișorul o să fie la aeroport să primească pachetul, sigur-sigur, ce vă costă? Cu toate astea, a recunoscut-o pe sora unei vecine, fosta iubită a lui Djonzinho din Pedra Lume, patroana unui salon cosmetic din Damaia, și a acceptat până la urmă să ia un borcan de marmeladă.

Băiatul era tuns, purta pantaloni noi, cămașă nouă, bretele haioase de copil. José l-a predat mamei lui când n-a mai putut să-i însoțească, ar fi avut nevoie de bilet și pașaport. Rușinoși, cât pe ce să se despartă fără să se pupe, dar în ultimul moment, inițiativa lui, un sărut rapid.

Așezat în taxi din nou, José s-a hotărât să se ducă la Bartolomeu, s-a gândit că ar trebui să-i mulțumească. Chiar dacă n-ar ajunge să spună chiar mulțumesc, cuvântul propriu-zis, voia să meargă acasă la Bartolomeu, i s-a părut că prezența lui ar fi de ajuns. Fie pentru că era impresionat, fie pentru că lipsea încă o discuție despre relația cu mama lui ori pentru că se simțea singur după acea despărțire sau pentru că era răvășit, s-a hotărât să se ducă la Bartolomeu. La momentul plății, taximetristul s-a uitat la bancnota de cinci sute de scuzi, i-a venit greu să-i dea rest, vreți rest? Și a demarat brusc, accelerația la podea, când José a închis portiera.

Era trecut de ora prânzului, se simțea doar pacea unei zile din timpul săptămânii pe acea stradă din inima cartierului Encarnação,

case locuite de bătrâni, plante așteptând să fie udate. José mergea prin gândurile lui. Străbătând curtea, s-a uitat către cer, era imens. Apoi, fără să-și facă anunțată prezența, i s-a părut că nu are rost, mai mult ca sigur Bartolomeu nu l-ar fi auzit, a intrat pe ușa descuiată, ca de obicei.

Ajuns sub acoperiș, înăuntrul casei, José a deslușit țesătura unui dialog, a deslușit o voce și încă una, dar nu i-a venit să creadă. A grăbit pasul, s-a transformat într-un vârtej prin încăperile casei, crezând că ochii îi vor contrazice acea iluzie. Dar nu, ochii i-au înfățișat o realitate necruțătoare. În camera de zi, stând în fotolii, foarte mirați de intrarea intempestivă a lui José, stăteau Bartolomeu și Saramago.

19

Poate din cauză că era atât de concentrat, Fritz a avut o reacție exagerată la sfârșitul capitolului, nu și-a ținut bărbia, a rămas cu gura căscată o lungă secundă. Tatăl lui se pregătea să închidă cartea, o să reia lectura ziua următoare. Dar păsările s-au agitat pe ramurile de mango, și ele prinse de firul poveștii și, apoi, și ele deranjate de întreruperea bruscă, tocmai când așteptau mai multe explicații. Fritz se uita într-o parte și într-alta, căutând răspuns, ca și cum ar fi putut să vadă. Tatăl lui Fritz nu punea atâta patimă în acea curiozitate, fie pentru că îi lipsea relația cu acel bătrân colonialist, se împrietenise cu unii de nivelul lui în Mozambic, nu le-a iertat niciodată faptul că îi tratau pe cei din Goa ca pe niște negri, fie pentru că nu-l cunoștea pe scriitorul portughez care îl afecta într-atât pe fiul lui, *Saramago* i se părea un cuvânt excentric. Avea un interes moderat pentru ce se întâmpla în capitolele următoare, dar prefera la acea oră a după-amiezii să stea unul lângă altul după atâția ani de despărțire.

Tatăl nu percepuse cu șocul cuvenit orbirea pentru că, la sosire, aștepta un fiu pe care doar și-l imaginase, se pregătise pentru diferențele dintre idealizare și inflexibilitatea lumii. Fritz, orb dintr-odată, își petrecea mult timp supărat pe handicap, nu se conforma cu hazardul acelei nenorociri și, poate din cauza asta, încălcase deja anumite bariere sociale și familiale. De aceea nu l-a rugat pe tatăl lui să citească în continuare, i-a comandat.

~

În aerul camerei, în penumbră, se întindea o țesătură împletită din respirații, răsuflări ieșite din vârful buzelor sau proptite în cerul gurii. Trupurile copiilor erau pete împrăștiate pe trei saltele, corpuri potrivite unele în altele prin competența întâmplării, un genunchi băgat în unghiul deschis al unei axile, un cot înfipt într-un gât, un picior așezat peste un umăr. Era aproape ora șapte, acul nu ajungea încă la douăsprezece, mai lipseau minute. Lumina era aprinsă bine pe cer, dar acolo, cu ușa închisă, cu fereastra închisă și acoperită de scânduri și cutii de carton turtite, intrau doar câteva dungi de lumină opacă, se amestecau cu mirosul cimentului și al copiilor, transpirație și praf negru de pământ. Era și o țesătură împletită din veri, copii de diferite vârste dormeau pe trei saltele fără așternuturi, fără perne. Lídia nu s-a ridicat imediat, a mai stat să asculte muzica naturală a acelor respirații, contururi umplându-se și golindu-se. Lídia, Lili, cum îi spunea populația din Porto Novo, soră, cum îi spuneau copiii, nu s-a ridicat imediat, a mai stat să simtă timpul, i s-a părut că așa ar putea să-l lărgească. Printre acele inimi care băteau era și cea a fiului ei, încântat de veri, epuizat la sfârșitul fiecărei zile, amețit de atâta joacă. Obișnuit cu orele petrecute la bonă, un hol, o cameră de zi și un dormitor, se pierdea în spațiul larg din Capul Verde, era copleșitor, nu mai știa ce să creadă, cu ochii larg deschiși. Vecinele voiau să-l ia în brațe pe băiatul lui Lili, verișoarele voiau să se joace cu acea păpușă de doi ani și, când nu trecea din brațe în brațe, avea tot pământul la dispoziție să se dea de-a dura. Uneori, în anumite momente din acele săptămâni, a ajuns să i se pară că băiatul se făcea mai mare numai când întindea un braț sau un picior.

Trupul Lídiei era uriaș printre copii, s-a ridicat încet. În timpul somnului, o atacase ideea, lichidă, îi aluneca pe dinăuntrul viselor sau al coșmarurilor, pete de ulei întinzându-se pe o suprafață de apă. De când venise, în timpul săptămânilor petrecute în Porto Novo, două marți, două sfârșituri de săptămână,

reușise să alunge ideea, s-o împingă departe, viitorul fiind un fel de imposibilitate, prezentul ca o prăpastie de care se agăța cu vârful degetelor. Dar nu mai putea să evite ideea, era acolo, o învăluia, îi atingea pielea proaspăt trezită. Venise, în sfârșit, ultima zi, aveau de luat barca de la nouă dimineața, aveau de luat avionul din aeroportul din Mindelo, și drumul dintre barcă și avion, de-a lungul oceanului, Monte Cara în stare de veghe, nave naufragiate putrezind sub valuri mărunte. Aceasta era ideea, Lídia reușise s-o amâne. În cele două săptămâni pe care le-a petrecut acolo, trezindu-se printre copii, reîntâlnind prieteni din copilărie care o rugau să le vorbească despre Portugalia, Lídia se prefăcuse că acea ultimă zi nu o aștepta în viitor, ca și cum nici bunica n-ar fi fost bolnavă, ca și cum vacanța ar fi fost eternă, infinită, la fel ca monedele pe care le găsea prin fundul buzunarelor ca să plătească înghețate de baobab pentru verișori, înghețate de la tonetă, cuburi de gheață pe care copiii le țineau cu o scobitoare, afacerea vecinelor, apa de tamarin scurgându-li-se în jos pe brațe și picurând de pe vârful coatelor.

Sunetele scurte de genunchi trosnind, amplificate de liniște, n-au trezit pe nimeni. Deformând salteaua cu greutatea ei, în picioare, Lídia a numărat copiii, inclusiv băiatul ei, cinci, șase și șapte. Doi erau copiii mătușii mai mici, unul mai negru și unul mai alb, tați diferiți, patru erau copiii verilor pe care îi lăsase în același loc când a plecat să studieze în Cidade da Praia. De-a lungul anilor, Lídia aflase despre aceste nașteri din convorbiri telefonice și, cu întârzierile poștei, din fotografii în plicuri mototolite, colțuri îndoite. Verii ei drepți, foștii copii, adulți de șaptesprezece, optsprezece sau douăzeci și ceva de ani, erau și ei de-acum împrăștiați prin lume, în insulele din Capul Verde, în Olanda, Rotterdam, în Portugalia de asemenea, dar fără prea mult contact, în periferia din sud, Cova da Piedade. În acele săptămâni însă, Lídia avusese timp să cunoască bine fiecare băiat și fată, continuări ale verilor, continuări ale mătușilor, continuări ale bunicii. Toți copiii aceia, în ciuda diferențelor de vârstă, de formă și culoare, tată mai de la țară sau

mai de la oraș, aparțineau acelei familii în permanentă creștere, bunica fiind piesa de rezistență, garanția. Într-un final, Lídia a ieșit pe unde a putut, traversând saltele. A împins ușa spre lumină. În acea ciocnire, a simțit machiajul care îi cădea de pe ochi, uscat, întins, arzându-i pielea. În Portugalia nu se machia, dar acolo, emigrantă întoarsă din străinătate, așteptările erau mari, n-ar fi acceptat nimeni altfel. Și-a pus papucii, s-a gândit că trebuie să se spele pe față.

În drum, a atins cu picioarele valizele făcute. Le cumpărase din Feira do Relogio, în Lisabona, și în acel moment erau acolo, lângă un perete murdar din casa bunicii, Porto Novo, Capul Verde, casa în care a fost copil, în care își aveau locul gândurile ei. Cu o seară înainte, în timp ce își făcea bagajul, făcuse numeroase cadouri de ultim moment copiilor și prietenelor, și unii și altele se uitau curioși de la depărtare la acea organizare de culori. Avea de gând să mai păstreze câte ceva, dar, până la urmă, prefera să le lase în mâinile unei prietene timide sau ale unui văr care ieșea în fugă. Spațiul lăsat gol de curelele, hainele, lacurile de unghii făcute cadou era ocupat de brânză de capră, pungi de biscuiți, borcane cu dulceață de papaia de la Paul. Și, chiar și când își făcea bagajele, tristă, Lídia a reușit să împiedice ideea, mai avea încă o noapte, avea acea noapte, prefera să se concentreze pe asta. Dar când s-a trezit, când a ieșit din camera de copii inocenți, mergând spre curte, n-a mai putut nega ideea, o greutate de plumb înăuntrul pieptului, venise ultima zi, neînduplecată, fără apel.

Bunica punea capacul pe cratiță, închidea un enorm nor de abur, sunet de aluminiu. Gazul se transforma în flacără pe ochiul plitei, Lídia i-a cerut binecuvântarea bunicii. Mirosul era de ajuns pentru a recunoaște tocana de pește, *cachupa*, ton cu siguranță, pești mari pe care pescarii îi prinseseră în zori, pe care femeile îi transportaseră pe cap pe străzile din Porto Novo, lăsându-i jos ca să taie bucăți generoase cu bricege cu lame groase, cântărite cu aproximație întotdeauna în favoarea clientelor, ton pe sătu-rate. Bunica se uita la Lídia cu o țigară aprinsă în gură, scrumul atârnând, un ochi închis. Verișoara mai mare, domnișoară de

treisprezece ani, trecea grăbită, capul plecat, ducea farfurii, tacâmuri etc. Lídia s-a ridicat s-o ajute, dar bunica a apucat-o de încheietură, i-a spus să se ducă să-l trezească pe băiat.

Dimineața traversa perdelele din încăpere, se așternea peste sortimentul extravagant de culori care alcătuiau decorațiunile, bricabrac insolit de obiecte adunate de-a lungul anilor, aduse de prin vastele destinații în care ajungeau brațele acelei familii împrăștiate. În acel muzeu cu fanioane de la Benfica, languste de ceramică glazurată, scrumiere de cocos din Pedra Badejo, Lídia și băiatul stăteau la o masă pusă doar pentru ei doi, fața de masă imprimată cu clopoței de Crăciun, pahare pline de suc de portocale, în fața unei tăvi pline de *cachupa* de pește, un munte fumegând. Copiii se treziseră, se sprijineau cu jumătate de trup de pragul ușii și, pe nemâncate, se uitau prelung la acel tablou. Băiatul Lídiei, îmbrăcat cu haine primenite, fără poftă de pește fiert, fără să ajungă cu picioarele la podea, îi vedea pe verii lui și nu înțelegea de ce nu se pot juca. Lídia înfuleca întruna, chiar și fără poftă, stomacul legat cu un nod. Verișoara mai mare intra să-i aducă sticluța de sos picant, Lídia îi mulțumea și presăra picături peste bucățile de pește, înainte de a le înghiți. Și imaginile acelor zile, dureroase și bruște, bunica slabă, ochii înfundați, dar lăsând încă să-i mai scape câte un zâmbet, nereușind să le oprească, deși își acoperea gura cu mâna, stânjenită. Acel timp se pierdea pentru totdeauna cu cruzime, amintirea celor două săptămâni trecute durea, fiecare secundă ireversibilă, fiecare clipă destrămându-se de-a lungul propriei durate. Copiii crescând, bunica murind.

Motorul mașinii oprite la poartă se auzea în toate încăperile casei, umplea holul și ochii verilor. Forța picioarelor și brațelor bunicii era suficientă doar pentru mișcările elementare. Taximetristul era de aceeași vârstă cu Lídia, au făcut împreună școala, a intrat și i-a dus valizele în portbagaj. Opt și jumătate, mai avem încă mult timp, spunea tânărul. Cu toții cunoșteau acel soare, nimeni nu-l prea băga în seamă. Lídia nu știa cum să se despartă de verii ei, agățându-i-se de picioare sau brusc timizi, nu știa cum să se despartă de bunica,

i-a cerut din nou binecuvântarea. Nu o va mai vedea, nu o va mai atinge, nu-i va mai auzi vocea, nu va mai fi în prezența ei.

Pneurile înaintau pe strada pavată cu pietre negre de vulcan. Pe bancheta din spate, Lídia și copilul s-au întors să se uite, acea imagine era tot ce le mai rămânea. În fața casei, mica mulțime, bunica înconjurată de copii, contururile casei din ce în ce mai estompate și, la prima curbă, dispărând, oceanul la dreapta.

~

Tăcerea însemna gânduri și motociclete care accelerau în depărtare, care frânau în curbe. Fritz băga de seamă mai ales motocicletele, și le imagina, amiază de zgomot și temperatură; tatăl lui alegea gândurile, era încă emoționat. Paginile pe care tocmai le citise l-au condus către amintirile propriilor pierderi. Peste tot, până și acolo, sub acel arbore de mango, deslușea absențe, oameni vizibili doar în amintirea celui care încă reușea să și-i amintească. Și Africa, deși nu călcase niciodată în Capul Verde, se gândea la Mozambic, vârstă îndepărtată și irecuperabilă, țară pe care o pierduse pentru totdeauna. Citind acele pagini, străduindu-se să pronunțe corect cuvintele pe care nu le știa, tatăl lui Fritz și-a închipuit Capul Verde, insula Santo Antão, satul Porto Novo, pornind de la propriile lui amintiri din Mozambic, Lourenço Marques în anii '60.

Nerăbdarea lui Fritz a frânt până la urmă acea tăcere populată, Panjim, cum spunea tatăl lui, Nova Goa cum insista mereu mama lui, și ea transformată în amintire, numele a încă unui om, dar fără să se poată implica. Prea puțin dispus să analizeze acele niveluri de existență, Fritz aștepta continuarea a ce îl interesa. Până la urmă, de ce era Saramago acasă la Bartolomeu? să citească tatăl în continuare. Îndoiala și dependența îl consumau pe Fritz, orbirea îl testa.

Tatăl era mai puțin curios să afle motivele care aduseseră împreună doi bătrâni în Lisabona. Mai mult, îl cam enerva revelarea prost explicată a faptului că ceilalți doi erau aceeași persoană, nu

prevedea o justificare credibilă pentru asemenea gogomănie. În plus, i se părea cu atât mai puțin productivă insistența pe două personaje secundare, așezate sub un arbore de mango într-o grădină din Goa, fără nicio interferență directă în evoluția intrigii. Așa că a continuat să citească.

~

Când s-a ridicat din pat, José nu-și dorea decât să ajungă la canapea. Greutatea capului îl dezechilibra, avea gura plină de un gust cenușiu. Erau două sticle goale pe chiuveta de la bucătărie și, întins deja pe canapea, a mai văzut o sticlă abandonată pe jos, tot goală. Cu o seară înainte, când a deschis sticlele, rachiu și votcă, a simțit forța vaporilor. Acolo, în sticlă, se afla strania suprapunere dintre ce părea să-și amintească José, imagini pe care capul lui le punea la îndoială, și acel material tangibil. Trecutul era îndepărtat, scufundat în gelatină murdară, prezentul era crud, agresiv. Frecându-se la ochi ca și cum și-ar fi uns creierul, a reușit să-și amintească de momentul când a ajuns acasă la Bartolomeu, șocul de a-l întâlni pe Saramago stând comod și purtându-se natural.

Bartolomeu n-a ignorat uluirea lui José, dar avea o altă expresie a feței și un alt glas, se transformase într-un om educat. Suspendat la intrarea în camera de zi, fără ieșire, nici înapoi, nici înainte, José n-a izbutit să spună bună ziua. Saramago a fost cel care, agilitate maximă, a sărit din fotoliu și, picioare subțiri și pantaloni de stofă, a rezolvat situația, nu suporta impasurile. Eliminând tot scandalul din dezvăluire, Saramago i-a explicat că e prieten din copilărie cu Bartolomeu.

Cu aceeași poziție a gâtului și aceeași inocență, José și cățeaua au ascultat cum familia lui Bartolomeu și cea a lui Saramago împărțeau aceeași casă, unde?, pe Rua dos Cavaleiros, în Lisabona. Dimineața următoare, întins pe canapea, ulei scurgându-i-se pe dinăuntrul gurii, mahmureală neîmblânzită, José și-a amintit că trebuie să rescrie micul episod din copilărie, insomniile și coșmarurile

tânărului Saramago, trebuie să includă această informație. Dar, în clipa următoare, s-a îngrozit de întârzierea și delăsarea lucrului, eșec, și i s-a părut de preferat să revină la amintirile de cu seară, durere de creier. Bartolomeu confirma episoadele evocate de Saramago, îi acompania povestirea cu un zâmbet blând pe care José nu i-l cunoștea, povești de la începutul anilor '30, detalii pe care doar cei doi le puteau atesta. Așadar, deși se construise deja o logică, José se simțea pierdut în acel moment, suprarealismul discuției dintre Saramago și Bartolomeu, nemulțumirea decolării Lídiei de pe aeroportul Portela. José se simțea singur într-un fel de nebunie sau de ciclon.

Bartolomeu s-a ridicat, zâmbea în felul acela nou, blând. În ciuda iuțelii cu care s-a ridicat, avea doar gesturi inofensive. Își amintise brusc de ceva, Saramago a vrut să-l urmeze imediat, José și cățeaua n-au avut de ales. Organizându-și ordinea în care ieșeau pe ușă, s-au orânduit pe drumul până la dulapul încuiat de pe hol. Poate pentru că avea pregătită vestea de dinainte, Bartolomeu a scos cheia din buzunar. José s-a prefăcut surprins de priveliștea operei complete, Saramago a fost surprins cu adevărat, cățeaua n-a înțeles. Cărțile păreau să lucească dinăuntrul dulapului, ochii lui Bartolomeu reflectau acea rază, glasul o reproducea pe măsură ce descria timpul pe care l-a petrecut colecționând cărțile, căutând ediții rare. Saramago îl credea că fusese greu, trăgea de cotoare cu vârful arătătorului, le elibera din riguroasa ordine cronologică, le răsfoia cu interes și spunea că nici el nu are multe din acele ediții.

În camera de zi, Bartolomeu și Saramago așezați din nou, José în picioare, un moment în care cei mai bătrâni au oftat. În afară de fotografia pe care i-a oferit-o Pilar, José a reușit să și-i imagineze copii, a căutat în adâncul fiecăruia dintre ei; dar n-a vrut să îngăduie ideea că Bartolomeu a risipit toate posibilitățile pe care le-a avut până atunci pentru a-i vorbi despre relația cu Saramago. Acea omisiune intenționată era de neiertat.

Am venit fiindcă am aflat de boală, a spus Saramago, împăcat cu fraza, firesc, printre alte considerații la care făcea referire cu

aceeași naturalețe. José, însă, a văzut timpul oprindu-se pe dinăuntrul lui și, politicos, i-a cerut lui Saramago să repete; apoi, folosind aceeași politețe, a vrut lămuriri. Saramago a înțeles că fusese indiscret, subiectul nu îi aparținea, dar Bartolomeu i-a venit în ajutor, a început să explice și în acel punct s-a arătat altul deopotrivă, un chip diferit, capul plecat. Ascultându-le, cuvintele lui păreau să se aștearnă peste ceva ce știa de dinainte, o legătură teribilă.

Da, un fel de nebunie, ciclon care sfâșia. Întins pe canapea, antebrațul apăsându-i ochii, cărțile împungându-i spatele, José încă trăgea concluzii despre ziua de dinainte. A înțeles brusc motivul pentru care Bartolomeu i-a plătit biletul Lídiei și fiului ei, pentru care s-a lipsit de ea două săptămâni. Iminența morții este cea mai puternică reevaluare.

După ce Bartolomeu a explicat boala, pancreas, discuțiile au luat sfârșit. În acea tăcere, José i-a iertat toate omisiunile trecute și viitoare.

Pe Saramago l-a luat taximetristul obișnuit al lui Bartolomeu, cu care avea oră stabilită. José a mai rămas câteva minute. A continuat o liniște tânguitoare, indiferentă la vorbele pe care Bartolomeu le-a descărcat în continuare peste amiază, banalități, comentarii despre prezența lui Saramago, colecția de cărți încuiată în dulap. Dar José a simțit nevoia să plece, era prea mare exigența gândurilor și a sentimentelor, amestec.

Acasă, a căutat sticlele, deși știuse dintotdeauna unde se află, evident. A izbutit să ajungă în pat, poate pe la miezul nopții, după ce își pierduse cunoștința pe canapea, la care s-a întors când s-a trezit cu capul greu. Chiar și așa, înfrânt, chinuit, fără chef, știa că trebuie să se ridice. În ziua de dinainte, când s-a urcat în taxi, Saramago i-a dat o hârtie cu adresa de acasă și a decretat să vină acolo în ziua următoare, acea zi, la ora trei. Era două și un sfert. Poate îl ajuta dacă își dădea cu apă pe față, așa că s-a îndreptat spre chiuveta de la baie. Însă, înainte de a deschide robinetul, și-a vomitat stomacul gol pe smalțul chiuvetei.

20

Dar de ce atât de multe explicații la sfârșitul capitolului 19? Mi s-a părut că ai descărcat un camion de informații peste cititor. Erau îndoieli de toate felurile, apăruseră ici și colo, la distanță de capitole, cu timp destul să fie absorbite, dulapul încuiat, de exemplu, sau călătoria oferită până în Capul Verde ori întâlnirea neașteptată din Encarnação și, dintr-odată, le-ai adunat într-un mănunchi și, pac, te-ai eliberat de toate. Nu ți se pare că a fost prea brusc, două-trei pagini și gata? Te grăbeai să avansezi? Nu uita că graba strică treaba, cum se spune în popor.

Poate, dar eu nu văd lucrurile așa.

Nu? Așa a părut și, în literatură, trebuie să acorzi multă atenție aparențelor. Te plictisiseși să pui cuvinte unul lângă altul? După sute de pagini scrise, ostenesc ochii și mintea, se pierde un oarecare sens, dar, în mare măsură, să scrii romane înseamnă să poți rezista la acea oboseală. Explicațiile sunt o ieșire facilă, o renunțare, nu ți se pare? Serios, nu ți se pare?

Poate, dar prefer să schimbăm subiectul.

Lasă asta. Nu crezi că ai avea de câștigat cu o abordare mai subtilă? Nu crezi că explicațiile sunt o punere în inferioritate a cititorului?

Dacă așa stau lucrurile, de ce îmi cereți explicații, tocmai? Prefer să schimb subiectul; din punctul meu de vedere, putem încheia conversația chiar acum. După cum știți, după cum ați citit, am vrut să abandonez scrierea biografiei, a textului ficțional cu caracter biografic, încă mai vreau. Am încercat să vă spun la Centrul

Vitória și n-am reușit, nu s-a ivit ocazia. Paginile pe care le-am scris, insuficiente și prost lucrate, duc lipsă de surse, le lipsește un sens structural, contribuie semnificativ la indispoziția pe care o suport în fiecare zi.

Liniștește-te, mai ai răbdare încă puțin, stăruința îți va fi răsplătită. Experiența mea după atâția ani de viață și după atâtea romane adunate îmi spune că așa va fi întotdeauna. Până și cu ultimul, *Toate numele*, tot așa a fost. Apoi, mai târziu, efortul se destramă în aer, nimeni nu și-l amintește, nimeni nu vrea să vorbească despre el, nici măcar scriitorul nu evocă exact orele, zilele, săptămânile de disconfort. Și uite așa începe altul, și altul după acela, și încă unul, altul apoi, până la sfârșitul zilelor sale.

Și dacă nu reușește să prindă ritmul?

Am trecut zeci de ani prin felul acesta de descurajare, o recunosc. Ce m-aș mai fi scutit de neliniști dacă mi-ar fi spus cineva că voi ajunge aici, că voi fi capabil să depășesc greutățile.

Dar asta se întâmplă acum, nu?

Cum adică?

Asta se întâmplă acum, nu înțelegeți? Cineva vă spune că veți ajunge aici, veți fi capabil să depășiți greutățile.

Chiar nu înțeleg.

Vă amintiți că ați spus că suntem aceeași persoană? Secretul, vă amintiți de secret? Dacă suntem aceeași persoană, așa cum ați declarat, în acest moment faceți aceste afirmații către dumneavoastră înșivă.

Sigur că-mi amintesc de secret, dar n-am apucat să ți-l spun. Cum ai aflat că suntem aceeași persoană?

Eu am scris romanul, cum aș putea să nu știu? Bănuiesc că n-ați uitat că eu am scris romanul. Vă amintiți că l-ați sunat pe editorul dumneavoastră să i-l cereți, să vi-l trimită prin poștă în Lanzarote? Vă amintiți de timpul petrecut să-l citiți?

Sigur că da. Dar dacă tot pari atât de preocupat de memoria mea, profit să-ți spun că romanul acesta este atât ce ai scris tu, cât și ce îmi amintesc eu și, în felul ăsta, și eu l-am scris, încă n-am

terminat treaba la el. Nu te crede proprietarul romanului doar pentru că l-ai scris, e o greșeală de începător. În acest moment, ce ți-ai imaginat și ce îmi amintesc au aceeași valoare.

Scuze, nu m-am explicat bine.

Iar explicații? N-are rost să continuăm în direcția asta. Dar ai știut dintotdeauna că suntem aceeași persoană? Am avut bănuiala asta încă de la titlu, *Autobiografia* e o oglindă, așa cum și noi suntem o oglindă.

Suntem?

Da, suntem. Însă nu te încrede prea mult în oglinzi, oglinzile distorsionează. Dar, spune-mi, ai știut dintotdeauna?

Mai mult sau mai puțin. Cel care a scris știa, dar cel care umbla prin pagini, abătut și chinuit nu știa.

Ah, foarte bine, înțeleg perfect. Aceeași persoană știa și nu știa, la fel cum se întâmplă și aici. Puține personaje încearcă să cunoască titlul romanului din care fac parte. Până reușesc să-l intuiască, până petrec lungi capitole imaginându-și-l, paragrafe imense, nu reușesc niciodată să fie complet siguri. Însă cel care scrie romanul a evaluat titlul din mai multe perspective, cel care îl citește pornește de la acel enunț.

Înțeleg raționamentul, dar am impresia că nu se aplică aici.

Ceea ce e de înțeles. Dacă suntem aceeași persoană, cum ai putea să înțelegi ceva ce eu nu puteam înțelege când aveam vârsta ta, când eram unde ești tu acum?

Dar există diferențe atât de flagrante între noi.

Te referi la alcool și la poker?

Da, de exemplu. Știu că n-ați avut niciodată asemenea slăbiciuni, cum explicați că suntem aceeași persoană dacă avem nepotriviri atât de vizibile?

Insiști cu explicațiile, ar fi mai bine să te oprești. Există și alte posibilități, se poate trăi și urmând alte principii. Explicațiile nu justifică totul. Dar o să te las să răspunzi, vreau să aud răspunsul din gura ta.

Literatura e cea care permite disproporțiile acestea?

Întocmai. Continuă.

Literatura e făcută din spații goale care sunt completate de cel care le interpretează, despre asta e vorba?

Vezi cum știi? Continuă, nu mai cere confirmare la fiecare frază.

Alcoolul și pokerul sunt simboluri, semne, sunt precum cuvintele. Cuvântul *pahar* nu poate conține nici măcar o picătură de apă. În același fel, *alcoolul* și *pokerul* conțin multe semnificații dincolo de cele evidente. Există concretul și există abstractul, există obiectul și există expresia care încearcă să-l numească, nu?

Exact. La fel există autobiografia și ficțiunea. Să luăm cazul de față, noi ne aflăm aici și, în același timp, suntem citiți de cineva, poate în Goa, poate sub un arbore uriaș de mango pe care nu-l vedem cu adevărat, și, în același timp, suntem scriși la trecut, de degetele tale pe tastatura unui calculator pe care tatăl tău ți l-a trimis din Germania.

Așadar, suntem aceeași persoană?

Credeam că suntem deja de acord.

Dar e o noțiune care s-ar împotrivi legilor elementare ale fizicii, spațiu și timp.

Dacă ai venit către literatură în căutare de știință, te afli în locul greșit. Sunt diferit față de cel care eram, dar sunt aceeași persoană. Situația ta e identică. *José*, *Saramago*, ai crezut că înlănțuirea numelor noastre e o coincidență?

Da, dar e o problemă.

Sunt mult mai multe, nu doar una. Sau ai crezut că nodul din capitolul 20, dialogul acesta e de ajuns ca să rezolve toate explicațiile lipsă? Eliberează-te de această obligație pe care tu singur ți-ai impus-o. Uită-te la lume, e peste tot. Lumea nu simte nicio obligație să se explice. Cine are nevoie de explicații să și le caute.

Da, dar e o problemă.

Sunt mai multe, nu doar una, ți-am mai spus.

Da, dar e o problemă care acum mă preocupă mai mult decât oricare alta.

Care?
Cum pot ști dacă eu sunt eu sau *eu*?
Nu poți ști, nu vei ști niciodată.

~

Pentru prima oară, José și Saramago s-au despărțit privindu-se ochi în ochi. Casa era tăcută. Saramago l-a condus pe José la ușă, Lisabona se însera, l-a urmărit cu privirea până a dispărut.

21

Iarna a intrat adânc în primăvară, n-a respectat granița delimitată, cenușiul a durat până în a doua săptămână de aprilie. Apoi, peste Olivais Sud, răstimpurile dintre nori au eliberat porțiuni de strălucire aurie care au surprins pe toată lumea. Părea un miracol din Vechiul Testament, venit direct de la zeul catolic; ori poate aceea a fost o impresie provocată de *Moise* al lui Charlton Heston, Duminica de Paști a căzut pe 12 aprilie și, la matineu, pe primul post s-a difuzat filmul *Cele zece porunci*. Era ceva strălucitor cu coloană sonoră de biserică sau de Hollywood. După câteva zile, rândunelele aveau deja cuiburile instalate pe streșini, unde nu le deranja nimeni, soarele s-a deschis. Sub acea lumină, zburau pungi goale de chipsuri. Instructorii de la școala de șoferi puneau elevii să parcheze cu spatele, să vireze la stânga, la dreapta, dădeau ocol centrului comercial, Rua Cidade de Bolama, Rua Cidade de Bissau, ori înaintau cu blocuri de-o parte și de alta, Rua Cidade de Moçâmedes, Rua Cidade de Lobito, Rua Cidade de Benguela.

În Quinta do Mocho a fost o ușurare să se poată întinde rufele la uscat, să poată fi lăsate pe sârmă întinse de dimineață, înainte de plecarea spre curățenia de birouri, fără temeri de ploaie. Aceea era ora la care bărbații fumau prima țigară, sprijiniți de un zid de cărămidă, așteptând transportul, pachetul cu mâncare sub braț, orez rece, ghete murdare de ciment uscat. Apoi soarele se arunca în boltă peste blocuri, totul se petrecea în limita acelei iluminări, pietre răzlețe pe jos, pietricele așteptând șuturi și băieți cu mâinile în buzunare, tricouri cu Benfica, Sporting sau Brazilia,

mai erau două luni până la Mondiale. Acel început de primăvară amintea de sfârșiturile de amiezi din Quinhamel, în Guineea, mâncând grămezi de stridii fripte în jar, după cum a afirmat o doamnă guineeană, melancolică, distorsionând amintiri despre un loc în care nu mai călcase de nouăsprezece ani, confundând mirosul de autostradă cu mirosul de ocean, mirosul de frunze de varză din grădinile de legume cu algele uscate de pe plajă, mirosul de fum de hașiș cu mirosul și textura stridiilor fripte, scoici deschise cu briceagul.

Pe toată durata lunii aprilie, nori sau soare, oamenii au fost nedumeriți de semafoarele din Praça de Espanha. Seara, când traficul se domolea, șoferii se uitau la afișele de la Teatro da Comuna sau Teatro Aberto, își imaginau spectacole la care nu fuseseră, îi aștepta un pat în Almada, peste râu, mai precis în Corroios, și mai precis în Cruz de Pau. Sau dimineața, când drumurile se umpleau de tinichele, Renault Clio și Fiat Punto în toate direcțiile, starea traficului la radiourile din mașină, semaforul schimbându-se din roșu în verde și mașinile imperturbabile, fără să observe, fără să înainteze un metru. Apărea soarele, dar Praça de Espanha era o lume închisă alcătuită din lumi închise, capote, retrovizoare. Și grădinile de la Fundația Calouste Gulbenkian, lume de lacuri, rațe și plante exotice, oameni tușind în Marele Auditoriu în timpul sezonului de balet și orchestră, oameni tușind în muzeu. Și, în alt colț al pieței, lumea târgului, țigănci organizându-și tarabe de șlapi, pantofi fini, cizme înalte, stridența casetelor înaintând printre coridoarele de prefabricate, muzică obraznică. Și, mai în spate, lumea IPO, Institutul Portughez de Oncologie, clădire uriașă de ciment unde nimeni nu voia să intre.

Când zilele de soare se instalaseră deja, când luna mai se prefigura, José a ajuns la aeroport. A parcat mașina lui Bartolomeu, majusculele *PULA* încă zgâriate pe vopsea, și a mers fără grabă peste luminile reflectate de podea. Câteodată, se ridica pe vârful picioarelor și se uita peste mulțimea de capete, alți oameni care așteptau. I se părea că vede o capverdiană împingând un căruț, un

copil așezat în vârful unei grămezi de valize, iluzie optică, nu-și putea controla neliniștea efervescentă. Avionul aterizase deja, informația era clară pe ecrane, litere de calculator în portugheză și în engleză. Își făcea planuri mari pentru clipa sosirii Lídiei, își imagina o scenă anume. Într-un sfârșit, când a zărit-o, când a fost sigur că e ea, a înaintat printre trupuri, familii, oameni ținând tăblițe cu nume scrise, până a ajuns în fața Lídiei și a băiatului. În acea clipă, a abandonat așteptările, a uitat scena pe care și-o imaginase. I-a lipsit avântul, gesturile Lídiei nu s-au deschis, chipul nu s-a schimbat, nu au existat înainte și după momentul întâlnirii.

La ora aceea, Bartolomeu stătea pe un scaun la IPO, alături de oameni așezați pe scaune asemănătoare, avea un ac înfipt în dosul mâinii, îngropat într-o venă, lipit cu adeziv. Cu câteva zile înainte, José s-a oferit să-l ducă la prima sesiune de chimioterapie, Bartolomeu a refuzat, a preferat să meargă cu taxiul, taximetristul i-a servit drept scuză, cunoștință veche. José s-a oferit din nou să-l ducă la a doua sesiune, Bartolomeu l-a refuzat iar, nici n-a ajuns de fapt să răspundă, s-a mărginit să înceapă alt subiect, a ignorat propunerea. Durata chimioterapiei i se părea prea lungă, exasperantă, îl umilea. De aceea nu simțea nevoia de companie, de cineva care să-l aștepte, taximetristul nu conta; și, când termina, avea grijă să uite imediat acel timp, întregul IPO, Avenida Columbano Pinheiro, toată zona Praça de Espanha.

Într-una dintre cele două convorbiri telefonice rapide pe care le-au schimbat cât a fost Lídia plecată, cabina telefonică din Largo das Mamas înghițind monede, vecina din Capul Verde ducându-se să o cheme, José i-a povestit despre situația pancreasului lui Bartolomeu. În mașină, deși concentrat să schimbe vitezele, articulând ordonat mâini și picioare, José avea multe vești, murea de nerăbdare să i le povestească, dar era pregătit să asculte, nu era insensibil, își imagina că și Lídia avea multe de spus, îi dădea întâietate. Cu toate astea, ea privea în față, ca și cum încă nu aterizase, ca și cum ar fi privit șoseaua de centură de la fereastra avionului. Nemaiputând aștepta, José i-a povestit despre prezența lui

Saramago acasă la Bartolomeu, despre prietenia dintre cei doi, cine și-ar fi putut imagina? Lídia a reacționat, dar i-a lipsit uimirea pe care José o considera adecvată. După acea povestire, José a adăugat acelui timp tăcerea lui. Băiatul Lídiei privea detaliile peisajului, mai mult decât dezobișnuit, ca și cum l-ar fi văzut pentru prima oară. Drumul s-a prelungit, anost, Quinta do Mocho părea din ce în ce mai departe de aeroport. Atunci, urmându-și un impuls, José a mințit, a spus că biografia era înaintată, că profitase de cele două săptămâni ca să lucreze. Încă asculta cuvintele ieșindu-i pe gură, circulația aerului sculptat, și se căia deja. Dar nici așa nu a obținut o reacție proporțională, Lídia i-a răspuns cu gura închisă, o silabă repetată care i-a ieșit pe nas. José îi ceruse mașina împrumut lui Bartolomeu pentru că era nerăbdător să facă acel drum, dar și pentru că știa că taximetriștii din aeroport nu acceptă curse în Quinta do Mocho, dar acum nu mai era sigur, s-a îndoit de decizia lui.

Cartierul a simțit sosirea Lídiei și a fiului, zidurile blocurilor le simțiseră lipsa. În timp ce José scotea valizele din portbagaj, Domingos s-a apropiat. José s-a întors la timp s-o vadă pe Lídia îmbrățișându-l, aruncându-se disperată în brațele lui, lăsând două rânduri de lacrimi să se prelingă lent și lung pe obraji în jos și apoi stăvilar deschis larg, eliberând un șuvoi de cuvinte, discurs în creolă, neîntrerupt, fără punctuație, din care José înțelegea numai câteva verbe. A așteptat ca discuția să se încheie, și-a pierdut atenția preț de o secundă și, până să-și dea seama, Domingos deja căra cele trei valize, câte una în fiecare mână, alta înfiptă sub braț. Lídia și-a luat rămas-bun, pe mâine, se întorcea la muncă de ziua următoare, se vor vedea acasă la Bartolomeu. Poate de la această sugestie, ca și cum ar fi condus până a doua zi, José s-a îndreptat spre Encarnação, a rămas în mașină, cu brațele așezate peste volan. Când a ajuns Bartolomeu, taxiul plătit cu bani ficși, José a ieșit să deschidă poarta, a făcut manevra la fix și a parcat în garaj. În orele următoare, Bartolomeu s-a prefăcut vioi, José nici măcar.

Pe 25 aprilie 1998, Bartolomeu a pus să fie coborâte toate jaluzelele casei și a interzis pornirea radioului, a avertizat de cu

seară să nu se cumpere ziarul. Și-a petrecut aproape toată ziua în dormitor, cu excepția unor drumuri igienice, umbră silențioasă în halat și papuci. Lídia la început nu a înțeles optimismul pe care l-a regăsit José în acest comportament straniu, erau multe lucruri pe care capverdiana nu le știa despre patron. Răbdător, José i-a explicat acel obicei al lui Bartolomeu, tradiție privată, casa izolată de toate celebrările acelei date, calendarul sărind de pe 24 pe 26. Energia pe care o folosea în acea împotrivire era semn bun. Părul lui Bartolomeu își pierduse forța, avea ochi îngălbeniți, piele groasă, era lent în gesturi, îmbătrânea în fiecare zi; cu toate astea, se străduia să se împotrivească acelor simptome, ascundea durerile abdominale sub o expresie artificială, mai ales când venea mama lui José, mereu plângându-se de probleme grave, pantofii noi care o strângeau. Bartolomeu nu voia să-i spună de boală, prefera să se bucure de planurile pe care și le șopteau. José nu putea, avea gura plină de cuvinte uscate, buzele refuzau să le articuleze, era o imposibilitate, José nu era în stare să poarte o conversație atât de personală cu mama lui, știa că vor ieși la iveală emoții dacă o va face. Lídia nu era de acord cu acea tăcere, i se părea că e o lipsă de respect, se indigna văzând-o pe doamna neștiutoare vorbind despre noțiuni lipsite de sens, își amintea poate de bunica, de veștile care îi ajungeau prin telefon, oasele din ce în ce mai bolnave.

Treceau săptămâni, se repetau sâmbete. José stătea mult acasă la Bartolomeu, fie pentru că voia să-i țină companie, aceea era justificarea nobilă pe care o răspândea, fie pentru că nu voia să stea singur în apartamentul lui dezordonat, înconjurat de fantasme, rachiu și pachete de cărți de joc, departe de mirosul Lídiei, frecări clandestine și bruște, poftă la orice oră. În a doua jumătate de mai, José a interpretat drept semn foarte rău dezinteresul lui Bartolomeu pentru Expoziția Mondială, Expo '98. Dacă ar fi identificat aversiune, furie, dispreț nu l-ar fi deranjat, dar n-a găsit decât dezinteres, apatie totală. Începând cu 22 mai, bubuiturile focurilor de artificii și sunetul concertelor de jos, lângă apă, ajungeau distorsionate în Bairro da Encarnação, ecouri ale ecourilor,

amplificare ricoșată de nenumărate ziduri până să ajungă acolo și, cu toate astea, Bartolomeu pleca fruntea, fără niciun comentariu, era nenatural. Chiar și așa, José tot nu a fost capabil să-i spună mamei lui; nici măcar când ea i-a destăinuit în secret, entuziasmată, că spera să-l convingă pe Bartolomeu să viziteze împreună expoziția.

S-a întâmplat la începutul lui iunie, primăvară euforică. Lídia l-a rugat pe José ca, atunci când se duce să ridice mandatul poștal, expedierea din Germania, să trimită și suma ei în Capul Verde, și i-a dat banii, formularul completat și buletinul. Când José s-a întors, copia ștampilată, a fost ușurat să afle că Lídia îi spusese mamei lui. Fără să se oprească din spălat vasele, Lídia nu și-a cerut scuze, sigură pe inițiativa ei. Mama și Bartolomeu erau închiși în dormitor, fără indecențe, ea suspina, el încerca să o consoleze, inventând speculații medicale. Dar ce poți să faci?, acea întrebare era la fel de puternică precum gravitația, avea mereu ultimul cuvânt. Restul lunii iunie a trecut cu pahare înalte de suc de aloe vera, ceainice pline cu ceai de aloe vera. Ascultător, sub supravegherea mamei lui José, Bartolomeu bea până la ultima picătură, ori pentru că nu voia să i se împotrivească, ori pentru că aceea era ultima lui speranță.

José umbla peste tot cu cartea pe care i-o oferise Saramago, *Manual de pictură și caligrafie*. Acasă, în chiloți pe canapea ori în camera de zi a lui Bartolomeu, în timp ce bătrânul își făcea siesta și Lídia trântea ușile dulapurilor de la bucătărie, sau în așteptare la oficiul poștal din Olivais ori în autobuzul dimineților în care se trezea pe salteaua din Quinta do Mocho, José începea să citească de la pagina la care lăsase semn și, după două rânduri, se pierdea în gândurile lui. Mai târziu, când își amintea că ține în mână o carte, își readucea atenția asupra cuvintelor, dar nu mai reușea să le înțeleagă, ca într-un vis ciudat, în altă țară, pe altă planetă, ca și cum lumea n-ar fi fost lume, ca și cum el însuși n-ar mai fi fost el însuși. Atunci, în zile cu mai mult avânt, revenea la primul rând, la începutul paginii la care lăsase semn și, din nou, după o vreme indefinită, se pierdea iar într-un nor fără litere, fără vocea acelui narator; ori, în alte zile, închidea imediat cartea. Acel

boicot al înțelegerii venea din rea-voință și negare, José se enerva amintindu-și anumite comentarii de-ale lui Saramago și, în același timp, acea lectură îl obliga să-și recunoască propria neputință, biografia pe care nu o scria. Amintirea comentariilor lui Saramago îi apărea fragmentată, numai unele cuvinte, numai felul în care spusese unele cuvinte, ton trufaș. Cât despre neputință, era o masă informă, vâscoasă, multe capete acuzatoare. Chiar și așa, José insista cu ideea de a citi cartea, se prefăcea că o citește față de el însuși, la fel cum se prefăcea că scrie biografia sau, precizând mereu, repetând supărător, textul ficțional cu caracter biografic.

N-a mai mințit-o pe Lídia despre progresul scrisului când ea nu i-a mai pus întrebări. Venise vara, era imensă, iunie și iulie se înfățișau translucide, nu li se vedea capătul, dar Lídia simțea că duce pe brațe greutatea convorbirilor telefonice către Porto Novo, bunica nemaiputând să se deplaseze până la casa vecinei, greutatea tuturor lucrurilor pe care și le închipuia. Cu alte cuvinte, suferea de griji mai mari, se lipsea de investigații. Știa că José nu mai fusese prin preajma lui Saramago, Lídia învățase să recunoască tulburările provocate de acele întâlniri. Fără să-și pună probleme, José aprecia că nu mai trebuie să adauge minciuni noi la marea omisiune pe care o ținea pentru sine, gaură săpată în piept, puț adânc. Nu mai scrisese niciun cuvânt de la scena cu Saramago copil, asaltat de coșmaruri. Și-a imaginat acel episod pornind de la fotografia oferită de Pilar, de la puținul pe care Saramago i l-a povestit despre fricile din copilărie, adresele la care a locuit, José a decis singur restul detaliilor. Chiar și așa, având în vedere noile informații, trebuia să rescrie acele pagini, să-l includă pe Bartolomeu ca prezență deplină, voia să-l menționeze. Dar de fiecare dată când îi apărea ideea asta, descurajarea îl scufunda, puterea necesară pentru a rescrie era dublă față de cea de care avea nevoie pentru a scrie. Ca atare, înainte de a îndeplini cel mai mic gest, simțea o urgență de a se întoarce la al doilea roman, accepta acel impuls subit, acea himeră, credea că numai așa viața lui va putea înainta cu adevărat. În anumite momente, nu-și permitea să pună la îndoială, își dorea

cu fervoare ce nu putea avea. Acela era felul în care se proteja de propriile judecăți, cele mai severe. Idealiza al doilea roman, credea că este în sfârșit capabil să-l înceapă și să-l termine. Unicul motiv pentru care nu se dedica acestui proiect era biografia pe care se angajase să o scrie. Însă nici cu biografia nu avansa pentru că voința și puterea lui existau doar pentru a scrie romanul, al doilea roman.

Dintr-odată, era august. Lídia nu îndrăznea să ceară nicio zi de concediu, după Capul Verde, oricât de greu îi venea să-și lase fiul la bonă, aproape fără niciun alt băiețel cu care să se joace. Bartolomeu își continua traiectoria, cu diferențe pe chip, dar fără mari contraste de temperament, compunea scrisori către directori de ziare, încerca să intre în direct la emisiunile de radio; puțin câte puțin, începea să aibă din nou o părere despre toate. Mama lui José nu se lăsa păcălită de aceste îmbunătățiri aparente, s-a ostenit din cale-afară să facă rost de o statuetă a Sfântului Pellegrino Laziosi, tot timpul împodobită cu lumânări aprinse. Când mama nu era atentă, Lídia nu uita niciodată să înlocuiască lumânarea, închidea ochii și se gândea la bunica. Viața lui José în august era o prelungire a existenței lui din iulie, câștiguri puține, drumul pe jos între Olivais Sud și Encarnação, tentații periodice. În luna august au avut loc două întâmplări.

În ziua de 4 august, pe când José nici măcar nu-și dăduse seama că e deja august, poate pentru că nu avea nevoie să fie atent la dată, zero angajamente, poate pentru că era marți, Bartolomeu s-a nimerit să fie lângă telefon și să răspundă la un apel. După vreo două-trei interjecții ofilite, expresie perplexă, i-a pasat receptorul lui José, e pentru mine?, spirala firului întinzându-se. Prin sunet dens de praf, traversare de continente despărțite de deșerturi, José i-a recunoscut vocea lui Fritz. Descoperirea i-a revelat un entuziasm care îi era interzis de luni întregi. Nespus de bucuros că vorbește germană, Fritz i-a descris greutatea cu care, din Goa, cu ajutorul tatălui lui, reușise să facă rost de acel număr de telefon. Apoi, l-a anunțat că intenționează să mai rămână în Goa. Doar atât, nu i-a menționat că orbise, că se străduia să nu dispere, că

tatăl lui îi citește primul roman al lui José, stând pe scaune sub arborele de mango din grădină.

În zilele următoare, José a multiplicat acele minute de conversație cu Fritz cu amintiri încâlcite, raționamente în tăcere sau cu voce tare, puține concluzii. Cea de-a doua întâmplare a avut loc pe 10 august, când José și-a dat în sfârșit seama în ce lună se află. Tot acasă la Bartolomeu, tot în camera de zi, acea constatare l-a lăsat cu gura uscată, cu ochii holbați la mărimea maximă. Fără să-i provoace bănuieli Lídiei și, mai ales, lui Bartolomeu, s-a dus s-o caute pe mama lui. După ce a intrat prin toate încăperile, a găsit-o pe stradă, plimba cățeaua. Enervat de recenta descoperire, august, José s-a apropiat de ea și, șoptind cu asprime, a întrebat-o de tatăl lui. Era dimineață, soarele se pregătea. Fără griji, indiferentă, mama a ridicat din umeri, și-a continuat plimbarea fără să se oprească, mișcare a piciorului drept. José a prins-o de braț, dar a venit deja din Germania?

O oră mai târziu, José se afla în autobuzul spre Bucelas, așezat la geam, *Manual de pictură și caligrafie* în poală. Se gândea la ce va spune, proiecta tentative. Repetițiile s-au evaporat când l-a găsit pe tatăl lui singur în bucătărie, ușa deschisă, un pahar de apă pe masă, stăpân peste întreaga amiază. De cât timp ajunsese?, José n-a primit răspuns, numai tatăl avea voie să pună întrebări. Însă renunța la acest privilegiu, alegea să zâmbească, i se părea mai bine ca fiul să-i explice din proprie inițiativă. Unde e mama ta?, de ce nu apare acasă?, ce se petrece aici?, nu întreba direct, dar lăsa clar să se înțeleagă că pretinde să fie pus la curent. I se părea că José e încă băiatul speriat de prezența unui necunoscut în august, i se părea că e adolescentul osos, încovoiat de sfială. De aceea a rămas uimit de retorica lui José, de îndemânarea cu care evita ce nu voia să spună, piruetele discursive și, la finalul frazelor, încă în picioare, gimnast. Niciunul nu era în largul lui, erau doi bărbați care ar fi preferat să nu se afle acolo. Când unul dintre ei era obligat să vorbească, avea de sprijinit tone invizibile. Poate din această cauză, după jumătate de oră de asemenea conversație, din indolență sau lipsă de resurse,

tatăl și-a luat o privire serafică. Avea obiceiul de a străbate străzile imaginare din Frankfurt, știind exact ce deține în Bucelas, trăia fără îndoieli. Atunci, cu jumătate de surâs, i-a spus lui José că totul e aranjat, unde e mama ta?, nu s-a mai putut abține să nu întrebe. De data asta puteau pleca cu el în Germania, se ocupase de toate în sfârșit. A făcut o pauză, păstrând același zâmbet, și a promis, chiar plecau cu el în Germania, chiar se ocupase de toate. José, care nu mai venise la Bucelas de la Crăciun, care se afla acolo dinadins și pe fugă, scrupule inexplicabile, și-a pierdut toate motivele. Ușor dintr-odată, în tăcere, n-a privit în urmă, a plecat.

Zilele erau atât de lungi, atât de august, încât a ajuns acasă la Bartolomeu încă pe lumină. Cățeaua l-a întrebat unde fusese, Bartolomeu și mama lui n-au vrut să știe, era mâncare gătită de Lídia pentru cină, cușcuș cu pui, dar José își dorea mai mult s-o întâlnească pe bucătăreasă. S-a dus în stație, a luat autobuzul spre Moscavide, a coborât, a luat autobuzul spre Sacavém, a mers până la bloc, a urcat la etajul al șaptelea, a bătut la ușă. În noaptea aceea, au dormit împreună, au transpirat.

Alte nopți, alte zile, José refuza să vorbească despre septembrie. Temperatura și culoarea luminii s-au schimbat în Olivais, în Quinta do Mocho și în Praça de Espanha; în ultima săptămână din lună, presiunea psihologică a toamnei. Praça de Espanha, mai ales, era o închipuire, căci Bartolomeu nu o mai frecventa ca înainte, terminase ședințele de chimioterapie, așa prezenta situația, zâmbind, de parcă le-ar fi învins. Bartolomeu zâmbea mult mai mult decât înainte, deși medicul nu mai menționa doar pancreasul, acel organ enigmatic, nimeni nu știa la ce folosește, ci începuse să vorbească și de ficat. Dar Bartolomeu era în continuare binedispus, dornic de petreceri, surâzător, cu excepția orelor petrecute în dormitor, fără să suporte nici o dungă de lumină, chircindu-se pe saltea, indiferent de doza de morfină. Momentele bune, deși din ce în ce mai rare, dădeau uitării agonia celorlalte, timp de bazalt.

Pe 7 octombrie 1998, Bartolomeu s-a aplecat peste cățea și i-a scărpinat pieptul, șirul de țâțici, a ascultat radioul cu mare

atenție, indignat de diverse teme, a mâncat bine, a băut bine și, după cum a ținut să anunțe, a defecat bine. N-au fost folosite medicamentele de urgență, doar pastilele zilnice, Lídia a deschis ferestrele ca să iasă mirosul bolii, putrezeala. Pe seară, Bartolomeu s-a apucat de burtă cu amândouă mâinile, a râs de glume pe care le-a spus el însuși. Lídia plecase deja, erau acolo José, mama lui și Bartolomeu. José întorcea privirea de fiecare dată când mama îl săruta pe Bartolomeu pe gură.

Pe 8 octombrie 1998, Lídia și-a petrecut dimineața frecând cratițe de cupru cu ghemotoace mici și negre de bumbac, mirosul de ulei o ardea pe vârful degetelor. Mama lui José a stăruit pe lângă Bartolomeu să nu mai stea nemâncat, dar el a refuzat afectuos, fără motive de grijă, numai neliniști, nici nu ajungeau la categoria de neliniști. E totul bine, a repetat de prea multe ori, dar a atras atenția și asupra vârstei, era corect să se ia în considerare acest detaliu. Mama lui José nu s-a îngrijorat, a plecat la unsprezece și jumătate, să ajungă la timp în Bucelas la slujba privată pe care i-a cerut-o părintelui, rugăminte urgentă de milostenie. Nu-i lipsea credința, la fel cum nu-i lipsea dorința de a contribui la repararea acoperișului bisericii. Mai puțin prezentă în ultimele luni, nu știa dacă reparația acoperișului era reală sau metaforică, n-avea importanță. Când a auzit poarta trântindu-se, Bartolomeu s-a întors în pat, a dat drumul la radioul cu baterii de pe noptieră, bărbați dezbătând subiecte, inflamați sau pedagogici, încăpățânați. Lídia a plecat la ora douăsprezece, trebuia să se grăbească, să ajungă în Sacavém la pauza de prânz a educatoarei. Mutarea de la bonă la creșă a decurs bine, băiatul s-a entuziasmat de noutate, o să se ducă la școală, o să fie mare, Lídia s-a însuflețit și ea, nu s-a mai gândit atât de mult la Capul Verde. De aceea, când educatoarea a întrebat dacă pot vorbi joi, Lídia a zis imediat că da, responsabilă cu educația, elevă cuminte. Avea să se întoarcă la menaj imediat ce se termina întâlnirea, autobuzele aveau mai puțin trafic de înfruntat la ora aceea, urcau pasageri doar la jumătate din stații. Nicio problemă, rămânea José să se ocupe de ce era nevoie.

Acolo, în Encarnação, departe de autobuzele care probabil existau, erau doar tăcerea și sunetul radioului, tărăgănat, încâlcit, erau culorile unei zi cu nori, lumină care străbătea geamurile și perdelele de tul. S-au scurs minute fără noutăți, José se uita la mâinile goale, testându-și articulațiile degetelor când, deodată, o bufnitură. Cățeaua s-a trezit, a ridicat capul, s-a uitat într-o parte și în cealaltă, cu aceeași mirare ca a lui José. Ca și cum ar fi explodat o mică bombă, ca și cum cineva ar fi aruncat o piatră. Dar tăcerea revenea, secundă după secundă, și José s-a convins până la urmă că nu era nimic, își repeta în minte această convingere. Cățeaua tocmai dădea să-și așeze capul, își cobora pleoapele când, deodată, o nouă bufnitură. Trebuia să fie ceva totuși, José și cățeaua alarmați. Tăcerea, și o nouă bufnitură, și încă una, și încă una, la început distanțate, apoi în crescendo, altă bufnitură, alta, alta, alta, și o descărcare violentă, neîntreruptă. José a alergat la fereastră și a văzut o cădere uriașă de cărți. Cărți pe toată întinderea cerului din Lisabona, din Portugalia întreagă poate, nu se deschideau în aer, cădeau în linie dreaptă, fără să-și fluture paginile, fără să se învârtă, și se loveau cu coperta de pământ, bufnituri care aveau un scop, care se suprapuneau peste toate celelalte sunete, un cataclism inedit. José s-a uitat mai îndeaproape, ploua cu cărți de Saramago.

Da, momentul acela se petrecea, José și-a trecut mâinile peste trup ca să și-l simtă și să se convingă că-l are. A înaintat prin încăperile vertiginoase ale casei, pe coridorul dezorientat, trebuia să-i spună lui Bartolomeu. În timp ce se apropia, a început să deslușească ce se spunea la radio, semnificația cuvintelor în euforia prezentatorului, vorbea despre literatură, toate silabele, și Premiul Nobel pentru Literatură, i s-a părut că aude Premiul Nobel pentru Literatură. Înainte de a intra în dormitor, José a auzit o frază întreagă, Saramago câștigase Premiul Nobel pentru Literatură.

José a deschis ușa dormitorului, a aprins lumina, Bartolomeu era mort.

22

Prea serios, ca atunci când adormea îngrijorat; pe chipul lui Bartolomeu, paloarea morții nu dizolvase cu totul gălbejeala bolii. Lumina din camera de zi contribuia deopotrivă la acea ușoară îngălbenire, dar reflexiile căptușelii sicriului, volănașe strălucitoare, hotărau preponderența albului. Era piele înghețată, mama lui José l-a atins de mai multe ori cu dosul degetelor, mângâieri delicate, era piele țeapănă, uscată precum cauciucul. Gulerul cămășii i se afunda în gât, poate cravata era prea strânsă sau poate chiar cămașa încheiată până la ultimul nasture era îndeajuns să provoace strânsoarea. Chiar și așa, Bartolomeu afișa un confort rezonabil, capul sprijinit de o pernă, pantofi lustruiți, chiloți și ciorapi noi.

Lídia a fost cea care i-a ales hainele, ea era cea care spăla și călca, cea care făcea ordine în dulap și în sertare. La începutul amiezii, când s-a deschis capela de la Biserica Nossa Senhora da Conceição, Lídia a dat fuga la defunct, a vrut să-i scuture umerii sacoului, să-i îndrepte reverul, să-i întindă dunga pantalonilor. La câțiva pași în spate, cu altă viteză, José o sprijinea pe mama lui. Domnul de la agenția funerară a întrebat dacă e totul în regulă și a plecat, o să se întoarcă la înmormântare, a doua zi. Tavanul încăperii ridica volumul singurătății, atingea trecerea timpului. Ce trist, au rămas toți trei singuri, Bartolomeu întins în mijloc. A trecut un timp, poate o oră, și au apărut patru persoane, o femeie și trei bărbați. Unul dintre ei s-a apropiat de sicriu, l-a studiat, le-a făcut semn celorlalți să se apropie. Aceștia încă mai analizau corpul, mâinile la spate, când primul dintre ei s-a apropiat de José și,

în șoaptă, a întrebat dacă acela e priveghiul domnului Bartolomeu de Gusmão. Bărbatul a zâmbit, ușurat, i-a mărturisit că tocmai intraseră la alt priveghi din greșeală, situație apăsătoare. Erau rudele lui Bartolomeu, trei veri, fii de veri drepți, și soția unuia dintre ei. Fuseseră acasă la Bartolomeu, la vărul; vecinul le-a spus unde se ține priveghiul. José nu știa de unde apăruse acea familie, Bartolomeu îi vorbise vag de niște rude, dar fără convingere. De-a lungul amiezii, verii au tot plecat să ia câte o gustare. Când se întorceau, rămâneau la ușă, conversațiile lor pluteau între pereții goi ai încăperii.

Era un timp în afara timpului lumii, departe de grabă sau de ore stabilite. Conversațiile verilor lui Bartolomeu, pline de amănunte, nume de persoane, referințe la anumite locuri, întindeau o punte între acel adevăr, moartea, și neînsemnătatea cotidianului. Pe mama lui José nu o atingeau acele nimicuri, durerea o plasa la alt nivel; José observa anumite detalii ale acelui contrast, știa că există, dar nu reușea să se implice, nu-și abandona gândurile; Lídia își omora timpul cu acele conversații, îi era milă de Bartolomeu, mila permanentă de bunica bolnavă de cancer, dar era mai aproape de viață, de acel cotidian.

La intrare era o mașinărie, capacul acoperit de accesorii în formă de lumânări, lumânări electrice. În schimbul a douăzeci de scuzi, se aprindea un bec în interiorul fiecărei flăcări de sticlă. José a observat sosirea lui Raimundo când a auzit trei monede căzând în seiful intern al mașinăriei, peste un strat de monede, șaizeci de scuzi, trei becuri aprinse. José s-a ridicat, l-a însoțit preț de două ture în jurul sicriului, ce căuta acolo?, și l-a condus afară, a vrut să evite contactul direct dintre editor și Lídia, a trecut pe lângă familia lui Bartolomeu, a mai făcut câțiva pași, voia să evite și contactul cu ei. Ce căuta acolo?, José n-a încercat să evite rigiditatea interpelării. Raimundo Benvindo Silva, numele complet de pe cartea de vizită, a aprins o țigară lungă, a tras fumul lent, a savurat acea clipă în care știa deja ce va dezvălui, acel avantaj îi asigura o plăcere subtilă, numai cu o sensibilitate fină la gradațiile influenței și autorității

se putea savura din plin acel gust. A suflat apoi fumul și, în clipa următoare, cu mai mult ritm, a suflat marea veste, Bartolomeu fusese cel care comandase biografia lui Saramago.

În anul de dinainte, Bartolomeu a intrat la el în birou, s-a prezentat, a explicat ce voia, o carte scrisă de José despre viața lui Saramago, cel puțin două sute de pagini. Raimundo a făcut socoteala pe loc, mâzgălituri pe un plic, Bartolomeu a sugerat o contraofertă și, o strângere de mână, nu se mai vorbește despre asta, afacerea a fost încheiată. José s-a simțit micșorat de cele auzite și imaginate, dar Bartolomeu era acolo înăuntru, mâinile pe piept și, în mod clar, exista o bună intenție, o grijă; de aceea, José a rămas în tăcere. Editorul comenta premiul Nobel al lui Saramago, aprindea alte țigări, întreba de mersul biografiei. José a fost rănit în amorul propriu de faptul că Raimundo nu l-a întrebat de roman. I s-a părut că Raimundo ar fi trebuit să ghicească dorința lui de a avansa, în sfârșit, la al doilea roman, de a avansa cu adevărat la al doilea roman. Și gândul i-a fugit, poate din defensivă, autoconservare, a abandonat subiectul scrisului, acele gânduri. Îndoliat, José privea cu atenție biserica. Bartolomeu nu ar fi fost de acord cu acea biserică, arhitectură modernă, ar fi spus că nu așa arată bisericile, unde e clopotnița? Raimundo era atent doar la ce spunea el, oportunitatea de a publica o carte despre Saramago în acel moment, Nobelul, mulțimea de cititori care așteptau o asemenea carte, când o să fie gata? José a ignorat întrebarea, Bartolomeu n-ar fi fost deloc de acord cu biserica aceea, zidurile de beton încă nevăruite, bătrân ursuz, certăreț, José și-a amintit senzația de Bartolomeu viu, posibilitatea de a sosi în orice clipă. Și s-a întors la priveghi, a trecut pe lângă verii vorbăreți, Lídia, mama plângăcioasă. Raimundo în depărtare, înainte de a dispărea, a simțit telefonul sunându-i, s-a contorsionat tot până să și-l găsească în buzunarul interior al hainei, alo?, alo, da?, s-a îndepărtat vorbind, nimic important.

Până la sfârșitul amiezii, defunctul a primit vizite de la câțiva chiriași, cine o să treacă să semneze chitanța pentru plata chiriei?,

i-au prezentat condoleanțe mamei lui José; l-au întrebat direct pe José, e văduva?, dar José n-a răspuns. A venit și taximetristul, cu basca în mână, multe povești, le va povesti unor clienți anonimi. Lídia a plecat la oră fixă, și-a încheiat programul de lucru.

Pe înserat, verii lui Bartolomeu au devenit mai conspirativi, șoaptele se tăiau în frecușuri, cuvinte comparabile cu un burete de sârmă. Atunci, unul dintre ei s-a apropiat de José, a tușit, s-a înecat și, dintr-o suflare, a explicat că el și verii trebuie să plece, corpul nu poate rămâne fără prezența cuiva din familie, normele capelei nu permit și, de aceea, e nevoie să încuie. Dar să nu-și facă griji, în ziua următoare va fi acolo cineva devreme, cu jumătate de oră înainte de plecarea la înmormântare. Și mai era ceva, tot în ziua următoare, ar vrea să-i dea ceva, știau cât de importantă e legătura pe care José și mama lui o aveau cu vărul Bartolomeu, țineau mult să le dea ceva.

José n-a trebuit să elaboreze justificări pentru mama, ea nu i le-a cerut. A ridicat-o de un cot, a ajutat-o să-și îmbrace haina, a mers în ritmul ei, pași mici. Deși era încă devreme, ora cinei, părea miezul nopții, largul mării. Drumul dintre biserică și casă, câteva sute de metri, a permis mai multor subiecte să-și facă loc în gândul lui José, unde o fi Saramago?, și l-a imaginat chiar în acel moment, Saramago concret în momentul concret. José n-a încercat să-l contacteze, nu avea rost să-i strice celebrarea cu vestea aceea; în ciuda îndepărtatei prietenii din copilărie, i s-a părut că nu are rost, ar fi nepotrivit. Și ploaia de cărți?, lui José i s-a părut ciudat că nu există vestigiile niciunui exemplar măcar, toate fuseseră strânse, ordonate în biblioteci publice sau personale. N-a aprofundat acest gând, a preferat să-l lase așa, prost explicat. În acel moment, cel mai incredibil era să existe o lume fără Bartolomeu, extragerea privirii lui din toate, o lume incompletă.

José a tras cearșaful pe o parte și pe cealaltă, a îndreptat cuvertura și, în clipa următoare, mama s-a lăsat să cadă pe pat, poziție de copil. După câțiva pași pe podea, José a ajuns pe canapeaua din camera de zi, unde s-a culcat îmbrăcat și încălțat. N-au dormit

toată noaptea, doar respirația, zgomotele nopții afară și, câteodată, mama scâncind încetișor.

~

Literatura este rezultatul unui dialog al cuiva cu sine însuși.

José Saramago, 2008

Mirosul Târgului de Carte de la Frankfurt colora iluminarea pavilioanelor, zgomotul vocilor care îl înconjurau pe Saramago compunea aceeași lumină, prea tare sau prea mată, alcătuită din detalii crude și abstracții, culorile aleatorii ale copertelor de cărți, titluri în limbi care amestecă vocale și consoane la întâmplare, orice litere puse laolaltă traduse de orice litere puse laolaltă, plus minus un h. De-a lungul coridoarelor, deplasarea lui Saramago implica mereu punerea în mișcare a unei mase de trupuri, oameni lipiți unii de alții, inseparabili, organism cu multe picioare și Saramago la mijloc. Chipurile succedându-se, vocile înlănțuindu-se, numele lui Saramago în diferite pronunții, cu accent pe oricare dintre silabe, Sarámago, Saramagó, și editori de diferite ranguri, și mașini de întrebări sau jurnaliști, și oameni care însoțesc scriitori la Târgul de Carte de la Frankfurt, oameni care se duc după un pahar cu apă, oameni cu cartele de identitate atârnate de gât cu panglici.

În Lanzarote, biroul indiferent la nebunia lumii, cărțile în bibliotecă, enciclopediile păstrându-și memoria imensă, micile obiecte decorative. Saramago aprecia ușa închisă. În calmul acelui timp, moara de voci care îi umplea capul își pierdea forța cu fiecare învârtitură. Ajunsese de la Madrid, *pimientos del piquillo*, ardei iuți roșii, îmbrățișări, spaniola ziariștilor noi și vechi, și sprijinul lui Pilar, forța acelei femei, Pilar ca un scut, dar mirosul de la Târgul de Carte din Frankfurt nu-i ieșea din nări, se înțepenise. Avea nevoie de acel oxigen, Lanzarote, birou, avea nevoie de firele de praf care pluteau în aer, dezvăluite de razele de lumină pe care ferestrele

le modelau, întredeschise, sfârșit de amiază. Pielea se odihnea după strălucirea prea albă, prea acidă, reflectoare la Târgul de Carte de la Frankfurt, becuri de stridență electrică peste tot, pupitre.

Tot în Frankfurt, la târgul de carte, în transportul spre hotel, în aeroport, înainte sau după poarta de siguranță, apăreau portughezi. Voiau să se elibereze de ceva ce aveau de spus, voiau să-l atingă pe scriitor, aveau emoții. În multe cazuri, semănau cu oameni pe care Saramago îi cunoscuse cândva în viață sau poate trăsăturile de portughezi ieșeau în evidență după acele zile. Printre acele chipuri, a fost un chip pe care Saramago l-a privit cu mai multă băgare de seamă. Și fiul meu e scriitor, a spus un bărbat înghesuit între umerii celor care îl înconjurau pe Saramago. Era tatăl lui José, povestea a fost spusă la timpul ei, emigrant în Germania. Saramago l-a analizat, dar a disimulat acea analiză, știa cine este.

Așezat la biroul din Lanzarote, acasă, Saramago și-a umplut pieptul, unde o fi José?, și l-a imaginat chiar în acel moment, José concret în momentul concret. Nu mai avea vești de la José de la discuția despre roman, metaliteratură la început de aprilie, dar a recunoscut că între ei exista o formă extravagantă de simetrie, o plasă încâlcită pe care poate nimeni nu reușea s-o descifreze. Până și el era prea obosit pentru acele calcule, întrebări urmate de tăceri, cum pot să știu dacă eu sunt eu sau sunt *eu*?

~

De îndată ce Fritz a închis telefonul, și-a întors chipul în căutarea tatălui. Acea lipsă de orientare n-a durat mult, tatălui i-a luat doar jumătate de secundă, doi pași, până i-a pus mâna pe umăr. Tatăl îl îndruma pe Fritz peste tot, nu era nevoie să se țină prea mult unul de celălalt, dezvoltaseră acea metodă, era de ajuns o mână pusă pe umăr, trăgând sau împingând ușor. Mai greu ar fi fost să-l îndrume el pe tatăl lui prin limba germană, își mai amintea doar câteva cuvinte pe care îi era rușine să le pronunțe, *ich*, *dich*, unele sunete îl făceau să se simtă ridicol. De aceea, cât Fritz

a vorbit la telefon în germană cu prietenul lui, tatăl și-a imaginat îndepărtatul oraș Lisabona, debordând de exotism european, nu s-a străduit să descifreze conversația.

Au traversat holul lung, scânduri scârțâiau pe sub covor, uși alternau la stânga și la dreapta, se deschideau către încăperi spațioase, ferestre înalte coloniale. Cu mâna pe umărul fiului orb, tatăl și-a amintit de telefoanele date la numerele de informații din Portugalia. Avea numele domnului, Bartolomeu de Gusmão, menționat încă din capitolul al doilea, și avea niște referințe vagi în Bairro da Encarnação, telefonistele cu voci nazale îl auzeau cu greutate. Într-un final, încă la timp, numărul.

Fritz a dat un telefon în interiorul romanului, distanță lungă. A sunat de când Bartolomeu deja murise către atunci când încă era bolnav; a sunat de când Saramago câștigase deja Premiul Nobel către atunci când era cine știe unde, făcându-și treburile de scriitor sau de septuagenar. Fritz și José au vorbit în aceste discrepanțe, dar s-au înțeles, unul telefonând după-amiaza, celălalt răspunzând dimineața, unul telefonând din Goa, celălalt răspunzând din Portugalia.

În grădină, aerul își pierdea apăsarea, se elibera în toate direcțiile, se amesteca cu arome fără destinație, încălzea acea neseriozitate. De la ușă, Fritz știa drumul spre arborele de mango, îi putea mirosi frunzele, identifica și cât de coapte sunt fructele, dar profita de confortul mâinii tatălui pe umărul lui.

Fritz a vrut să simtă volumul paginilor rămase până la sfârșitul romanului, le-a măsurat între arătător și degetul mare, un strat subțire, cât a durat să fie scrise?, cât va dura să fie citite? A fost un moment, tată și fiu stând sub arborele de mango din grădină. Au înțeles că aceea era ultima oară când aveau să fie acolo, acea pagină anume. Împreună, ca și cum urma să sară în viitor, întuneric imens, s-au pregătit să înfrunte necunoscutul. Tatăl a început să citească.

La plecare, dincolo de poartă, au găsit realitatea schimbată pentru totdeauna. Cât José și mama lui erau la cimitir, printre morminte, chiparoși, cer, mai era încă o rază din tot ceea ce se

termina. Când au trecut de linia porții, au fost eliberați într-o lume fără apel, oraș. La distanță de câțiva metri, florarii tăiau buchete cu foarfeci cu lame rotunjite, mirosul natural de sevă, verdele care li se scurgea pe încheieturi, care poate picura pe asfalt, râuri de sevă. În mâinile acelor femei erau flori muribunde, începuse trista lor vlăguire, flori puse în coroane, frunze de palmier, aranjamente geometrice. Bartolomeu a avut puține flori, doar un buchet pe care verii, corecți, l-au așezat pe sicriu, la plecarea de la capelă. Nevasta, consoarta unuia dintre ei, a fost cea care s-a ocupat de subiect.

Foarte politicoase, rudele au cedat locurile din mașina funerară lui José și mamei lui, puteți să vă duceți voi. Au hotărât să meargă cu mașina lor, i-au urmat în miniprocesiune, mereu vizibili în oglinda retrovizoare. Pe de o parte, José și mama lui nu aveau un mijloc de transport, doar cu taxiul sau pe jos; pe de altă parte, când se termina ceremonia, rudele aveau deja mașina la poartă, era mult mai convenabil pentru toată lumea.

Ceremonia a început și s-a sfârșit. După purtarea sicriului, împărțită de José cu verii lui Bartolomeu, domnul de la agenția funerară a spus câteva cuvinte, profesionist, cravată, obișnuit cu orice împrejurare. Pricina absenței unui preot au fost puterile slăbite ale mamei lui José, incapabilă să se ocupe de această treabă. Chiar și așa, s-a spus un *Tatăl nostru* în cor.

Și pământul aruncat peste sicriu, lopeți de pământ demonstrând definitivul fiecărei clipe. Imediat ce a aflat de moartea lui Bartolomeu, Lídia și-a cerut scuze, dar a anunțat că nu va merge la înmormântare. Nu putea să asiste la aruncarea pământului peste sicriu, suferea, rămânea fără aer.

José și mama lui, doi veri și soția unuia dintre ei au mers în liniște pe aleile cele mai drepte spre ieșirea din cimitir. Sunetele Lisabonei, între Olivais și Cabo Ruivo, erau o realitate îndepărtată; aproape erau păsările și gândurile destrămate, imagini fugitive ale trecutului. Și au ajuns la poartă, la sfârșitul tuturor scuzelor, până și ale celor mai imposibile.

Unul dintre veri s-a apropiat de José, așa cum spusese în ziua de dinainte, voia să-i dăruiască ceva. Chipul lui José nu s-a schimbat în timp ce îl urma în parcare. Pe drum, nu și-a amintit de promisiunile lui Bartolomeu, cheile caselor închiriate, butonii, himere din Africa. A existat doar sunetul pașilor pe pământ, fire de nisip sub pantofi, lumea prea concretă.

Era o mașină lustruită, reflecta dimineața. Vărul lui Bartolomeu era cu spatele, aplecat prin portiera deschisă. Și s-a întors dintr-o mișcare, brusc, surâs larg, poftim. Ținea în brațe cățeaua.

23

În autobuz, frazele din *Manualul de pictură și caligrafie* se dezlipeau de înțelegere, alunecau de-a lungul ei, fraze cu semnificații de neînțeles, vid între paranteze. Și paragrafe lungi, dense, ca niște pagini acoperite de ziduri. José urmărea punctuația, încetinea la virgule, dar nu capta nici măcar semnificațiile cele mai simple. Îi lipsea concentrarea și, pentru că era mai ușor, atribuia această neputință cărții. Problema erau frazele, când ajungea la sfârșitul unei fraze deja îi uitase începutul, erau paragrafele, erau substantivele, nu era el. Problema erau pronumele, nu era el, nu sunt eu.

Până să schimbe autobuzul în Moscavide, José a dus cartea ca pe un accesoriu, bijuterie, bucată de corp de care nu avea nevoie, dar pe care trebuia s-o care peste tot. În acea primă jumătate de călătorie, s-a gândit la ce avea de spus Lídiei, noțiune care avea să schimbe totul, un nou adevăr. Cu greu a așteptat sosirea celui de-al doilea autobuz, inima bătându-i repede. S-a calmat odată cu motorul, chiar și pierzând timp în toate stațiile, ușile automate deschizându-se pentru vârstnici, pasageri de transport în comun la mijlocul unei dimineți de marți, traversând coridorul foarte lent, șoferul atent la fiecare pas în oglindă și, într-un sfârșit, a coborât?, într-un sfârșit închizând ușile și continuând până la următorul semafor roșu. Pe ruta dintre Moscavide și Sacavém, José s-a hotărât să deschidă cartea. Poate nu încetase cu totul să se gândească la ce avea să-i spună Lídiei, a încercat doar să camufleze acea idee. Ținea în mână cartea, se uita la cuvinte tipărite, dar era atent la cât mai avea până ajunge la Quinta do Mocho, se concentra pe marginile

câmpului vizual. Așa era ușor să dea vina pe carte, crestată pe unghiurile cotorului, compania lui de luni de zile. Nu era José cel care refuza s-o citească, ci cartea refuza să fie citită.

A abandonat aerul călduț al autobuzului, mirosul de ore de lucru, și a urcat panta pe jos. A intrat în Quinta do Mocho și a găsit strada pustie, s-a mirat de acel absolut depopulat, nimeni, zero trupuri, zero priviri, doar zidurile mâzgălite ale blocurilor, doar gunoiul de pe jos, doar sunetele unui loc fără oameni, haine întinse, ferestre nelocuite. Cu toate astea, nu s-a oprit, problemele lumii se vor rezolva, acele mirări își vor găsi lămuriri. Știa că Lídia îl așteaptă, își vorbiseră. În plus, timpul își păstra curgerea, indiferent la detalii. Fără ceas, José bănuia că dimineața își îndeplinise bună parte din cercul ei, amiaza deja putea fi imaginată. La ora aceea, la creșă, fiul Lídiei se pregătea să mănânce de prânz, cu șorțuleț, pălăriuță rotundă, elastic prins sub bărbie, precum ceilalți copii, băieți și fete. José știa că aceea era una din grijile Lídiei. Rămasă fără munca de la Bartolomeu, Lídia își căuta o nouă sursă de venit. Facturile pe care și le asumase nu cunoșteau empatia, doar matematică oarbă, contabilitate încăpățânată.

José a ajuns la blocul Lídiei. A intrat în întuneric, a traversat pestilența grămezii care putrezea în puțul liftului. Și s-a apucat să urce. În acea lungă spirală, pașii lui José trosneau peste liniște, niciun zgomot la niciunul dintre etaje. Treptele acelea, ritmul au structurat felul în care José și-a imaginat-o pe bunica muribundă a Lídiei. Nu știa multe femei capverdiene de peste șaizeci de ani, niciuna, dar era capabil să o conceapă, îi îmbătrânea chipul Lídiei în închipuire. În felul acesta, i s-a părut că îi înțelege Lídiei suferința, povara responsabilității. Și apoi, beznă opacă, mâini sprijinite de pereți, îndrumare pentru urcarea până la etajul al șaptelea, José s-a gândit la biografia lui Saramago, s-a convins din nou că ar putea să o termine. Ar aduna episoadele pe care le are deja și, cu ce urma să scrie, ar ajunge la acel text ficțional cu caracter bla bla bla. Produsul unui an de muncă era nesemnificativ, doar câteva firimituri, cioburi, piese dintr-un puzzle care nu lăsau să se identifice

întregul, dar era convins că va termina cartea și, astfel, poate plăti creșa, sumele trimise în Capul Verde și alte facturi. Mandatele poștale nemțești, expediate din Frankfurt l-ar ajuta să echilibreze bugetul, dar cartea, cu toate valorile recente adăugate, va rezolva situația. Și nu s-a gândit la al doilea roman; și a ajuns la etajul al șaptelea, încă liniște.

Lídia n-a zis nimic despre întârziere sau despre urgența acelei întâlniri, dar a dat dovadă de o oarecare enervare subliminală, trebuia să răspundă la anunțuri din ziar, să se prezinte la interviuri pentru angajare în Areeiro. Acela era momentul să vorbească, José ar fi apreciat o picătură de rachiu, i s-a părut că o picătură ar fi de ajuns, limba scoasă și o picătură, numai una, pe limbă. În lipsă, i se părea că i-ar fi de ajuns chiar și numai vaporul cald al alcoolului, ochii sticloși, nările pline, pielea încinsă. Dar Lídia îl privea. Atunci, dintr-o săritură, José n-a ales cuvintele, fără literatură, a rugat-o pe Lídia să locuiască împreună, a întrebat-o dacă vrea.

A rămas timpul, incomplet, imperfect, a rămas absența răspunsului, deși Lídia abia începea

Două bătăi rapide la ușa biroului. Fără să aștepte, mânerul învârtindu-se singur, suprafața ușii alunecând, mergem?, chipul lui Pilar atârnat. Saramago s-a trezit din ce scria, a zâmbit, nu observase că venise timpul. Și trupul lui Pilar a apărut cu totul, un pas în interiorul biroului, nedorind să forțeze, dar dând dovadă de vehemență. Cap și picioare agile, mereu binedispusă în fața zâmbetului lui Saramago și pricepută, în stare să arate cu degetul toate angajamentele din agendă. Știa că el nu voia să întârzie, nici ea nu voia să întârzie, voiau același lucru. Saramago era conștient că lumina de amiază din fereastră reprezenta un criteriu slab pentru măsurarea timpul. De mai mare încredere erau numerele precise într-un colț de la ecranul calculatorului, puțin mai sus de pagina de lumină albă în care scria, era absorbit de dileme străine și/sau proprii, a fost distras. *Es verdad* că nu voia să întârzie, dar a cerut câteva minute din răbdarea lui Pilar, nu putea să plece, nu putea să

lase acea întrebare fără răspuns. Pe o balanță invizibilă, acel entuziasm a câștigat. Pilar a hotărât să-i mai acorde câteva minute, a ieșit.

să înțeleagă întrebarea care îi fusese pusă. José, care avusese timp suficient să evalueze perplexitatea problemei, simțea fiecare atom de secundă ca pe o ezitare. Pentru el, ideal ar fi fost să primească un da lipit de ultima silabă a întrebării, vrei? da. Când Lídia s-a simțit puțin mai în largul ei, când s-a echilibrat în gânduri, a întrerupt așteptarea și a răspuns că nu, a refuzat. Atunci, José a fost cel căruia i-a luat mult să înțeleagă. Nu?, a repetat răspunsul Lídiei iar și iar, tură după tură în minte, i se părea incredibil, se îndoia de acea amintire recentă și, imediat, se vedea obligat să o accepte, dar nu reușea, îi era greu. A întrebat-o pe Lídia dacă are pe altcineva, din cauza asta?, s-a gândit la paznicul de pe Rua de Macau, dar n-a menționat numele. Altcineva?, Lídia și-a încrețit chipul, s-a simțit jignită, i s-a părut că o consideră inferioară. Nu voia pentru că nu voia.

José?, aproape fără să bată la ușa biroului, toate gesturile suprapuse, ciocănit, deschiderea ușii, chemarea soțului și capul strecurat, Pilar s-a întors. Hai să mergem, José. Înviorat, Saramago a preluat comanda săgeții de pe ecran, a dus-o într-o parte și într-alta, a făcut ce trebuia ca să salveze textul. A scos discheta, plastic negru, o etichetă cu titlul scris cu pixul, *Autobiografia*. Ținând în mână acea curiozitate, pătrat ușor, Saramago s-a mirat de diferența dintre mărimea obiectului și mărimea a ceea ce conținea obiectul. Încuviințând fără comentarii, privindu-l doar cum se ridică, Pilar a întrebat cât mai are până termină. Încrezător, văzând posibilitatea punctului final, Saramago a răspuns că mai are doar un capitol.

24

José a ajuns la Biblioteca Națională când încă erau acolo femei în halate, frecau uriașe suprafețe de geam, împingeau zgomotul mașinilor de lustruit podeaua. Paznicul care avea grijă de intrare, mustață, își curăța și el tejgheaua de lemn, râcâia o pată mică cu vârful unghiei. Afară, în iarbă, porumbeii se trezeau, copacii se lipseau de câte o frunză, două, trosnire delicată, planare lentă, joi de toamnă. În acel hol de la intrare uriaș, de piatră, se pregătea sosirea lui Saramago, inaugurarea unei expoziții despre opera lui. Oamenii menționau Premiul Nobel cu uimire, gurile se mirau de acele cuvinte, trecuse exact o săptămână de la anunțul premiului. José s-a așezat pe un scaun și a început așteptarea. Pereții îl obligau să ridice privirea, arhitectura amplasa oamenii în acel loc, le oferea proporție. José s-a simțit transparent, n-a trebuit decât să ridice picioarele de două ori ca să se mătură pe dedesubt.

Voia să-i spună lui Saramago că trebuie să abandoneze scrierea biografiei, trebuie să trăiască. După atâtea luni fără comunicare, nu înțelegea exact acea nevoie de a vorbi cu Saramago, de a primi aprobarea lui Saramago înainte de a abandona scrierea biografiei, înainte de a o uita, de a rupe puținul pe care îl făcuse, câteva pagini de caiet cu tăieturi și adnotări, două-trei fișiere de șters pe calculator. Dacă erau aceeași persoană, așa cum Saramago a încercat să-l convingă, își datora sieși acea explicație.

Se deosebeau după haine, responsabilii pentru ceremonie străbăteau holul Bibliotecii Naționale în toate direcțiile, aveau un tip specific de grabă, vorbeau pe dinăuntrul capului, repetau

cuvintele pe care urmau să le spună, memorizau discursuri. În colțul lui suspendat, așezat, foarte drept, puțină răcoare intrându-i pe la mâneci, amintire bruscă din Santa Apolónia, puțină teamă, și José își imagina ce o să zică. Era sigur că va explica decizia cu toată seriozitatea, nu era o renunțare. Voia să-i spună lui Saramago că trebuie să trăiască, să se dedice celui de-al doilea roman. Încercase să se ascundă într-o minciună, text ficțional cu caracter biografic.

Saramago îl va înțelege. Analizând linia cronologică, din 1922 până atunci, José dedusese că cel de-al doilea roman al lui Saramago fusese esențial în viața lui. Trauma acelei cărți, *Lucarna*, l-a lăsat pe Saramago suspendat într-un limb zeci de ani, purgatoriu. Acea acumulare de literatură până la urmă a explodat, trebuia să explodeze, dar, până atunci, Saramago a cunoscut suferința de a-și dori să scrie, de a simți nevoia să scrie și de a nu scrie. Dorindu-și cu disperare, simțind nevoia asta cu disperare și, chiar și așa, continuând fără să scrie, până când a ajuns să creadă că nu poate scrie, nu e în stare. Disciplina scrierii a fost instituită mult mai târziu, când Saramago a vrut să uite de acea teamă. Stând pe acel scaun, la intrarea din Biblioteca Națională, lui José i se părea atât de naturală acea demistificare încât, în fond, era o mistificare evidentă. Doar după multă suferință, reținută în amintire ca mare fragilitate, putea ajunge cineva să depună atât efort pentru a refuza fragilitatea. Da, Saramago îl va înțelege.

În epigraful primului său roman, José l-a citat pe Saramago, totul e autobiografie. Cu atât mai bine că Saramago a făcut acea afirmație absolută. José știa că așa este, totul e autobiografie. Adevărul acestei constatări era cu atât mai mare, cu cât era vorba de aceeași persoană, în cazul în care José și Saramago erau cu adevărat aceeași persoană. Dar, atunci, cine citase pe cine? José a fost salvat de la căderea în gaura acestei întrebări fără fund de către paznic, a venit să îl întrebe ce caută acolo. Când a răspuns că îl așteaptă pe Saramago, a fost invitat să plece.

Mai era foarte puțin până la sosirea Premiului Nobel pentru Literatură din 1998, polițiștii erau la posturile lor. Se formase o mică mulțime curioasă să-l vadă, rumoarea ajunsese până la parcul Jardim do Campo Grande, la malul lacului. José încerca să rămână în primul rând. Și au dat buzna mașinile, trei-patru, rapide, șoferii deschizând ușile, ministrul, primarul, jurnaliștii și, în centrul tuturor, înconjurați de sateliți, Saramago și Pilar. Publicul a aplaudat, oameni care nu aveau treabă la ora aceea.

José a încercat să găsească momentele mai puțin gălăgioase ca să-l strige pe Saramago, dar era poziționat într-un loc nepotrivit, în spatele scriitorului, în dosul cheliei, la câțiva metri distanță. Clădirea Bibliotecii Naționale, greutatea betonului și a miilor de cărți s-au așezat pe umerii lui José când a renunțat, era lumea întreagă care îl respingea. Dar când a ridicat privirea, l-a văzut pe Saramago venind spre el. Poate prin magnetism, Saramago l-a localizat. Și, liber, a început să se apropie, pași rapizi, mișcarea prelungă a picioarelor. După câteva secunde, se afla în fața lui José și, nepăsător la gălăgie, ca și cum ar fi deschis un tunel prin zgomot, l-a privit în ochi. José a făcut față greutății acelei clipe, toată acea atenție, dar i-a lipsit puterea de a vorbi. Da. Saramago a rupt timpul și a spus doar că da. N-a fost nevoie de alte cuvinte, José a înțeles.

Și s-a întors la lume.

José, José. Desprinzându-se de restul, Pilar îl striga pe Saramago.

~

Ceas de amiază, liniște, canapeaua, pereții. José avea calculatorul pornit în fața lui. Orice cuvânt ar fi scris avea să facă parte dintr-o lume. Prezența sa era absolută, materială și imaterială, era plină de senzația stranie a ceva ce se termina și în același timp începea. Solemn, în fața unei prăpastii, José a privit în urmă, a vrut să-și ia rămas-bun, fiecare nume fiind uriaș, Lídia, Bartolomeu,

Fritz, mama lui. Și timpul a început să se compună din momente scoase în evidență, li se putea întâmpla orice fiecăruia dintre ele. Și-a umplut plămânii cu aer nou.

José a scris prima frază a romanului.

La prețul de vânzare al cărții
se adaugă 2%, reprezentând
contravaloarea timbrului literar.